

ANLAKI DİNAMİKLERİ

Edeb Yâ Hû

Her Yönüyle Edeb

BAYRAM KUSURSUZ

Edeb Yâ Hû

BAYRAM KUSURSUZ

Edeb Yâ Hû

BAYRAM KUSURSUZ

EDEB YÂ HÛ

Copyright © Rehber Yayınları, 2011

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör

Ali DEMİRREL

Görsel Yönetmen

Engin ÇİFTÇİ

Hat

Muhammed Enes Sami

Kapak

İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni

Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN

978-605-5677-09-1

Yayın Numarası

94

Basım Yeri ve Yılı

Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7

Gaziemir/İZMİR

Tel: (0232) 274 22 15

Mart 2011

Genel Dağıtım

Gökkuşluğu Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi

Mahmutbey/İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Rehber Yayınları

Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No: 1

34696 Üsküdar/İSTANBUL

Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78

www.rehber yayinlari.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

EDEB VE ÖNEMİ

Edebin Mâhiyeti ve Târifi.....	15
Genel Çerçevesiyle Edeb Nedir?	15
Edebin Mâhiyeti Nedir?	16
Edeb Kavramının Târîhî Gelişim Süreci.....	19
“Edeb” Kelimesinin Kullanımı ve İlgili Deyimler	22
Üç Harf: (Elif, Dal, Be)	26
“Edeb” Kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de Geçer mi?	28
“Edeb” Kelimesi Hadîs-i Şerîf’lerde Nasıl Geçiyor?	28
Edeb’in Önemi ve Getirdikleri	30
Edeb’in İslâm’daki Yeri ve Önemi	30
Ahlâk’ın Edeb ve Hayâ Boyutu	32
Edeb’in Fert Açısından Önemi	35
Edebin Toplum Açısından Önemi	38
Edebin İbâdetler Açısından Önemi.....	40
Edeb, Ateşten Korur.....	41
“Edeb İnsanı” Belâlardan Emîn Olur.....	42
Edeb, Kusurları Örtür	44
Emir, Edebden Üstündür	44
Üç Şey Edeb Alâmetidir	46
Edeb, Lütuflara Gebedir	46

İKİNCİ BÖLÜM

KİME KARŞI VE NASIL EDEBLİ OLMALI

Allah'a Karşı Edeb	53
Kalbin O'na Kilitlenmesi	54
Edebin En Büyüğü: "Allah'a Karşı Edeb"	57
Kurb-u Sultan Âteş-i Sûzân	59
Edeb ve Seviye Meselesi	60
Kur'an, Allah'a Karşı Edebi Öğretiyor	63
Dilimiz ve Allah'a Karşı Edeb	64
Celle Celâlühû	65
Edeb, Mârifetle Doğru Orantılıdır	66
Edeb-i Muhammedî ve Efendimiz'in Allah'a Karşı Edebi	67
Edeb-i Muhammedî (s.a.s)	67
Peygamber Efendimiz'de (s.a.s.) Âdâb-ı Muâşeret	71
Peygamberlerin Allah'a Karşı Edebinden Örnekler	74
Peygamberlerin (a.s.) Allah'a Karşı Edebi	74
Hz. İsmâ'nın Allah'a Karşı Edebi	74
Hz. İbrâhîm'in Allah'a Karşı Edebi	78
Hz. Mûsâ'nın Allah'a Karşı Edebi	78
Hz. Âdem'in Allah'a Karşı Edebi	79
Hz. Eyyûb'un Allah'a Karşı Edebi	79
Hz. Yûsuf'un Edebi	80
Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) Karşı Edeb	82
Efendiler Efendisi'ne (s.a.s.) Karşı Edeb	82
Edebin Gereği: "Salât-ü Selâm"	86
Sünnet-i Seniyye, Edebdir	89
Büyüklerin Resûlullah'a Karşı Edebi	91
Mescid-i Nebevî'de Edeb	92
Nâbi: Sakın Terk-i Edebden	93
Yavuz Sultan Selim'in Edebi	96
Sû-i edeb Olur!	97
Kur'an-ı Kerim'e Karşı Edeb	98
Kur'an-ı Kerîm'e Edeb Nasıl Olur?	98

Kur'ân'a Verilen İsimlerdeki Edeb	101
Kur'ân Okuma Âdâbı ve Tecvîd	101
Kur'ân Okumada Zamanlama ve Şekil	103
Osman Gâzî'nin Kur'ân'a Saygısı	105
Değerlerimize ve Çevremize Karşı Edeb	106
Dinimize Karşı Edeb	106
Ana-Babaya Karşı Edeb	107
Büyüklerimize Karşı Edeb	108
Âlimlere Karşı Edeb	112
İnsanlara Karşı Edeb	114
Evlâtlarımıza Karşı Edeb	116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FARKLI YÖNLERİYLE EDEB VE EDEBİN CANLI ÖRNEKLERİ

Edeb, Ahlâk ve Âdâb-ı Muâşeret	121
“Edeb Yâ Hû” İfadesi Bize Ne Anlatır?	121
Edeb Başka, Cevaz Başka	126
Sevb-i Edeb, Tâc-ı Edeb	127
İlim ve Edeb	127
Edebiyât, Edebden Ayrılmamalı!	131
Harama Nazar ve Edeb	133
Takvâ Libası: “Edeb”	134
Zinet'ten Maksat, Edebdir	135
İki Sûre-i Celîle ve Bâzı Edebler	136
Hüsn-ü Edeb	138
Edeb-i Kelâm ya da Konuşmada Edeb	139
Ayak Ayak Üstüne Atmak	144
Edebe Ulaşma Yolları	147
Edebin Vesîleleri	149
“Ez Hüdâ Cûyüm Tevfik-i Edeb”	150
Edeb Eğitiminin Mertebeleri	151
Eğitim-Öğretim ve Edeb İlişkisi	152
Edeb ve Gençlik	154

Edeb ve Çocuklarımız	156
Edebin Canlı Örnekleri	159
“Edeb Ümmeti”	159
Hz. Sâbit b. Kays: “Ben Cehennemliklerdenim!”	162
Hz. Ebubekir’den kızına “Anacığım!” Hitabı.....	162
Bir Edeb Nümûnesi: Hz. Abbas.....	163
Hz. Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin Edebi	164
İbn Abbas’ın Edeb ve Saygısı.....	166
Zeyd b. Sâbit’le İlgili Bir Olay.....	167
Hz. Dihyetü’l-Kelbî’nin (r.a.) Edebi	169
Bir Edeb Nümûnesi: İmâm-ı Azâm.....	170
İmâm-ı Mâlik’in Edebi.....	172
Ahmed b. Hanbel’in Edebi	175
Hz. Osman’ın Hayâ ve Edebi.....	175
Edeb Âbidesi Hz. Ömer (r.a.)	176
Büyüklerin Edebi	178
Ecdâdımızın Edebi!	180
Hârûn Reşîd’in Şâirinin Edebi.....	185
“Ahmet Bey’e Lâyık Malımız Kalmadı!”	186
Edebin Oğluyum!.....	187
İstifâde Edilen Kaynaklar.....	189

ÖNSÖZ

Edeb, insan olmanın bir gereği, insân-ı kâmil olmanın da biricik yolu. Edeb, insanlık târihi boyunca her devre mührünü vurmuş, kendisinden sonraki çağlara da sözünü dinletmiş yüce şahsiyetlerin hayat hikâyelerinin özü, özeti ve muhassalası.

İnsanoğlunun önünde, bir yönüyle engellerle dolu bir hayat vardır. Ve insan, bütün bunları aşmakla görevlidir. Bu amansız yolları aşabilmenin yegâne yolu da edebden geçer. Yine onun önünde birçok hedef de vardır. Onun önündeki gâye ve hedeflerin en büyüğü de Allah'ın rızâsına nâil olmaktır. İşte bütün bu hedeflere ve hedeflerin biricigi olan Allah'ın rızâ ve rıdvânına kavuşmaya ancak edeple yürünebilir.

İnsanlık ne zaman hayâ ve edebe elvedâ dediyse, ardından kesinlikle bir takım sıkıntı ve buhranlara düşmüştür. İnsan edebden uzaklaştıkça özünden de uzaklaşmış ve zamanla kendisini bile tanıyamaz bir hâle gelmiştir. Şu upuzun insanlık târihine baktığımızda her ne zaman edeb sınırlarının ötesine geçilmiş ise işte o zaman birtakım

problemler baş göstermiş, kanlar dökülmüş, insanlık buhrandan buhrana sürüklenmiş ve ızdıraplarla kıvrım kıvrım hâle gelmiştir. Târih, bu anlamda yüzlerce örnekle doludur.

Yüce Kur'ân'ımız bizden, kelimenin tam mânâsıyla “edeb insanı” olmamızı istemektedir. Kur'ân'ın çizdiği rotada yaşayan bir mü'min, edeb âbidesidir. Kur'ân'ı yaşayan bir edeb insanının, nezâket ve nezâhetin dışına çıkması imkânsız değilse bile, çok zordur. Çünkü Mevlânâ'nın dediği gibi, Yüce Kur'ân baştan sona edebden ibârettir.

Uzun zamandır ve bilhassa şimdilerde hayat gitgide yozlaştırılıyor, edebden yoksun hâle getiriliyor. Buna bir “Dur!” demek elbette ki lâzım. Bunu da ancak, kendimizi bilerek, haddimizi idrâk ederek ve Yüce Yaratıcı'yı tanıyarak ve O'nun bizden istediği hayat çizgisine kavuşarak, yani “edeb”le yapabiliriz. Bütün bunların öz ve üsâresini Yüce Kitâbımız ve ondan süzülüp gelen yüzlerce Muhammedî gönlün yazmış olduğu “edeb âbidesi eserler” bize en açık ve net şekilde göstermektedirler.

Bir zamanlar edebin kaynağı tekkelerdi, zâviyelerdi, medreselerdi. Ne var ki geçen asrın başında, edebin kaynağı sayılan bu müesseseler kurutuldu âdetâ. Edeb yuvaları yerle bir edildi. Günümüze doğru gelirken edeb kaynakları bir başka tarz ve keyfiyette zuhur ederek, günümüz insanına tekrar “Merhaba!” demektedirler. Önemli olan bu duru kaynaklardan, bu ölümsüz eserlerden istifâde etmek, hak dostlarını tanımak ve onların bitip tükenmek bilmeyen hazinelerine, nur deryalarına koşabilmektir.

Şimdilerde bahara kayan günler, eski edeb dolu günlerin tekrar arz-ı endâm ettiğini, edeceğine göstermektedir. İnşâallah yakın bir zamanda “edeb” tekrar gündemimize oturacak ve hayat topyekûn “edeb çizgisi”ne kayacaktır. Zaten edebden yoksun bir hayatın da pek devam edeceği söylenemez. Onun yaşanmaya değer hâle gelmesi ancak edeble, ahlâkla, terbiyeyle, vakarla, ciddiyetle, samimiyetle mümkün olabilecektir.

“İslâm’da edeb” konusu, âdetâ bir derya! Bu deryada bilgiden ziyâde amelle kulaç atılır. İnsan, bu hazinelerden ne kadar istifâde eder ve nasiplenirse, o kadar kârlı, o kadar tâlihlidir. İnsan, edebîyle büyür, edebîyle yücelir, edebîyle dünyâ ve âhirette yüce makâmları elde eder. Din topyekûn edebden ibârettir. Kültürümüz, bunun örnekleriyle lebâleb doludur. Öyleyse, bu konu üzerinde ne kadar durulsa, ne kadar düşünülse yeridir.

Şimdilerde, yeryüzünün dört bir yanında, kendisini insanlığın kurtuluşuna adanmış ve bu uğurda akıl almaz fedakârlıklar sergileyen edeb timsâlî kudsîler topluluğu, dünyaya gözlerini açtığı andan itibâren; hep, edeb edâlî ninnilerle, edeb beşiklerinde büyüdü. Önlerinde edeb timsâlî kahramanlar vardı bu yiğitlerin. Onların, edeb kokan altın nefesleriyle, edeb gamzeden türküleriyle yollarda yürüdüler, onca sevimsizlikler arasında. Gıdalar, edeble ve edebden fem-i güherlerde veriliyordu. Tohumlar toprağın bağına edeble atılıyor, yürekler edeble çarpıyordu...

Biz, bu mütevazı çalışmada İslâm’da edeb konusuna kısaca değinmiş olduk. Araştırmalarımız neticesinde gördük ki, selef-i sâlihîn denen büyüklerimiz, bu işin pratiğini çok

iyi başarmışlardır. Onların, baştan sona bütün hayatları ve eserleri, bize, edebi ve edebî inceliklerini öğreten, gösteren, ölümsüz tatlı su kaynaklarıdır. Kısmen geldiğine ve biziznillâh daha da geleceğine inandığımız “edeb nesli”, onlardan kana kana içecek ve sonunda gerçek Muhammedî ve Kur’ânî edeb’e nâil olacaktır inşaallah.

Böylelikle insanlık, Muhammedî Cemâate kavuşacak ve yeryüzü de dengesini bulmuş olacaktır: “*Ahlâken O’nun ahlâkıyla ahlâklanan, hayatının her safhasını Muhammedî edeb ile süsleyen bir cemâat ise yeryüzünün denge unsurudur.*” (Gülen, Sonsuz Nur, 1/78)

Bayram Kusursuz

22 Haziran 2010, Erzurum

BİRİNCİ BÖLÜM
EDEB VE ÖNEMİ

EDEB VE ÖNEMİ

Edebin Mâhiyeti ve Târifi

Genel Çerçevesiyle Edeb Nedir?

Edeb; insanın hataya düşüp utanılacak şeyler yapmasını önleyen, yerinde ve ölçülü davranmasını sağlayan melek, söz ve davranışlarda ölçülü olma, her hususta haddini bilip sınırı aşmama, terbiye, nezâket ve zerâfet gibi anlamlara gelir. “Edeb insanın zînetidir ve onu nefsinin hevâsına uymaktan korur.”; “Edebden mahrum bir insan, bir cemiyyet için muzır mikroplardan daha tehlikeli bir mahlûktur.”¹

Edebin; utanç, hayâ ve hicap duygusu gibi başka anlamları da vardır: Meselâ; “Sende hiç edeb yok mu?!” denir.

Tasavvufî anlamda edeb; dâimâ Hakk’ın huzûrunda olduğunu bilerek bu huzûrun gerektirdiği şekilde davranma, kâinatta Allah’ın birliğini görerek bütün yaratılmışlara karşı saygılı olma anlamlarına gelir. Kenan Rifai Hazretleri’nin

¹ Bilmen, Ömer Nasûhî, *Büyük İslâm İlmihâli*, s. 76.

“Edebi eylesin Allah bize tevfi̇k” ve “Edebi olmayan âdem değil âdem.” Şeklindeki mısraları bu anlayıŐı çok güzel ifade etmektedir. Gönül insanları canlıya, cansıza -ki zâten mânevîyât erlerince her Şeyin canı vardır-, insana, hayvana karşı her daim edebi koruyacaklardır.

Hâsılı, insan, her hâlini dâimâ gören, bilen Rabbi’sinin murâkabesi altındadır; bu yüzden de her hususta edebe riâyet etmesi Şarttır.²

Edebin Mâhiyeti Nedir?

Edeb, İslâm’ın güzel saydığı bütün söz ve davranışları içeren bir kavramdır. Bu itibarla edeb, insanların, kendisine dâvet olunan bilimum hayır, zerâfet, kibarlık, hayâ, incelik, terbiye, usluluk, güzel ahlâk ve uygun davranışlarda bulunma özelliği demektir.³ Cürcânî edebi, “*Bütün hatâ çeŐitlerinden, kendisiyle sakınılıp korunulan Şeyi bilmekten ibârettir.*” Şeklinde târif eder.⁴

Daha açık bir ifâdeyle edeb, bir toplumda örf, âdet ve kural hâlini almıŐ iyi tutum ve davranışlar veya bunları kazandıran bilgi anlamında kullanılan bir terimdir. Edeb; güzel davranış, insanı her türlü çirkinlik, rezillik ve utanılacak hallerden kurtarıp muhâfaza eden, insanı fazîletten fazîlete çıkaran övülmüş bir sıfattır. Büyüklerin ifadesiyle edeb, güzel görülen Şeyleri zmleme, mâfevkini (yani üstlerini, kendinden büyüklerini) ok görmeme, onlara sayęı ve tâzimde bulunma; mâddunu (yani kendinden alttakileri, kklerini) hor görmeme, onlara rıfk-u Őefkatle

² Gölpınarlı, Abdülbâkî; *Tasavvuf’tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 26.

³ Devellioğlu, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lgat*, s. 203.

⁴ Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Tâ’rîfât*, s. 29.

muâmelede bulunma, herkesi hoş görüp, Hâlik'ının (Yaradanının) hatırı için mahlûkâtâ (yaratılmışlara) merhamet edip, onları sevmektir.

Ünlü hadîs âlimi İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) şöyle der: Edeb; söz, fiil ve davranış itibariyle takdir edilen ve övülen şeyleri yapmak, insanlara lütuf ile ve sünnet-i seniyyeye uygun tarzda muâmele etmek, güzel ahlâk sahibi olmak demektir. Hoş ve güzel karşılanan şeyleri yerine getirmek veya büyüklere hürmet edip saygı duymak, küçüklere ve alttakilere de yumuşak ve şefkatli davranmaktır.⁵ Edeb, bütün hayır özellik ve güzelliklerinin, iyi huyların bir kulda toplanmasıdır. Edebli insan, olgun bir ahlâk çerçevesinde, insanca hareket eden, insanlara örnek olan kimsedir. Edebli biri utanılacak davranışlar yapmaz. Edebin zıddı, “edepsizlik”tir. Edeb sadece okumakla-yazmakla elde edilemez. Gerçek müslüman ve olgun müminler, edebli ve terbiyeli olurlar.

İçinde yoğun anlamların gizlendiği önemli bir kavramdır edeb. Akıllılık, nezâket, zerâfet, saygı, hâl, tavır ve davranış güzelliği, haddeden geçme, kıvama erme anlamlarına gelir.⁶ Ama daha çok da, insanın hayat tarzı, yaşama üslûbu, sîretiyle alâkalı ve onun kalbî-rûhî hayatının inkişâf ettirilmesine vesîle bir amel, diye yorumlanagelmıştır. Edeb; hayâ, iffet ve saygı... gibi hususların umumî nâmı; iyi-kötü, acı-tatlı her hâdise karşısında kibar ve nâzik davranmanın; sosyal münâsebetlerde herkese karşı yumuşak

⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Barî*, 10/400; 13/2; Zaten bir hadîs-i şerîfte: “Küçüğümüze merhamet etmeyen ve büyüğümüzün hakkını bilmeyen bizden değildir” buyrulur. (Tirmizî, *Birr*, 15; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 58)

⁶ Gülen, M. Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, 2/13.

ve sıcak tavırlar sergilemenin; elden geldiğince kırıcı, incitici olmamaya çalışmanın; ifâde ve üslûpta şartları, konjonktürü nazar-ı itibara almanın; muhâtabın veya muhâtabların seviye, konum, pâyve ve mansıplarına göre hitap etmenin farklı bir unvanıdır.

İnsanın, bütün rezîlelerden uzak durması, hayatını fazâletlere bağlı sürdürmesi edeb adına ayrı bir yorumdur.. tabiiğin korunması şartıyla söz, tavır ve davranışların inceliği, sıcaklığı ve yumuşaklığı, edeb mülâhazasının ayrı bir açılımı.. Taberî Tefsîri'nde şöyle bir söz vardır: “Yumuşak söz (el-kavlü'l-leyyin), güzel edeb ve kerîm ahlâktandır. Ayrıca bu durum, Allah'ın râzı olup sevdiği şeylerdendir.”⁷ Neyin, nerede, kimden kime karşı olunca nasıl bir üslupla ifade edileceği de edebin, aynı zamanda edebiyata açık menfezi de diyebileceğimiz, ayrı bir buududur.⁸

Edeb, övülen özelliklerle donanma, çirkin görülüp hoş karşılanmayan şeylerden kaçınmadır. Edeb, “taallüm/öğrenme” demektir. Bir başka yoruma göre edeb; haddi aşmamak, hak yememektir. Hak, edeble korunur. Edeb, hak karşısında boyun eğmek, haklı olana hakkını vermektir. Edeb, dosta merhamet, düşmana da adâlet göstermektir. Edeb, insanın içinin dışından, niyetinin işinden daha güzel olmasıdır.

Edeb, Türkçe karşılığı saygı ve terbiye olan ve artık Türkçe'ye mâl olmuş Arapça bir kavramdır. Ona, dine ait prensipler sayesinde ruhta kazanılan ikinci bir fitrat veya daha geniş mânasıyla ruhun dinle bütünleşerek istikrar kazanması da denebilir. Ne var ki her din, insanı edebli

⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 1/432.

⁸ Gülen; *Edebten Edebiyata İnce Bir Çizgi*, Yağmur Dergisi, Ocak-Mart 2005, Sayı 26, s. 2-3.

kılmaz, İslâm edebli kılar. Daha husûsî mânada edeb, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem), farz ve vâcibin dışındaki davranış ve hareketlerine aynen ittibâ ve yaşantıyı O'nun hayat-ı seniyyelerine göre ayarlama amelîyesidir.⁹

Edeb, toplum töresine uygun ve olumlu davranış, incelik, utanma ve ar duygusu gibi anlamlara da gelir. Bu vasıflara sâhip olan, yani terbiyeli, güzel ahlâklı, zarîf ve kibar kimselere de edebli denir. Edeb, büyük bir meziyettir; insanın değerini artırır, güzelliklerine güzellik katar, tâç gibi onu süsler.

İstîlâhî (terim) olarak edeb; insanın benliğine yerleştirilen, kişiyi lekeleyici ve utanılacak şeylerden koruyan bir his, irâde, meleke ve bir huy olarak nitelendirilir. Ayrıca, edebiyat ve ondan bahseden ilim olarak da târif edilir. Edeb, gerek câhiliyye döneminde gerekse İslâmiyet'te, asil ve insânî şeylere meyiletme hasleti ve bunun hayatta, içtimâî müesseselerde belirmesi anlamında kullanıldığı gibi, insanı yüksek bir kültüre erdiren irfan erbabı ile yüksek muâşerete lâyıf mertebeye çıkaran tahsîl mânâsına da gelir. Bu yönleriyle edeb, kişilerin toplumsal hayatta onurlu, karakterli ve şahsiyetli bir davranış sergilemelerini temin etmeleri için yerine getirmeleri zarûrî olan ahlâkî bir değerdir. Bu değerinin temelinde de din vardır.¹⁰

Edeb Kavramının Târihî Gelişim Süreci

Câhiliye dönemiyle İslâm'ın başlangıcında edeb ve aynı kökten başka kelimelerin -seyrek olarak- "dâvet, incelik,

⁹ Gülen; *Asrın Getirdiği Tereddütler*, 4/15.

¹⁰ *İslâm Ansiklopedisi*, 4/112.

kibarlık, beğenme, alışkanlık, âdet” gibi daha çok din dışı anlamlarda ve bir ölçüde ahlâkî bir kavram olarak kullanıldığı görülmektedir.¹¹ Daha sonraki dönemlerde ise edeb kelimesi, “bir şey hakkındaki bilgi”, aynı kökten gelen te’deb kelimesi de , “birini bir konuda bilgilendirme” anlamlarında kullanılmıştır. Yine aynı kökten gelen edib kelimesinin ise “bir şey hakkında bilgilendirilmiş kişi” anlamına geldiğini görmekteyiz. Fakat bütün bu kullanımlarda bile hep terimin ahlâk ve davranış bilgileriyle ilişkisi göz önünde bulundurulmaktadır.

İbn Mes’ûd’tan rivâyet edilen bir hadîste de, “Gerçekten bu Kur’ân Allah’ın bir sofrasıdır (me’debetullâh); O’nun sofrasından gücünüz yettiğince bilgi toplamaya çalışın” buyrulurken, “sofra” anlamında yine edeb kökünden gelen bir kelime (me’debe) kullanılmıştır. Başka bir hadîs-i şerifte de yine Kur’ân’dan “Allah’ın edebi” diye söz edilmesi ilgi çekicidir.¹² Buna göre Kur’ân-ı Kerîm’in bir edeb ve ahlâk kaynağı olduğu söylenebilir.

İslâm’da edeb kültürünün en eski kaynaklarından olan İbn Kuteybe’nin ‘*Edebü’l-kâtib*’ adlı eserinde, tamamen Kur’ân ve Sünnet ahlâkının özüne uyan iki tür edepten söz edilir. Bunlardan biri dilin edeblendirilmesi, diğeri de nefsin edeblendirilmesidir.

Bu konuda öncelik nefsin edeblendirilmesine verilmeli ve kişi dilini edeblendirmeden, yani edebiyat ve dil bilimlerinde eğitilmeden önce nefsin edeblendirmeli, ahlâkını güzelleştirmelidir. Nefsin edeblendirilmesi ise iffet, hilim,

¹¹ Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü’l-edeb*, 9/434.

¹² Son iki hadis için bk. Dârimî, *Fezâilü’l-Kur’ân*, 1; Hâkim, *Müstedrek*, I, 555.

sabır, gerçeğe saygı, vakar, merhamet gibi erdemlerle olur. Özellikle ahlak ve tasavvufa dair sonraki çalışmalarda geniş ilgi görecektir olan ‘nefsin edeplendirilmesi’ konusunda yazılan eserlerin ilki el-Muhâsibî’nin ‘Âdâbü’-n-nüfûs’ adlı kitabı olmalıdır. Mâverdi’nin edebe dair “*Edebü’-d-dünyâ ve’-d-dîn*” adlı kitabı da, bu kaynakların ölümsüz örneklerindendir. Gerek ilmî ve fikrî bakımdan gerekse sistematik yönden bu alanın en değerli örneği ise Gazzâlî’nin “*İhyâ-ü ulûmi’-d-dîn*”inin ilgili bölümleridir. Eserde edeb terimine dinî, dünyevî, tasavvufî, ahlâkî ve sosyal uygulamaları sistematize eden ilke ve kuralları içine alacak şekilde kapsam zenginliği kazandırılmıştır.

İslâm kültüründe edeb terimi erken dönemlerden itibaren dinî literatürde de geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Buhârî’nin özellikle geniş anlamda ahlâka dair derlediği hadis ve haberlerden oluşan eserinin adı “*el-Edebü’l-müfred*”dir. Beyhakî’nin “*el-Âdâb*” adlı eseri de ahlâk ve muâşeret konularına dair hadislerden oluşur.

Edeb terimi “gelenek, görenek, ahlâk” gibi ilk anlamları yanında, İslâm kültürünün tarihî gelişimi içinde çeşitli mevkilerde, meslek ve sanat dallarında; eğitim ve öğretimde; tasavvuf ve tarikat alanında; ilmî araştırma ve tartışmalar da; ibâdet, dua ve Kur’ân tilâveti gibi dinî faaliyetlerde; yeme içme, giyim kuşam, temizlik gibi günlük meşguliyetlerde; her türlü sosyal ilişkide ve hayatın diğer alanlarında en uygun davranış tarzları için kullanılan son derece geniş kapsamlı bir terim hâline gelmiştir. Kuşkusuz bütün bu konularda en ideal örnek Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) kabul edildiği için İslâm ahlâk ve edeb literatürüne

giren eserlerin çoğunda “Âdâbü’n-nebî” (Peygamber’in edebi) veya benzer başlıklar altında Hz. Resûlullah’ın ahlâkî kişiliği ilk örnek olarak sunulmuştur.

Başta Kur’ân-ı Kerîm ve hadis külliyyatı olmak üzere, bu tür bütün kaynaklarda yüksek bir ahlâka ulaşmanın şart ve kurallarına, dolayısıyla gerçek müslüman kimliğinin ölçülerine yer verilmiştir. Diğer pek çok toplumun barbarca hayat biçimlerini aşamadıkları çağlarda bu eserler, İslâm dünyasında her inanç ve görüşten, her milletten insanların haklarına saygının hâkim olduğu, üstün insanî niteliklerle donanmış, erdemli ve uygar bir toplumun oluşmasında son derece etkili olmuşlardır. Edeb kavramı zaman içerisinde kazandığı çeşitli anlamlarıyla Türk-İslâm kültür tarihine de girmiş; Türkçe’de bu alanda yazılmış eserler yanında, “edebli olmak”la “ahlâklı ve erdemli olmak” aynı mânâda kullanılmıştır.¹³

“Edeb” Kelimesinin Kullanımı ve İlgili Deyimler

Edeb kelimesi, lisan ve kültürümüze o kadar çok girmiştir ki, sosyal hayatımızın ve medeniyetimizin vazgeçilmez bir parçası hâline gelmiştir. Bu da aslında toplumumuzun güzel ahlâk, dine bağlılık ve sosyal duyarlılık seviyesini yansıtması açısından çok önemli bir göstergedir. Hangi kelimeleri kullanıyorsak, o kelimelerin içerdiği dünyanın bir unsuru sayılırız. İşte, çokça kullandığımız edeb kelimesinden türeyen bazı kavramlar, edep kelimesiyle kurulmuş deyim ve atasözleri:

¹³ Bu bölümlerde, (Çağrıncı, Mustafa; Uludağ, Süleyman; *Edeb*, DİA, 10, s. 413, 414, 415.)’den istifade edilmiştir.

1. *Te'dîb*: Eğitim; eğitme; uslandırma; âdâb-ı insaniye ile terbiye etme; kişiyi, bir konuda bilgilendirme; eğitimle kazanılan durum; ahlâk eğitimi.

2. *Edîp*: Edebli kişi. Bir şey hakkında bilgilendirilmiş kişi; terbiye görmüş ahlâklı kişi. Edebiyatçı.

3. *Edb*: Dâvet etme; hayret etme; çok beğenme; güzelliği, fazileti veya meziyeti, dolayısıyla insanı şaşırtan, takdirini kazanan şey; insanları, takdire değer ve meziyet sayılan hususlara davet eden, bilgisizlik ve kötü davranışlardan alıkoyan şey.

4. *Edebiyat*: Edeb kültürü; dilin edeblendirilmesi; dil bilimlerinde eğitim; lisâniyât; lisâna ait şâîrâne yazılmış eserler.

5. *Âdâb-ı Muâşeret* (Görgü Kuralları): Arapça “işret” kökünden türeyen muâşeret; “iyi ve uygun hayat yaşama, insanlarla ülfet etme, iyi, güzel ve hoş geçinme” gibi anlamlara gelen bir sosyal ahlâk terimidir. Muâşeret, “adâb” (edebler, usûller, terbiye kâideleri, dâvet) ile birlikte kullanıldığında, “zaman içinde oluşan, topluma mâl olan, uyumlu yaşamının gerektiği kurallar bütünü” veya “iyiye, güzele ve estetiğe dâvet etmek” anlamlarına gelir.

6. *Edeb çiçeği*: Ortasında siyah bir benek bulunan beyaz bir kır çiçeği [Halk arasında, çiçeğin ortasındaki siyahlığın dünyâda edeb ve terbiye azaldıkça küçülmekte olduğuna ve âhîrzamanda edeb ve hayâ ortadan kalkınca çiçekte hiç siyahlık kalmayacağına inanılır].

7. *Edeb dâhilinde*; *edeb kaydıyla mukayyed*; *edeb-ü terbiye/nezâhet/nezâket dâiresinde*: Terbiye ve ahlâk kurallarına uygun bir şekilde, edebli bir hâl ile.

8. *Edeb erenlere*: Bu deyim, biraz ayıp bir şey söyle-
neceği, toplulukta bahsedilmemesi gereken utanılacak
bir söz edileceği zaman, “Hâşâ huzurdan, hâşâ huzuru-
nuzdan, sözüm meclisten dışarı” deyimleri yerine kullanı-
lır: *Bektâşîler’de “edeb erenlere” tabiri vardır, bu “Hâşâ
huzûrunuzdan, sözüm yabana!” demektir.*

9. *Edeb-erkân bilmek*: Uyulması gereken yolu-yordamı
bilmek, usûl-âdâp bilmek, terbiyeli hareket etmek. Tasav-
vuf yolunun yolcusu her an, uyurken, uyanıkken, kendisi-
ne şahdamarından daha yakın olan Rabbisinin huzurunda
bulduğunu hatırlayacak, bütün hareketlerini, sözlerini
edebe uygun olarak yapacak, söyleyecektir. Direkler an-
lamına gelen “Erkân” sözü de yol törelerini bildirmektedir.
Bu bakımdan her hususta, tarikat erkânına da riâyet et-
mesi gerekir. Bu çeşit harekette bulunmayanlar hakkında
“Edeb-erkân bilmez” sözü kullanılır.¹⁴

10. *Edeb etmek*: Utanmak, hayâ etmek, çekinmek.

11. *Edeb yâhû*: “Yaptığın, söylediğin edebe, terbiyeye
uymuyor, kendine gel!” anlamında edebe dâvet için söyle-
nen bir uyarı sözüdür.

12. *Edeb yeri, edeb mahalli*: İnsan vücûdunda görün-
mesi haram ve ayıp sayılan, örtülmesi gereken mahrem
yeri, avret yeri, ut yeri.

13. *Edebi edepsizden öğren*: Edebe uygun davranma-
yan kimselerin hâllerinden ibret al, edepsizliğin ne kadar
kötü olduğunu gör de sen ona göre güzel davran.

14. *Edebini bilmek*: Haddini aşmamak, terbiyeli olmak:
“Edebini bildi, hiçbir oyun çıkarmadı (Kemal Tâhir).”

¹⁴ Gölpinarlı, Abdülbâkî; *Tasavvuf’tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 27.

15. *Edebini bozmak*: Terbiyesini bozmak, terbiyesizleşmek.

16. *Edebini takınmak*: Terbiyesizce davranmayı bırakıp edepsizlikten vazgeçmek, yola gelmek, terbiyeli ve edebli olmak.

17. *Edeb-i kelâm; belâgat-ü edeb; edeb-ü belâgat*: Maksadı, bayağı ve âdî sözler kullanmadan zarif, edebî ve güzel bir şekilde ifâde etme yolu: Hz. Peygamber'in mektebe gitmemiş, hocadan okumamış olduğunu anlatmak için Ziyâ Paşa'nın,

“Bir mektebe oldu kim müdâvim

Allâh idi zâtına muallim”

beytinde edeb-i kelâma riâyet olunmuştur.

18. *Edebü'l-bahs*: Mantık. Belli bir konu üzerinde konuşulurken tutulacak yol ve kurallar, münâzara ilmi.

19. *Edeb-âmûz*: (Fars. âmûz “öğreten” ile) Edeb öğretten, ders veren: “Edeb-âmûz bir eser.”

20. *Edeben*: (Edebin tenvinli şekli) Edeb gereği, edebe uyararak: “Edeben sustu.” “Edeben önce annesinin elini öptü.”

21. *Edeblenmek*: Uslanmak, nâzik ve terbiyeli olmak.

22. *Müeddib*: Edeb işini yapan ve öğreten kimseye denir.

23. *Müeddeb*: Edîb, edebli kişi.

24. *Hilâf-ı edeb; edebe muhâlif; edebe münâfî; edebe mugâyir*: Edebe ters, edeb dışı, (Bu iş, hilâf-ı edeb addedilir).

25. *Muktezây-ı edeb*: Edebin gereği olarak.

26. *Edebe riâyet etmek*: Edebe uymak, edebi gözetmek.

27. *Sû-i edeb*: Edebsizlik, terbiyesizlik.

28. *Hüsn-i edeb*: Güzel edeb.

29. *Tâ'lîm-i edeb*: Edeb öğretmek.

30. *Libâs-ı Edîbâne*: Edebli giyim. “İnsana ‘sevb-i edeb’ yakışır.”

31. “*Edeb ve hakkâniyetle*”, “*edeb-ü tâ’zîm*; edeb-ü iffet; edeb-ü hayâ; edeb-ü vekar; vakar-u sekînet; vekar-u nezâhet; edeb-ü nezâhet; takvâ, ihtirâm, saygı, itminân, ahlâk, ihlâs.”¹⁵

Üç Harf: (Elif, Dal, Be)

Terbiye, ar, nâmûs, âdâb, erkân gibi anlamlara gelen “edeb” kelimesi, Arap alfabesi ile “Elif” “Dal” ve “Be” harflerinden meydana gelir. Bu üç harfin, bazı anlayış ve yorumlara göre, üç hakîkate işâret ettiği belirtilmiş ve bu, bir formül hâline getirilmiştir. Bunlar da “El, dil, bel” kelimelelidir. Bu üç harf, “eline, diline, beline sahip ol” şeklinde tasavvufun temel ahlâk eğitimlerinden biri olmuştur. Bunlara sâhip olmak fert ve toplum ahlâkının temelini oluşturur. Bunun içindir ki daha işin başındayken, bu üç husus ısrarla hatırlatılır. Bu üç kelimenin kazandığı mânâ içinde, bu üç temel umdenin hangi anlamlara geldiğini kısaca görelim:

¹⁵ Burada, eski lisânımızda “edeb” kavramının nasıl ve hangi kelimelerle beraber kullanıldığını da derli toplu görmüş olduk. Bunda büyük fayda vardır. Zira bu şekil, bizi, edeb kavramını daha iyi kavramaya götürecektir. Bu kullanım ve deyimlerin çoğu, Elmalılı'nın “*Hak Dini Kur'an Dili*” tefsirinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

1- *Eline Sahip Olmak*: Elinle kimseye kötülük etme; kimsenin malını çalma; kimseye haksızlık etme; kimsenin canını yakma; kimseyi dövme; kısaca insanın eli ile yapacağı bütün işlerde ölçülü ol; elini kontrol et; elinle haram işleme, elinle hak ve hakikati koru, demektir. Ya da, eline (iline) sahip olmak olarak alınabilir. Bu da, yurduna, memleketine, vatanına sahip çık, demektir

2- *Diline Sahip Olmak*: Gözünle gördüğün her şeyi söyleme, olur ki yanlış görmüş olabilirsin. Doğruyu da görmüş olsan, mümkündür ki bir fitneye sebep olup bir kısım insanların mutluluğunu yıkabilirsin. Ayrıca dedi-kodu yapma, fitne-fesada katılma, yalan söyleme... Kısaca insanın dili ile yapacağı işlerde ve sözlerde ölçülü olması ve diline sahip olması anlamındadır. Ya da, diline, yani konuştuğu öz diline (Türkçe) sahip çıkmak, demektir.

3- *Beline Sahip Olmak*: İnsanın nefsine sahip olması, nikâhlısı-helâli olmayana meyletmemesi ve bu konuda kendisini kontrol etmesi, nâmuslu ve iffetli olması demektir. Ya da, beline, yani soyuna-sopuna-nesline sahip çıkmak anlamındadır.

Bu üç özelliğe hâkim olmak, temel eğitim sayılır. Efendimiz'in "Müslüman kimdir?" sorusuna verdiği bir cevapta: "Müslüman, Müslüman'ın elinden-dilinden emîn olduğu kimsedir!"¹⁶ buyurmuşlardır. Yani eline, diline ve beline sahip olmak, İslâm'da çok önemli bir husustur. Bu düsturların etkisi, târihimizde çok belirgin bir sûrette görülmektedir.

¹⁶ Buhârî, *İman*, 4; Müslim, *İman*, 14.

Sonuç olarak edeb, işte bu üç harften müteşekkildir. Yukarıda îzah etmeye çalıştığımız gibi bâzıları bunları, “eline, diline, beline sâhip ol!” şeklinde ifâde etmişlerdir.

“Edeb” Kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de Geçer mi?

Esasen Yüce Kitabımız Kur’ân-ı Kerîm’in bütün mânâ ve muhtevası -bir yönüyle- edebden ibârettir. Kur’ân’da, edeb kavramının anlam ve muhtevâsı, ahlâk gibi ifâdeler sık sık geçer. Kalem Sûresi’nin dördüncü âyeti, bunun en büyük delilidir: “Muhakkak ki sen çok büyük bir ahlâk üzeresin!”

Kelime itibariyle, “edeb” veya bundan türetilmiş herhangi bir kelime Kur’ân’da geçmez. Ancak dört âyette (Âli imrân, 3/11; Enfâl, 8/52, 54; Gâfir, 40/31), “âdet, alışkanlık, eskilerin uygulamaları” anlamında “de’b”, bir âyette (Yûsuf, 12/47) aynı mânâda “deeb”, başka bir âyette de (İbrâhîm, 14/33) “sürekli” anlamında “dâibeyn” kelimeleri yer alır.

Dolayısıyla kelime itibariyle “edeb”, Kur’ân-ı Kerîm’de yoktur. Ancak edebın özü Kur’ân-ı Hakîm’in özüne sinmiştir ve Kitâbullah, muhtevâ olarak bütününüyle edebden ibârettir. Kur’ân-ı Kerîm bir edeb ve ahlâk kaynağıdır.

“Edeb” Kelimesi Hadîs-i Şerîflerde Nasıl Geçiyor?

Hadîs-i şerîflerde, hem “edeb” hem de çoğulu olan “âdâb” ile aynı kökten fiil ve isimler pek çok kez kullanılmıştır. Abdullah b. Mes’ûd’un (radiyallahu anh) rivâyet ettiği ve sözlük yazarlarının edebın kökündeki ‘dâvet’ anlamı ile sonradan kazandığı ‘iyi alışkanlıklar’ anlamı arasında da münâsebet kurmak için faydalandıkları bir hadîs-i

şerîfte; “Gerçekten bu Kur’ân, Allah’ın bir sofrasıdır (me’dibetullâh-me’dübetullah). O’nun sofrasından gücünüz yettiğince bilgi toplamaya, istifâde etmeye çalışın.”¹⁷ denilmektedir.

Abdullah b. Mes’ûd şöyle derdi: “Bu Kur’ân, Allah’ın ziyâfet sofrasıdır. Kim oraya girer ve sığınırsa, o emniyet ve güvendedir.”¹⁸ Başka bir hadîs-i şerîfte ise yine Kur’ân’dan ‘Allah’ın edebi’ diye söz edilmesi¹⁹ gayet ilgi çekicidir. İbn Mes’ûd’dan gelen başka bir rivâyette: “Her müeddip, kendi edebinin alınıp uygulanmasını ister ve sever. Allah’ın edebi de, Kur’ân’dır.”²⁰ buyrulur.

İbn Mes’ûd Hazretleri’nden gelen meşhûr bir hadîs-i şerîfte: “Muhakkak ki Allah (celle celâluhû) Beni edeblendirmiştir. Benim edebimi de pek güzelleştirmiştir. Sonra da Bana, mekârim-i ahlâkı emretmiştir.” buyrulmuştur.²¹ Ayrıca, “Evlâtlarınızı kerîm olarak yetiştirin, edeblerini en güzel şekilde verin, güzelleştirin!”²² buyrulmuştur. Bu şekilde etimolojik bakımdan ortak bir kökten gelen “me’debe” ve “edeb” kelimelerinin, her iki hadîs-i şerîfte aynı şeye (yani, Kur’ân’a) nispet edilmek sûretiyle anlam olarak da ortak oldukları, böylece hadîs dilinde edeb, hayırlı ve yararlı bilgilerle davranış alışkanlıklarını ifade ettiği, Kur’ân’ın bu bilgi ve davranışları sergileyen bir İlâhî edeb kaynağı olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁷ Dârimî, *Fezâ’ilü’l-Kur’ân*, 1/3307.

¹⁸ Dârimî, 2/525.

¹⁹ Dârimî, *Fezâ’ilü’l-Kur’ân*, 1/3308.

²⁰ Dârimî, 2/525.

²¹ *Keşfü’l-Hafâ*, 1/72.

²² İbn Mâce, 2/1211.

Edeb'in Önemi ve Getirdikleri

Edeb'in İslâm'daki Yeri ve Önemi

Büyüklerimiz edebe çok önem vermişler, her türlü ahvâlde hep edebi tercih etmiş, dâimâ edebi teşvik etmişlerdir. Şüphesiz edeb, İslâm'da çok mühim bir meseledir. Müslümanın her işinde âdâb-ı şer'îye (yani dinimizin bize öğretmiş olduğu edeblere) dikkat etmesi gerekir. Ayrıca İslâm, evlâd-ü iyâl konusunda, edebe özen göstermeyi çokça teşvik etmiştir. Onları İslâm âdâbıyla terbiye etmek gerekmektedir. (Tahrîm, 66/6) âyetinden bu mesele apaçık bir şekilde anlaşılmaktadır.

İbn Abbas (radiyallahu anh) veya Şebîb b. Şeybe'ye atfedilen bir söz şöyledir: “Edeb öğrenin, edebi isteyin! Çünkü o, akılda üstünlük, mürüvvette (mertlik, yiğitlik, fazîlet, cömertlik) rehber ve işâret, yalnızlıkta can yoldaşı bir dost, gurbette arkadaş, yoklukta mâl-ü menâl, meclislerde de sıla ve bir bağdır.”²³ İbn Mübârek de şöyle der: “Kişi ilmini edeble süsleyip bezemedikçe envâi ilim türüyle bile olsa, o kişi hiçbir şerefe ve ilme kavuşamaz!”²⁴ Yine aynı zat: “İlmi istedim, bir miktarına nâil oldum. Edebi talep ettim, bir de baktım ki edeb ehli çoktan çekip gitmiş!”²⁵ der.

Edebin, fert ve toplum hayatındaki fazileti ve önemi hakkında, bunlar gibi daha pek çok mübârek söz rivâyet edilmiştir. Genel mânâda edeb, hiçbir kimsenin müstağnî ve bîgâne kalamayacağı çok önemli bir sıfattır. Hz. Ali Efendimiz (radiyallahu anh) şöyle der: “Edeb, insanın kemâlidir.” “Ey

²³ Vefeyâtü'l-A'yân, 2/458; Lübâbü'l-Âdâb, 1/67.

²⁴ Beyhakî, Şuabü'l-îmân, 2/260.

²⁵ Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ, 3/40.

mü'min! Bu ilim ve edeb, sermayedir. Kendini edebe ver ki, değerini artsın.”²⁶ “Edeb, en güzel sohbettir. En yüce şeref, edebdir.” Ailelerin uyması gereken birtakım âdâb ve ahlâk kuralları vardır ki, insan bu konuda yanlışlık yaparsa, zararı bir şekilde döner, kendisine ve ailesine ulaşır. İnsan edeb konusunda hassas olursa, onun meyvelerini yine kendisi devşirir; edebinin semereleri bir şekilde kendisine kavuşur. İnsanlara ihtiram gösteren, ihtiram görür. Seven, sevilir. Bu, istisnâlar hâriç, genelde böyledir.

Derler ki, güzel edeb nesebin kötü oluşunu bile örter; aklın salâhı edeb iledir. Bunlar Hz. Ali Efendimiz'e isnat edilen, birtakım sözlerdir ki çok hikmetli ve kıymetli cevherlerdir. Allah (celle celâluhû) edebi, çok kimsenin gönlüne yerleştirmişti. Bu yüzden her türlü ictimâî münâsebetlerimizde, konuşmalarımızda, hayat tarzımızda, insanlarla ilişkilerimizde, ticaretle, hüküm vermede ve siyasette edebi gözetmemiz gerekmektedir.

Ahlâkın İslâm'da çok yüce bir yeri ve önemi vardır. Allah (celle celâluhû), Resûlu için: “Şüphesiz Sen, en yüce bir ahlâk üzeresin!” (Kalem, 4) buyurarak O'nu ahlâkıyla övmüştür. Rabbimiz her türlü hâl ve hareketimizde Ona uymayı emretmiştir. Bundan dolayı Resûlullah Efendimiz şöyle buyurur: “Ben, ahlâk güzelliğini tamamlamak üzere gönderildim.”²⁷ İslâm, güzel ahlâk ve edebe dâima teşvik etmiştir. Ve yine dinimiz, güzel ahlâkın karşılığında da Cennet'i vaat etmiştir. Edeb öyle bir kelimedir ki bütün güzel ve övülmüş huyları kendi zâtında toplar. Ahlâk,

²⁶ Muhammedî er-Rîşehrî, *Mizânü'l-Hikme*, 1/52.

²⁷ el-Muvattâ', *Hüsnü'l-huluk*, 8.

îsâr, kerem, şecâat, sıdk, vefâ... Günümüz Müslümanları umumi mânâda bu ahlâk maddelerine şiddetle muhtaçtır. Hususî mânâda da “edeb” meselesini yaşamaya ciddi ihtiyaç vardır. Çünkü böyle bir durum imandandır. Bu yüzden ahlâkî konulardaki eksiklik imanın eksikliğine işaret olarak görülür.

Ahlâk'ın Edeb ve Hayâ Boyutu

Çekingenlik ve utanma da demek olan hayâ; tasavvuf dilinde, Allah korkusu, Allah mehâfeti ve Allah mehâbetiyle O'nun istemediği şeylerden çekinmek mânâsına gelir. Böyle bir hissin, insan tabiatında bulunan hayâ duygusuna dayanması, o şahsı, edeb ve saygı mevzuunda daha temkinli, daha tutarlı kılar. Temelde böyle bir hissi bulunmayan veya yetiştiği çevre itibarıyla onu yitiren şahıslarda ise böyle bir hayâ duygusunu geliştirmek zor olsa gerek. Evet, hayâyı ikiye ayırmak mümkündür:

1- Fitrî hayâ ki, buna hayâ-i nefsî de diyebiliriz; insanı pek çok ar ve ayıp sayılan şeyleri işlemekten alıkor.

2- İmandan gelen hayâdır ve İslâm dininin önemli bir derinliğini teşkil eder.

Fitrî hayâ, İslâm dininin rûhundaki hayâ ile beslenip gelişince ar ve ayıplara karşı en büyük mânia teşekkül etmiş sayılır. İnsan bunlardan biriyle tek başına kaldığı zamanlarda ise bazı ahvâl ve şerâit altında sarsılır, devrilir, hatta bazen bütün bütün yıkılabilir. İnsan tabiatında bulunan bu sıkılma ve çekinme hissi, iman şuuruyla ve ihsan anlayışıyla beslenmezse uzun ömürlü olamaz. Zira hayanın insanda hem var olup gelişmesi hem de devam etmesi

imana bağlıdır. Haya ile iman arasındaki münasebeti biz, Hz. Seyyidü'l-Enâm (sallallahu aleyhi ve sellem)'in, ashâbından birinin diğerine, hayâ ile alâkalı nasihatlerini duyunca, “Bırak onu, hayâ imandan gelir.”²⁸; diğer bir ifadelerinde, “Îmân yetmiş şu kadar şûbeden ibarettir, hayâ da imandan bir şûbedir.”²⁹ hadis-i şeriflerinde görmekteyiz.

Bu itibarla diyebiliriz ki; fitrî hayâ, tıpkı insan tabiatında saklı bulunan diğer iyilik nüveleri gibi, insanı insan yapan mârifet dinamikleriyle beslediği ve takviye edildiği ölçüde gelişir, kalbî ve rûhî hayatın bir buudu hâline gelir ve nefsin pek çok bâlâpervâzâne isteklerine set çeker ve engeller. Aksine bu duygu, iman ve mârifetle geliştirilemez, ihsan şuuruyla takviye edilemez; takviye edilmek şöyle dursun nefsanîlik gayyâlarında açılıp-saçılarak köreltilecek olursa, fert ve toplum plânında insanı insanlığından utandıran yırtıklıklar ve sürtüklükler kaçınılmaz olur. İnsanlığın İftihar Tablosu, hayâ âbidesi Efendimiz (aleyhi ekmelü't-tehâyâ), bu hususa temas eder ve, “Hayâsız olduktan sonra istediğini yap!”³⁰ buyurur.

Bir başkasına göre insanın, Cenâb-ı Hakk'ın gizli-açık her şeye nigezbân olmasına göre hayatını tanzim edip onun kendisine olan muâmelesini esas alarak yaşamasıdır ki, bir ilâhî eserde bu husus hatırlatılarak şöyle buyurulmaktadır: “İnsanoğlu! Sen Benden hayâ ettiğin sürece insanlara ayıplarını unuttururum.”³¹ Bu arada Cenâb-ı Rabbi'l-İzzet'in, Hz. Îsâ'ya: “Yâ İsa, evvelâ

²⁸ Buhârî, *Îman*, 16; Müslim, *Îman*, 59; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 6.

²⁹ Müslim, *Îman*, 57-58; Nesâî, *Îman*, 16.

³⁰ Buhârî, *Enbiyâ*, 54, *Edeb*, 78; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 6; İbn Mâce, *Zühd*, 17.

³¹ Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, 6/150.

nefsine nasihatte bulun, o bu nasihati kabul ederse halka vaaz et; yoksa benden utan!”³² şeklindeki sözünü de hatırlatmakta yarar var.

Efendiler Efendisi, şöyle buyururlar: “Allah’a karşı ola-bildiğince hayâlî davranın! Allah’a karşı gerektiği ölçüde hayâlî olan, kafasını ve kafasının içindekileri, midesini ve midesindekileri kontrol altına alsın! Ölüm ve çürümeyi de hatırından dûr etmesin! Âhireti dileyen, dünyanın sûrî güzelliğini bırakır. İşte kim böyle davranırsa, o Allah’tan hakkıyla hayâ etmiş sayılır.”³³

Bir insanın gerçek insanlıktan nasîbi, hayâdan hissesi ölçüsündedir. Eğer hak yolcusu, menfî-müsbet bütün teşebbüslerinde başını sonsuza çevirip davranışlarını ötele-re göre ayarlayamıyor, mahviyet içinde iki büklüm olup edeble yaşayamıyorsa, onun mevcûdiyeti bir bakıma kendisi için ar, başkaları için de bârdır. Bu mülâhazaya binâendir ki: “Hayır hayır Allah’a yemin ederim ki, hayâ sıyrılıp gittiği zaman, ne hayatta ne de dünyada hayır kalır.” demişler.³⁴

İbn Rükâne (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdular ki: “Her bir dinin kendine has bir ahlâkı vardır. İslâm’ın ahlâkı da hayâdır.”³⁵ İbn Mes’ud (radı-yallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem): ‘Allah’tan hakkıyla hayâ edin!’ buyurdular. Biz: ‘Ey Allah’ın Resûlü,

³² İbn Ebî Âsım, *Kitabü’z-zühd*, s. 54; *Hilye*, 2/382; *Deylemî, Müsned*, 1/144.

³³ Tirmizî, *Rekâik*, 24; *Müsned*, 1/387.

³⁴ Ali el-Müttakî, *Kenzü’l-ummâl*, 15/42680; Bu bölüm, M. Fethullah Gülen’in, *Kalbin Zümürüt Tepeleri* isimli eserinin, 1. cildinin 130-136. sayfaları arasındaki “Hayâ” bölümünden özetlenmiştir.

³⁵ *Muvattâ’*, *Hüsnü’l-huluk* 9; İbnü Mace, *Zühd*, 17.

elhamdulillah, biz Allah'tan hayâ ediyoruz' dedik. Ancak O, şu açıklamayı yaptı: "Söylemek istediğim bu (sizin anladığınız hayâ) değil. Allah'tan hakkıyla hayâ etmek, başı ve onun taşdıklarını, batını ve onun ihtivâ ettiklerini muhafaza etmen, ölümü ve toprakta çürümeyi hatırlamandır. Kim âhireti dilerse dünya hayatının zînetini terk etmeli, âhireti bu hayata tercih etmelidir. Kim bu söylenenleri yerine getirirse, Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş olur."³⁶ Edebin hayâ boyutu üzerinde, aşağıda gelen sayfalarda, "Edeb ve Hayâ" başlığı altında biraz daha detaylıca durulacaktır.

Edeb'in Fert Açısından Önemi

İslâm âdâbının gayesi, Müslümanları, Rabbimizin beğendiği bir edeble süsleyerek, başkalarıyla olan münasebetlerinde ölçülü hareket etmelerini sağlamak; hem şahsın hem de toplumun huzur içerisinde yaşamasını temin etmektir. Şurası bir gerçektir ki, "Cemiyet içerisinde yaşayan her fert, insan olarak aynı derecede saygıya lâyıktır. İnsanlar arasında sınıf farkı değil, terbiye ve tahsil farkı geçerli olacağından; herkesin aynı derecede terbiyeli olması beklenebilir."³⁷ Ayrıca, insanlar arasında ölçülü davranmak ve hukuka riâyet... şahsa haysiyet ve şeref kazandırır ve şahsı övgüye lâyık kılar.

Ashabına en güzel şekilde örnek olan Kâinâtın Efendisi (sallallahu aleyhi ve sellem), onlara bir öğütlerinde ölçülü davranmayı tavsiye ederken, ahlâkın kapsamına gelince, şöyle buyurmuştur: "Hüsn-ü hâl, teennî ve iktisâd

³⁶ Tirmizî, *Kıyâme*, 25.

³⁷ Saffeti Ziyâ, *Âdâb-ı Muâşeret*, s. 7.

peygamberliğin yirmi dört cüz'ünden biridir.”³⁸ Yani, sâlih hal ve gidişât, sâlih durum ve tutum, itidalli davranma nübüvvetin yirmi dörtte biridir. Bunun anlamı iktisat, teennî ile davranma, hüsn-ü hâl vb. güzel hasletler, peygamberlerin ortak ahlâkı, onlara ait olan güzel özelliklerdendir; bu özelliklerde onları örnek alınız; onlara uyunuz ve böylece onlarla beraber olunuz, demektir. Görülüyor ki, insanlarla iyi geçinmek, konuşurken düşünerek konuşmak ve her hâliyle güzelce hâllenmek kişiye peygamberlik vasıflarından birisini kazandırıyor.

Bunlarla beraber, sosyal münasebetlerin normal olarak sürdürülmesi; şahsın aklî dengesi ile yakından ilgili olup sıhhatine de büyük etkisi vardır. Bu husus psikologlar tarafından da tespit edilmiştir. Şöyle ki: “Sosyal münasebetler aklî denge ile bağlantılı mıdır?” şeklindeki soruya verilen cevap aynen şöyledir: “Yapılan incelemelerde, ele alınan psikiyatrik hastaların çeşitli ve farklı illetlerine rağmen; bir noktada birleştikleri dikkati çekmektedir: Hepsinde de çevrelerindeki kişilerle münâsebet kurmak ve anlaşmak zorluğu görülmüştür. Akıl hastanelerindeki tarihçeleri incelenince; aklî denge bozukluğundan önce de etraflarındaki insanlarla (aile, arkadaş, meslektaş v.s.) normal ve iyi münâsebet kuramadıkları ortaya çıkmıştır. Münâsebet kuramamanın mı hastalığı başlattığı, yoksa hastalığın mı

³⁸ Tirmizî, *Birr*, 66; *Muvattâ'*, *Şi'r*, 17; (Teennî: Bir işte acele etmeyip düşünerek hareket etmektir. Böyle bir davranışa “Teüde” denir. Vakti gelip çatan hayırlı bir iş için teenniye gerek yoktur. Fakat henüz zamanı gelmeyen bir iş için de acele etmek, pişmanlık doğuracağından doğru değildir. Teennî'nin karşıtı isti'cal, yani acele etmektir. Bir şeyi zamanından önce elde etmeğe çalışmaktır. Bir hadiste: “Yavaş davranmak “teenni” Rahmân'dan, acele ise şeytandandır.”; diğeri bir hadiste de: “Âhiret işi müstesna, her işte yavaş ve tedbirli davranmak hayırlıdır.”) buyrulur.

sosyal münâsebetleri engellediği tartışılmaktadır. Şurası muhakkak ki, zihnî denge ile beşerî münasebetler arasında yakın bir bağlantı vardır. Kimse ile geçinmeyen, kimseyi sevmeyen yahut anormal ve müstebit sevgi tezâhürü ile davranan, insanlardan kaçan ve onları kendisine düşman sayan vs. hislerle buhran içinde olan kimsede bir çeşit denge-sizlik tespit edilebilir.”³⁹

Abdurrahman es-Sâfûrî (ö. 894) bir beytinde, akılla edeb’i bir arada zikretmiş, birbirleriyle olan yakın ilişkilerini vecîz bir tarzda şöyle terennüm etmiştir: “Allah, hiçbir kimseye akıl ve edebden başka daha üstün bir bağışta bulunmamıştır. O ikisi gencin güzelliğidir. Şayet onları kaybederse hayatın en güzel şeyini kaybetmiş olur.”⁴⁰ Gerçekten akıl ve edeb, nezâket kurallarını öğreten, şahsı hürmete lâıyk kılan, makam-mevki sahibi yapan etkenlerdir. Bu ikisi birden veya herhangi birisi olmayan kimseler cemiyete, insan olmaktan ziyade bir değere sahip olmayan zavalılardan başka bir şey değildirler. Hz. Mevlânâ da: “Ey âşıklar, nefsinizi edeble süsleyin. Zira aşk yollarının hepsi de edebden ibarettir.”⁴¹ diyerek, İlahî Aşk’a varan yolların tamamının edebden ibaret olduğunu; O’na varabilmek için nefsi edeble tezyin etmek gerektiğini, Hak âşıklarına işâret etmiştir.

Anlaşılan şudur ki, toplum içinde yaşayan fertlerin şeref ve haysiyet sahibi olabilmeleri, insanî olgunluğa ve İlahî Aşk’a varabilmeleri için âdâb-ı muâşeret’i öğrenip bunlara

³⁹ Züleyhâ Münif, 12.6.1978 tarihli Tercüman Gazetesi, 3 Sual, 3 Cevap köşesinden alıntı.

⁴⁰ es-Sâfûrî, *Nüzhetü'l-Mecâlis ve Müntehâbü'n-Nafâis*, 1/78.

⁴¹ Rûmî; *Mesnevî, Tercüme ve Şerh: Tâhiru'l-Mevlevî*, 1/113.

riâyet etmeleri şarttır. Çünkü cemiyetin düzeni ve ferdin aklî dengesinin normal olması, sosyal münasebetlerin normal olmasına bağlıdır. İctimâî düzenin olmadığı yerde ferdi hayatın sıhhatinden bahsetmek mümkün değildir.

“Ruhen çözülen insanın ahlâkî suçluların yanına gelmemesine imkân yoktur.”⁴² Bu oldukça doğru bir sözdür. Zira aklî dengenin bozulması, insanın her şeyini kaybetmesi demektir. Ondan her türlü kötülük beklenebilir. Bu sebeple Allah-u Teâlâ, Müslümanlara, büyüğünün yanında ses tonunu ayarlamaya varıncaya kadar... tüm âdâbı, âyet-i kerîmeleriyle bizzat ta’lim etmiş; içtimaî yaşayışlarının düzen ve âhengi için de bunlara uymayı zorunlu kılmıştır. Reddül-Muhtar’a kaydedilen bir îzahta, muâşeret esaslarını öğrenmek farz-ı ayn olan ilimlerden sayılmış ve: “İslâm’ın farzlarından biri de kişinin, dinini ikâmede, amellerini ihlâsla yapmasında ve Allah’ın kullarıyla muâşerette muhtaç olduğu şeyleri öğrenmesidir.” denmiştir.⁴³ İslâm’dan başka da hiçbir din ve düzende, her konuda olduğu gibi âdâb konusuna bu kadar önem verildiği müşâhede edilemez.⁴⁴

Edebin Toplum Açısından Önemi

Âdâb-ı muâşeret, ne bir kısım insanların aşağılıkla karşıladığı ve tenezzül etmediği gibi ihmal edilir bir keyfiyet, ne de bazılarının zorlanıp çekineceği kadar kapalı ve tatbiki zor bir sanattır. Sadece bir alışkanlık; insana hayatı ve

⁴² Muhammed Kutub, *İslâm ve Materyalizme Göre İnsan*, Trc. Kemal Sandıkcı, s. 302.

⁴³ İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtar*, 1/29.

⁴⁴ M. Zeki Duman: (http://zekiduman.com/ahlak.asp#_ftnref7).

içinde yaşadığı cemiyeti sevdiren zarîf, kibar ve nezih bir alışkanlıktır. Her insana saygı, her şeye dikkat ve her şeyde itinâ, vakarı muhafaza, başkaların hukukuna riâyet... içtimâî hayatın refahı ve başarının sırrıdır.

İslâm, toplum içerisinde yaşamayı tavsiye edip insanların birbirleriyle olan münâsebetlerini iyi bir şekilde düzenlemelerini isterken, onların refah ve saadetlerini arzu etmiştir. Şüphesiz bu arzunun gerçekleşmesi içtimâî münâsebetlerin normal bir düzeyde tutulmasına bağlıdır. Bir cemiyette, ilişkiler bozuk, ahlâksızlıklar yaygın, zulüm-işkence hâkim olduğu sürece, fert hayatının düzgün olması mümkün değildir. Bu nedenle en ilkelinden, en medenîsine kadar bütün toplumlarda cemiyet hayatının işlerliğini sağlamak, içtimâî bünyeye zararlı olanları, en azından zararsız hâle getirmek için tedbirlerin alındığı, kanunların konulduğu müşâhede edilmektedir. Özellikle İslâm, bu konuda, bütün Müslümanlara, şahsî yükümlülüklerinin yanısıra bir de toplumla ilgili görev ve sorumluluklar getirmiştir. En yakınından başlamak suretiyle; iyiliği emredip kötülüklerden alıkoymak, Müslümanın toplumla ilgili görevlerinin başında gelir. Gördüğü bir kötülüğe eliyle, gücü yetmediği takdirde diliyle müdâhale etmek,⁴⁵ yine her Müslümanın toplumla ilgili görevlerindedir...

İnsanlar, bu hükümlerle beraber; birbirleriyle olan münâsebetlerine, muâşeret esaslarına riâyet edecek olurlarsa sosyal nizâmın âhenksizliğinden bahsetmek hiçbir zaman mümkün olmaz. Çünkü kânun ve âdâb, içtimâî düzenin temel taşıdır. “Mübalağasızca denebilir ki, ordularda askerin

⁴⁵ Müslim, *İman*, 49.

sevk ve idaresi ne ise, içtimâî hayatta muâşeret kâideleri de odur.”⁴⁶ İşte bu da, edeb demektir.

Edebin İbâdetler Açısından Önemi

Şer’î hükümlerden, mükelleflerin fiillerine taallük eden mâlî ve bedenî ibâdetler; farz, vacip, sünnet, müstehab ve âdâb olmak üzere beş kısma ayrılmakla beraber; bunlardan her biri bir öncekinin tamamlayıcısı durumundadır. Şöyle ki âdaba tam riâyet eden, müstehabların ecrine ulaşır; müstehabları ihmal etmeyen, sünnetlere kusur işlemeden vacibi terk etmez. Vaciplerin ikmâliyle de farzlar ihсан derecesine ulaşır.

Bu demektir ki, farzları tam olarak yapmış olmak için vaciplere; vacipleri noksansız yapabilmek için sünnetlere; sünnetleri tam olarak takip için müstehaplara; müstehaplarda arzuya ulaşabilmek için de âdaba riâyet gerekir. Zira âdaba riâyet etmeden amellerin tam olduğunu söylemek imkânsızdır. Cebrail hadîsinde, Peygamber Efendimiz ihسانı tarif ederken: “İhسان, Allah’ı görüyormuş gibi ibâdet etmendir. Sen, O’nu görmüyorsun ama O seni görüyor mutlak!”⁴⁷ buyurmuş, Allah’ı görürcesine, âdâb ve erkânına riâyet ederek ibâdet etmek gerektiğini vurgulamıştır. Enes b. Mâlik (radıyallahu anh), şöyle der: “Amelde edeb, onun kabûlüne işarettir.”⁴⁸ Bu demek oluyor ki, ibâdetlerde edebe riâyet ne kadar fazla olursa, kabûlüne dâir ümit de o derece fazla olur.

⁴⁶ Saffeti Ziya, *Âdâb-ı Muâşeret*, s. 4.

⁴⁷ Buhârî, *İmân*, 37, 1/18.

⁴⁸ Sühreverdî, *Avârifu’l Maarif*, (İhyâ’nın sonunda), 5/151.

İslâm'da yapılan ibâdetler; ancak âdâbına riâyet edildiği zaman makbûldür. Edebe uyulmadan yapılanlar ise sadece yapılmış olur, sahibine bir şey kazandırmaz. İmanın kemâli, ibâdetlerin kabûlü ancak âdâb ve erkânına riâyetle mümkündür. Âdabına riayet edilmeden yapılan ibâdetler Allah indinde makbul değildir, denebilir.⁴⁹

Edeb, Ateşten Korur

“Ey iman edenler! Hem kendinizi hem de ailenizi, yakıtı insanlarla taşlar olan müthiş bir ateşten koruyun!” (Tahrîm, 66/6) âyetini müfessirler, kendinizi ve çocuklarınızı Allah'ın hükümleri istikâmetinde eğiterek, edeblendirerek ve ilim öğreterek, ateşten koruyun, diye tefsir etmişlerdir. Büyük müfessir İbn Kesîr'in rivâyet ve yorumuyla da, “Onlara hayrı emredin, kötülüklerden de nehyedin. Onlara öğretin, terbiye verin, edeblendirin ki ateşten korunasınız.” demektir.⁵⁰ Hz. Ömer (radıyallahu anh), “Yâ Resûlallah! Nefsimizi koruruz ama ehlimizi nasıl koruyacağız?” deyince Resûl-i Ekrem, “Allah'ın nehyettiklerinden onları nehyeder, Allah'ın size emrettiklerini de onlara emrederseniz, böylelikle onları ateşten korursunuz.” buyurdu. İbn Kayyim el-Cevziyye de bu âyetin yorumunda aynı şeyleri söyler ve “Ey iman edenler! Nefsinizi ve ehlinizi edeb öğrenerek, edeb öğreterek ateşten koruyun.” der.

Müslüman bir aile yapısını temin için, öncelikle o ailenin temel taşı olan kadını yetiştirmek gereklidir. İslâmî terbiye

⁴⁹ http://zekiduman.com/ahlak.asp#_ftnref7.

⁵⁰ İbn Kesîr, ilgili âyetin yorumunda; İbn Kayyim, *Medâricü's-Sâlikîn*, 2/375.

ve edeble yetişen ana-baba da, evlâtlarını Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem): “Çocuklarınızı üç hasletle terbiye edin: Peygamber sevgisi, ehl-i beyt sevgisi ve bir de Kur’ân-ı Kerîm okuma sevgisi üzere onları yetiştirin.” “Hiçbir baba, evlâdına güzel edeb ve terbiyeden daha değerli bir şey vermemiştir.” “Her çocuk doğduğu zaman İslâm fitratı üzere doğar. Sonra ana-babası onu Yahûdî, Hıristiyan veya Mecûsî yapar.” “Hangi bir ana, çocuklarının terbiyesi ile uğraşırsa, o ana, Benimle Cennet’te beraberdir.” hadîslerinde ifâde buyurdıkları şekilde yetiştirmeye memurdurlar. Büyüklerden biri şöyle demiştir: “İşleriniz başınıza aşkın bir hâle ulaşmadan, durumlar değişmeden önce çocuklarınıza edeb ve terbiye veriniz.”

İnsan, kendi kâbiliyetlerini, kendi kendine geliştirme yeteneğine sahip değildir. Yetiştirilmesi için eğitim ve terbiyeye muhtaçtır. Kâinatta her varlık kendi özü doğrultusunda harekette bulunur. İnsanın özünde ise kulluk vardır. İşte bunun, edeb ve terbiye ile ilerletilmesi ve geliştirilmesi lâzımdır. İşte bu yüzden Bediüzzaman Hazretleri: “Demek ki, insanın vazîfe-i fitriyesi, taallümle tekemmüldür, duâ ile ubûdiyettir. Demek, insan bu âleme ilim ve duâ vasıtasıyla tekemmül etmek için gelmiştir.”⁵¹ der.

“Edeb İnsanı” Belâlardan Emîn Olur

Bir edîb-i kâmil ne güzel söyler: “Edeb bir tâc imiş nur-i hüdüdan; Giy ol tâc, emîn ol her belâdan!” “İlim meclislerinde gezdim durdum, kıldım talep; ilim en son imiş, illâ edeb illâ edeb!”

⁵¹ Bediüzzaman Said Nursî; *Sözler*, s. 321.

Edeb iki kısımdır: Biri, âdâb-ı muâşeret dediğimiz, aileden başlayıp cemiyete doğru ve cemiyetin her tabakasından kendine mahsus ve hemen hemen herkesin bildiği terbiye kurallarıdır. Çocukların ebeveynlerine, talebenin üstadına, askerinin komutanına gösterdiği edeb bu gruba girer. Beyitte geçen “İllâ edeb, illâ edeb” den kasıt, kişide edeb ölçüsünde kemâlât vardır, yani ilim tek başına bir şey ifade etmez, demektir. İnsan kazandığı ilmini edeb elbisesi ile süslememişse mûteber sayılmaz. Gerçek ilim, insanın kendisini bilmesidir.

Diğeri Rabbimize karşı olan hürmet, saygı ve tâzimin karşılığı olarak gönüllerimizde hâsıl olacak edebdir ki, o gönle Hakk’tan başkasını koymamak ve O’nun rızası dışında olan şeylerden gönlü daima muhafaza ederek, vakti boşa harcamamaktır. Edebe riâyet insana huzur ve sükûnet verir. Edebe uymamak da insanın mânevî, yüksek mertebelere kavuşmasına engel olur. Bundan dolayıdır ki büyüklerimiz, edebe riâyet konusunda çok titiz davranmışlar, yalnız oldukları zamanlarda ayaklarını uzatarak yatmayı bile edebe aykırı görmüşler ve senelerce bu hâl üzerinde yaşamışlardır ki gönüllerindeki hakikî edeb tecellî eylesin...

Dergâhların kapılarında yazardı: “Edeb Yâ Hû” diye: Edebli ol, terbiyeli ol, Hû olan Allah seni görüyor. Seni görüyor, edebli ol! Yürürken edebli ol! Yemek yerken edebli ol! Evde edebli ol! Otururken edebli ol! Alışverişte edebli ol, vs... Çünkü “O”, beni her yerde görüyor, diye ihsan üzere yaşamak... İşte insanı Allah’a yaklaştıran en önemli ölçü...

Edeb, Kusurları Örter

Çalışmamızın değişik yerlerinde geçtiği gibi, Hz. Ali Efendimizin edeble ilgili çok güzel ve özlü sözleri vardır. İşte ona atfedilen sözlerden biri: “Güzel edeb, nesebin çirkinliğini örter.” Yani, edeb, neseple ilgili bâzı çirkinlikleri örter, demektir.⁵² “Vakitler, türlü türlüdür. Bâzı vakit olur ki duâ etmek, sükût etmekten hayırlı olur. O vaktin edebi budur. Bâzı vakit olur ki, sükût duâdan daha fazîletli hâle gelir. O vaktin edebi de budur. Bu durum, o vakit içinde bilinebilir.”⁵³ Aynı meyanda, gerektiği yerde sükût ve susma gibi; “Güzel edeb âlimin süsü, câhilin de örtüsüdür.”⁵⁴ buyrulmuştur.

Evet, edeb, insanın kusurlarını, hatalarını örter. Şâir Sümbülzâde Vehbî (1718-1809), kişinin sahip olduğu edeb ve terbiyeyi elbiseye benzetmiş, elbise nasıl ki insanın mahrem, yani görülmemesi gereken yerlerini örterse, edebin de onun kusurlarını, hatalarını örteceğini şu güzel beytiyle ifâde etmiştir: “*Setrederdi ayıbını insanın hep; Ne güzel câme (elbise) imiş sevb-i edeb (edeb elbisesi).*”⁵⁵ Yine demişlerdir ki, “Fazîlet, asıl ve nesepte değil, akıl ve edebdedir. Çünkü her kimin ki edebi bozursa, nesebi de bozuk sayılır. Her kimin ki akıllı bozursa, aslı da bozuk sayılır.”⁵⁶

Emir, Edebden Üstündür

Ecdâdımızdan bize mîras kalan çok önemli bir söz

⁵² *Gurerü'l-hasâis*, 1/75; *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, 1/285; *Berika-i Muhammediyye*, 4/318; *Fezû'l-kadîr*, 1/290.

⁵³ *Risâle-i Kuşeyriyye*, 1/119.

⁵⁴ *Hilye*, 10/95.

⁵⁵ *Kâmûs-u Osmânî*, 1/82.

⁵⁶ *Münâvî*, *Fezû'l-kadîr*, 1/290.

vardır: “el-Emru fevka’l-edeb!” Yani, emir, edebden üstündür. Bu, tasavvufî hayatta önemli bir kuraldır. Bu yüzden, bir kimseye, ona emretme hakkına sahip herhangi bir büyüğü, herhangi -günah olmayan- bir şeyi emrederse, emredilen kimse, muhakkak onu yapmalıdır. Emredilen şey, Allah’a isyan içeriyorsa, elbette ki itâat edilmez. Bu husus kesindir. Ancak emredilen meselede herhangi bir günah ve hatâ yoksa kişi, edeb endişesiyle korkup da bu konuda çekingen durmamalıdır. Çünkü büyüklerimizin buyurduğu gibi, emir, edebden daha üstündür. Hem zaten emre itâat da gerçek edebdir. Yine bu meyânda, dinin emirleri edebin üstündedir, sözü de vardır. Ayrıca, itâat edebden daha üstündür, hususu da unutulmamalıdır. Demek ki, büyüklerin emri sözkonusu olunca, bunu ikinci kez tekrarlatmamalı ve hemen yerine getirmeye çalışmalıdır. Böyle bir durum, terk-i edeb sayılmaz, bilakis, edebin ta kendisi olur. Her müslümanın, Kur’ân âdâbıyla edeblenmesi ve Kur’ân’ı dinlemeye ve öğrenmeye çalışması iktizâ eder. Allah’a karşı edeb ve onun ebedî sözleri, bütün edeblerden üstündür.⁵⁷

Bu konuya güzel bir örnek vardır: “(Allah adına yemin edip durmayın ve) yemin ettiğinizde de Allah’ı yeminlerinize siper edip, onlarda duracaksınız diye iyi ve faziletli işlerden, takvâ dâiresinde davranmaya çalışmaktan ve insanların arasını ıslah etmekten geri kalmayın. Allah, (her ne söylerseniz) hakkıyla işitendir; (her yaptığınızı ve niçin yaptığınızı) hakkıyla bilendir. Allah, kasdî olmayan, yalan yere yapılmayan ve çok farkında olmadan dilinizden

⁵⁷ Abdülvehhâb Hamûde, *Tilâvetü’l-Kur’ân ve İstimâuhu*, s. 119.

dökülüveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz; fakat kalblerinizin (yalan, kasıt ve niyet sebebiyle) kazandıklarından dolayı sorumlu tutar. Allah, (kullarını) çok bağışlayandır, (kullarının hataları karşısında) çok sabırlı, çok müsamahalıdır.” (Bakara, 2/224-225).

Evet, kasden veya istemeyerek, kasdî olmaksızın ağızdan çıkan yeminler, meşrû görevlere engel yapılamaz.

Üç Şey Edeb Alâmetidir

Edebin pek çok alâmeti vardır. Ancak onlardan bir kaçını saymak gerekirse, şunlar söylenebilir: Zünnûn’un şöyle dediği rivâyet edilir: “Üç şey edeb alâmetlerindedir: Konuşan, sözünü bitirinceye kadar susmak; kendisinden cevap bekleniyorsa muhakkak cevap vermek; beraber oturup sohbet ettiği arkadaşlarına, onlar kalkıncaya kadar, gereken ilgiyi, alâkâyı, yakınlığı ve dostluğu bizzat göstermek.”⁵⁸ Görüldüğü üzere, Hz. Zünnûn’a göre bunlar, edeb alâmetlerinden sayılmaktadır.

Edeb, Lütuflara Gebedir

Hz. Mevlânâ’ya göre kulun edebe riâyeti, Hz. Hakk’ın lütfuna erişme sebebidir: *Dileyelim Hz. Hakk’tan tevfi-k-i edeb, Bî-edebi lütfundan mahrûm eder Ulu Rabb.*⁵⁹ *Edeb ilâhî lütfu mazhar olmaya vesîle olduğu gibi edepsizlik de umumî bir belâ gibidir, (belvâ-i umûmî). Bir geldi mi kuru-nun yanında yaşı da yakar; toplumu helâk eder. Bî-edeb sâdece kendisine vermez zarar; Fitne ateşi parlayınca âfâkı*

⁵⁸ Beyhakî, *Şuâbü’l-îmân*, 2/316.

⁵⁹ *Mesnevî*, 1, b. 78.

tutar.⁶⁰ Kur'ân şöyle buyurur: “İçinizden sâdece zâlimlere münhasır kalmayan fitneden sakının. Bilmiş olun ki Allah'ın azâbı çetindir.” (Enfâl, 8/25).

Hz. Mevlânâ Mesnevî'sinin müteâkib beyitlerinde, sınır tanımayan, haddi aşan, densiz ve edesiz insanların koskoca bir toplumun, ilâhî lütf-u ihsândan mahrumiyetine sebep olduğunu, İsrâiloğulları'nın Hz. Mûsâ (aleyhisselâm)'a karşı densizlikleriyle anlatır. Kur'ân'ın beyânına göre Mısır'dan çıkan İsrâiloğulları, Kızıldeniz'den Sînâ'ya selâmetle geçip giderken, Tih sahrâsında hazır sofrâ ile ikrâm görürlerdi. Sofrada bıldırcın eti ve kudret helvâsı bulunurdu. Yahûdîler, tatlısı ve tuzlusunu ile bu gıdalarla beslenirlerdi. Allah onları bulutla gölgelendirip bu azıklarla merzûk kılarak nîmetlendirirdi. Ancak Hz. Mûsâ'nın kavminin içinden çıkan birkaç kendini bilmez edeb yoksunu, “*Hani bize sarımsak, hani mercimek, hani soğan? Biz öyle bir çeşit yemeğe dayanamayız!*” (Bakara, 2/61) demeye başladılar. Tabii bu edesizlik yüzünden hazır sofrâ, bıldırcın eti ve kudret helvası da kesiliverdi.

İsrailoğulları'nın densizlikleri bununla da sınırlı kalmamıştı. Hz. Mûsâ (aleyhisselâm), Tûr-i Sînâ'ya gittiği zaman bu zağıya tapacak kadar sapıtanlar oldu. Hz. Mûsâ onların bu taşkınlık ve şaşkınlıklarından bunalmış ve: “*İçimizden bir takım beyinsizlerin işledikleri günahlar yüzünden bizi de helâk eder misin Allah'ım! Bu iş Sen'in imtihanından başka bir şey değildir!*” (A'raf, 7/155) deyivermişti.

Hazır sofrâ, bir de Hz. İsa (aleyhisselâm) zamanında indi. Nitekim Kur'ân-ı Kerim bu gerçeği şöyle haber verir:

⁶⁰ Mesnevî, 1, b. 79.

“Meryem oğlu Îsâ dedi ki: Ey Rabbimiz, bize gökten bir sofrayı indir de bu bizim evvelkilerimize ve sonrakilerimize bayram ve bize Sen’den bir mûcize olsun!” (Mâide, 5/114). Îsâ (aleyhisselâm)’ın bu duâsıyla gökten sofrayı indi. Hz. Mevlânâ bu sefer de İsrailoğulları’nın aç gözlülük edip saklamamaları istenen rızkı sakladıklarını; Hz. Îsâ’nın uyarılarına kulak asmayarak edepsizlik ettiklerini anlatır.

Büyük bir zâtın sofrasında bulunup da doymayacağını zanneden bir adam nasıl nankörlük etmiş olursa, Allah’ın sofrasını açgözlülükle apararak İsrailoğulları küfrân-ı nîmet ve sû-i edeb ettiler, böylece de nîmetten mahrum kaldılar. Bundan daha büyük bir sû-i edeb olabilir miydi ki, Allah’ın dost-düşman herkese sunduğu sofrada açgözlülük yapmışlardı. Kerîm olan Allah’ın nîmetinin yetmeyeceğinden ve kesileceğinden endîşe etmişlerdi. Allah’ın nîmetini küçümseyen ve küfrân-ı nîmette bulunanların uğursuzluğu, diğerlerine de tesir etmiş; ilâhî nîmetten mahrum bırakmıştı.

Hayâtı anlamlı kılan şey, insanın duyarlılığıdır. Hayâtı kalb uyanıklığı ve gönül diriliği ile yaşamak ve nîmetlerin farkında olarak şükran-ı nîmette bulunmaktır. Çünkü her şeyin bir bedeli vardır. Hz. Mevlânâ: “Zekâtın verilmemesi yağmursuzluğu, zinânın yaygınlığı vebânın zuhûrunu körükler”⁶¹ der. İnsanların başlarına gelenler, kayıtsızlık ve küstahlıklarından, edebe riâyetsizlikle haddi aşmalarından. Hele Dost yolunda; Hakk’a kullukta kayıtsızlık eden, sadece kendisinin değil, başkalarının da yolunu vurmuş olur. İlâhî emir ve yasakları önemsemeyen, lâubâlî insanlar

⁶¹ Mesnevî, 1, b. 88.

başkaları için kötü model olur ve onların da yolunu keserler. Hz. Mevlânâ'ya göre varlık âleminde insan ve şeytandan başka her şey, edebe riâyet etmekte ve kâinatın düzeni bu sâyede devam etmektedir. Nitekim gök cisimleri edebe riâyetleri sebebiyle aydınlık, melekler de edebleri sebebiyle mâsûm ve temizdirler.⁶²

Hz. Mevlânâ'nın edebi edîbâne bir sûrette anlattığı bir diğer eseri de Dîvân'ıdır. Orada bakınız neler söylüyor: *"Efendi edeb, tendeki cânıdır insanın. Hoca haberin olsun edeb, gönül nûrudur merdânın. Ulvî âlemdir süflî değil, insanın aslı. Feleğin dönüşünde güzellik edeb faslı. Şeytanın başına koymak diler isen kadem. Edebe sarıl, nasıl kahrolur İblîs o dem."* Yeryüzünde ilk edebsizliği yapan İblîs'ti. Hem de bu edebsizliği benlik iddiâsıyla yapmıştı. *"Âdem'e secde edin"* ilâhî emrine karşı: *"Onu çamurdan, beni ateşten yarattın."* diyerek edebsizlikle secde etmekten imtinâ etmişti. Yaptığı edebsizlik sonrası hak ettiği ilâhî huzurdan kovulma cezâsına çarptırıldığında ise yine bir edebsizlik örneği sergileyerek demişti ki: *"Beni kendisi sebebiyle azdırışından dolayı ben Sen'in sırât-ı müstakîmin üzerinde oturup onların yollarını ke-seceğim."* (A'râf, 7/11-16) Kendi azgınlığını bile Allah'a isnâd etme küstahlığını gösterdi.

Âdem olmaz adı aslâ edebsiz insanın.

Edebdir çünkü farkı insan ile hayvanın.

Gerçekten insanı insan yapan, îmanın muktezâsı olan edeb ve hayâdır. Hayâdan ve edebden nasîbi olmayan

⁶² Mesnevî, 1, b. 91-92.

insanın, yolun üstüne hayvandan ne farkı olabilir ki! Cennette yasak meyveyi yiyerek zelleğe giren Hz. Âdem ve Havvâ, edeb gözeterek Allah'a şöyle ilticâ ettiler: “*Ey Rab-bimiz, biz kendi kendimize zulmettik. Sen bize acımaz ve bizi bağışlamazsan biz hüsrâna uğrayanlardan oluruz.*”

(A'râf, 7/23)

İnsanı melek-sıfat eyleyen, erdem ve ahlâk sâhibi olmasını sağlayan edeb, sanatın âhenk ve kıvrımları gibi, gönle ve göze hitâp eden bir güzellikler manzûmesidir. Dînî edebin kaynağı îmandır; çünkü îman şerîatı, şerîat da edebi gerektirir.⁶³

⁶³ Prof. Dr. H. Kamil Yılmaz, Diyanet Aylık Dergi, Eylül 2010, s. 17.

İKİNCİ BÖLÜM

KİME KARŞI VE NASIL EDEBLİ OLMALI

KİME KARŞI VE NASIL EDEBLİ OLMALI

Allah'a Karşı Edeb

Kur'ân-ı Kerîm ve sahih sünnetin tanıtımına göre Allah'a karşı edeb, Allah'ı bilmek ve O'na karşı görevlerimizi eksiksiz yerine getirmektir. Bunu, Allah'a karşı görevlerimizi her türlü noksanın karışmasından muhafaza etmek, kalbi (sevgi ve saygıda) bir başkasına yönelmekten korumak ve insan irâdesini Allah'ı gazaplandıracak her şeyden sakındırmak, şeklinde özetleyebiliriz.⁶⁴

Edeb, öncelikle Allah'a karşı olmalıdır. Peki, her şeyi bilen ve gören ve hiçbir şey ondan gizlenemeyen Allâmü'l-Guyûb'a karşı edeb nasıl olur? Bu soruyu, Bediüzzaman Hazretleri'nden istifâdeyle şöyle cevaplandırabiliriz: Öncelikle, Sâni-i Zülcelâl, bize, kendi sanatını güzel göstermek istiyor ve çirkin şeyleri perdeler altına alıyor ve nimetlerine, o nimetleri süslendirerek nazar-ı dikkatimizi çekiyor. Aynen bunun gibi kullarını ve sâir yarattığı şeyleri, diğer suur sâhibi varlıklara güzel göstermek istiyor. Çirkin vaziyetlerde

⁶⁴ İbn Kayyim, *Medâricü's-Sâlikîn*, 2/391.

görünmeleri, Cemîl, Müzeyyin, Lâtîf ve Hakîm gibi isimlerine karşı bir nev’i isyân ve hilâf-ı edeb (edeb dışı bir hareket) gibi oluyor. “İşte Sünnet-i Seniye’deki edeb, o Sâni-i Zülcelâl’in esmalarının hududları içinde bir mahz-ı edeb vaziyetini takınmaktır.”

İkinci olarak: Nasıl ki bir doktor, doktorluk noktasında bir nâmahrem’in en nâmahrem uzvuna bakar ve zaruret olduğu vakit ona gösterilir. Böyle bir hareket hilâf-ı edeb’dir denilmez. Belki “edeb-i tıb” öyle gerektiriyor, denilir. Fakat o doktor, doktorluk dışında başka bir sıfatla, meselâ hoca sıfatıyla o nâmahremlere bakamaz. Böyle bir duruma edeb fetvâ veremez. Bu şekilde ona göstermek, hayâsızlıktır.

İşte aynen bunun gibi, Sâni-i Zülcelâl’in de pek çok esmâsı var. Herbir ismin ayrı bir cilvesi var. Meselâ: “Gaffâr” ismi, günahların varlığını, “Settâr” ismi, kusurların bulunmasını gerektirdiği gibi; “Cemîl” ismi de, çirkinliği görmek istemez. “Lâtîf, Kerîm, Hakîm, Rahîm” gibi esmâsı, varlıkların, güzel bir sûrette ve mümkün vaziyetlerin en iyisinde bulunmalarını isterler. Ve bu isimler, melâike, rûhânî, cinn ve insin nazarında, varlıkların güzelliklerini ve güzel vaziyetleriyle ve hüsn-ü edebleriyle göstermek isterler.⁶⁵

Kalbin O’na Kilitlenmesi...

Allah’a karşı edeb, kalbin O’na kilitlenmesi, her an O’nu görüyor veya O’nun tarafından görülüyor olma mülâhazasıyla hareket edilmesi; his, şuur ve iradenin sürekli O’nun hoşnutluğu peşinde bulunması, gazabına götürebilecek davranışlardan olabildiğince uzak durulması;

⁶⁵ Bediüzzaman Said Nursî; *Lem’alar*, 11. Lem’a, s. 70.

insan mahiyetinde mündemiç bulunan sevme, sayma ve saygı duyma hislerinin O'na tevcih edilmesi şeklinde yorumlanmıştır.”⁶⁶ Şimdi, “Allah’a karşı edeb” anlatılırken, bize önemli ipuçları veren Fethullah Gülen Hocaefendi’nin bu tanımını açma bâbında, yine ondan istifadeyle konuyu biraz detaylandıralım:

1. *Kalbin O’na kilitlenmesi*: “Hakka adanmış ruhların hedefi, garazsız-ivazsız Allah’ın hoşnutluğudur, ona kilitlenmektir.”⁶⁷ Bu, bir anlamda “Tevekkül” kavramının da târifidir: “Tevekkül; Cenâb-ı Hakk ve O’nun nezdindekilere bel bağlayıp itimad etme ve O’ndan başkasına kalbin kapılarını bütün bütün kapama demektir ki; buna, bedenin ubûdiyete, kalbin de rubûbiyete kilitlenmesi diyebiliriz.”⁶⁸ Ayrıca, “Rızâ mertebesi, bütün mülâhazaların Hakk’a kilitlenmesi makamı(dır)...” denir. Demek ki bir anlamda edeb, “Rızâ” makamında olmak ve kulluğa kilitlenmek demektir. “Gönül adamı, iç ve dış duyguları itibarıyla Hakk’ı görüp Hakk’ı duymaya, Hakk’ı bilip Hakk’la olmaya kilitlenmiş(tir)...”⁶⁹

2. *Her an O’nu görüyor veya O’nun tarafından görülüyor olma mülâhazasıyla hareket etme*: İmanın, İslâm’la bütünleşmesi, İslâm’ın ihsan kutbunda yaşanması, kâmil mü’minlerin şîârdır. Kulun ihsanı kendi derinliği ölçüsünde ihlâs, edeb, saygı ve haşyet şeklinde olmalıdır...”⁷⁰ Bu anlamda edeb, ihsan mertebesine ermenin adıdır. Bütün iş ve mükellefiyetlerimizi Allah (celle celâluhû) görüyor ölçüsü

⁶⁶ Gülen; *Edebtan Edebiyata İnce Bir Çizgi*, Yağmur Dergisi, Ocak-Mart 2005, s. 5.

⁶⁷ Gülen; *Örnekleri Kendinden Bir Hareket*, s. 37.

⁶⁸ Gülen; *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, 1/118.

⁶⁹ Gülen; *Kalbin Zümrüt Tepeleri* 1/151.

⁷⁰ Gülen; *Kalbin Zümrüt Tepeleri* 1/185.

altında yapmak ve davranışlarımızda Allah'ı görüyor gibi davranmak. İşte bu, edebde ihsan şuurudur.⁷¹

3. *His, şuur ve irâdenin süreklî Allah'ın hoşnutluğunun peşinde bulunması*: Bilindiği üzere bunlar vicdanın rükünlerindedir. Latife-i Rabbaniye, his, şuur, irade, idrak... Gerçek mü'min, en yüksek hırslardan daha yüksek bir hırsla Hak hoşnutluğunun arkasında olmalıdır. Bu, onun en bâriz vasfıdır. "... iradesi, kalbi, şuuru ve hissiyle, o, vicdan mekanizması ve onu meydana getiren latîfelere terettüp edecek en büyük gayeleri avlama peşinde.. ve irade ile, sorumluluk arasındaki münasebeti; kalb ile, aşk mâbeynindeki alâkayı; şuur ile, varlık ve varlığın perde arkası sırlarıyla teması; hissiyle, "bî kem u keyf" mutlak hakikati; mârifeti ile birkaç kadem meleklerin önünde yakınlık soluklamaktadır."⁷²

4. *Sevme, sayma ve saygı duyma hislerinin O'na tevcih edilmesi*: Sevgi ve muhabbet, insan mahiyetinin önemli bir derinliğidir. Hatta ona, kâinatın mayesi nazarıyla da bakılabilir; zira Cenâb-ı Hakk, kâinatı, mevcudâta olan muhabbetinden dolayı yaratmış ve onların düzenli bir hayat sürdürebilmeleri için de çeşitli kanunlar vaz' etmiştir. İnsanın, Allah'ı (celle celâluhû) düşünmeden bir şeye karşı duyduğu sevgi, sonunda kendi başına gâile olabilir. Bu, evlad ü ıyâl, mal-menal, arkadaş, hatta mürşid sevgisinde de böyledir. Mü'min bir denge insanıdır. Her şeyde olduğu gibi sevgide de dengeyi gözetmesi gereklidir. Allah'ın fitratımıza dercetmiş olduğu sevgi melekesini önce bir noktada toplamalı

⁷¹ Gülen; *Asrın Getirdiği Tereddütler*, 4/15.

⁷² Gülen; *Işığın Görüldüğü Ufuk*, s. 189.

ve O'na tevcih etmeliyiz. Sonra da O'ndan ötürü O'nun bütün mahlûkâtına.⁷³

Edebin En Büyüğü: “Allah’a Karşı Edeb”

Allah’a karşı edeb, çalışmamızın en nirengi noktalarından birisidir. Edeb konusu, aslında Allah’a karşı edebde düğümlenir. Bu yüzden bu konuya girerken, önemli bir uyarıyı buraya koymak istiyoruz. Edeb ve bilhassa Allah’a karşı edeb konusunu muhtelif eserlerinde defalarca işleyen Fethullah Gülen Hocaefendi, bize, şu uyarıları yapar: “Edeb konusunda dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, “Allah’a karşı yapılan edebdir. İnsan Allah’a karşı sû-i edeb sayılabilecek şeylerden ve lâubâliliklerden sakınmalıdır.”⁷⁴ Allah’a karşı sûiedebden sakınmak gerekmektedir. Onun için de ondan râzı olmak şarttır. “Rızâ, insanı, Rabbiyle iç cedelleşmeden kurtarır. Böyle bir cedelleşmenin nasıl bir sûiedeb olduğunu söylemeyi isrâf-ı kelâm sayarız.”⁷⁵

Edeb, Rabbimizin emirlerini yerine getirmek, nehiylerinden kaçınmak, ihsan derecesine ulaşmaktır. Kişinin Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmesidir. Rabb’ini görmiyorsa da Allah (celle celâluhû) onu görüyor. Hatta Allah’ın âyetleri okunurken, âyetlerin bizim şahsımıza hitap ettiğini hissedebilme... Kalbimizde imanın lezzetini tadararak yaşayan bir Kur’ân olabilmek edeblerin en üstünüdür. Kulun Allah’a karşı ilk edebi, hiçbir şeyi O’na şirk koşmaksızın O’na iman etmesidir.

⁷³ Gülen; *Prizma* 2/175.

⁷⁴ Gülen; *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, 1/163.

⁷⁵ Gülen; *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, 1/148.

Kulun Allah'a karşı diğer bir edebi ise Allah'ı sevmesi; O'nu noksan sıfatından tenzih etmesi; ölünceye kadar O'na ibadete devam etmesi; O'na karşı yalan uydurmaması, iftira etmemesi; kulun, bir kötülük yapınca veya kendine karşı bir zulüm yapınca (günah işleyence), hemen Allah'ı hatırlayıp tövbe etmesi; korkarak ve umarak Allah'a dua etmesi; gücü yettiği kadar, kulun Allah'tan sakınması; Allah'ı çokça zikretmesi; Allah'ın nimetlerini hatırlayıp şükretmesi; Allah, kulunu sınamak için rızkını daralttığı zaman, kulun Allah'a isyan etmemesi ve sabretmesi, O'ndan râzı olması... hepsi, Allah'a karşı kulun edebleri cümlesindedir.

Abdülkâdir-i Geylânî şöyle der: “Ârif için edeb, tıpkı âsîlere tevbenin farz oluşu gibi bir farzdır. Ârif kimseleler nasıl edeble donanmasınlar ki! Onlar, mahlûkât içinde Yaratıcı'ya (celle celâluhû) en yakın olanlardır! Kim sultanlarla, cehâletinden dolayı edebi muhafaza etmeden içli dışlı olursa, onun bu cehâleti, onu helâke doğru yaklaştırır. Kimin ki edebi yoktur, o, halktan ve Haktan uzaktır. Edebsizce geçen vakitler boşa gitmiştir. Allah'a karşı büyük bir edeb içinde bulunmak elzemdir.”⁷⁶

Müminin Allah'tan hakkıyla hayâ etmesi, Rabbisine karşı ciddi bir edeb şuuru içinde olması gerekmektedir. Çünkü Allah (celle celâluhû) insanı görüp durduğu halde kulun ona isyan etmemesi edebinin gereğidir. Ve yine, kadere inanması, Allah'ın emrine teslim olması... bütün bunlar da, müminin Allah'a karşı göstermesi gereken edeblerdendir. Zaten bu vasıflar olmadığı takdirde müminin imanı da tam kâmil

⁷⁶ Geylânî, s. 9. (<http://www.kasnazan.com/article.php?id=84>); İbn Kayyim, *Medâricü's-Sâlikîn*, 2/376.

olmaz. Kim ki Allah'ın kazasından şikâyet eder ve onu kötülense veya “Neden ben insanlardan daha aşağıdayım!” diye dövünürse, Allah'a karşı edebini bozmuş, kaderi de kötülemiş sayılır. Bazılarının duasının kabûlünde acele etmesi meselesi de Allah'a karşı yapılan sû-i edeblerdendir. Yine Allah'a karşı sû-i edeb olan hadiselerden biri de, kulun duada sesini yükseltmesidir.

İyi bilmeliyiz ki Allah'a karşı yapılan sû-i edebin en büyüğü, kulun aklını ve re'yini Allah'ın kural ve emirlerinin önüne geçirmesidir. Bu da İblis-i mel'ûn'un içine düşmüş olduğu küfür cümlesindedir. Allah (celle celâluhû) ona “Âdem'e secde et!” diye emrettiği halde; “İblis, “Ben, ondan hayırlıyım. Beni bir tür ateşten yarattın; onu ise bir tür çamurdan yarattın!” (A'râf, 7/12) demiştir.

Kurb-u Sultan Âteş-i Sûzân

Allah'a karşı gösterilmesi gereken edebe, “edeb-i Hak” da denir. Bu da, Hakk'a yakınlığı temkinle bezeyip, şatahat ve lâubâliliğe girmemekten ibârettir.⁷⁷ Âlimler derler ki, İblis, Allah'a tâatin vacip olduğunu bildiği halde, Cenâb-ı Hakk'a karşı sûiedeble davrandı ve bu yüzden kovulmayı hak etti. Edeb, huluk-u kerîmdir, güzel ahlâktır. Edeb, hayatta güzel ahlâkla davranmak demektir. Edeb, nefsi çirkinliklerden ve rezilliklerden korur. Yahyâ b. Muâz: Ârif-i billâh zâtlar, Mârûf-u Hakîkî'ye karşı edebini muhâfaza edemezse, helâk olup gidenlerle beraber helâk olup giderler.”⁷⁸ der.

⁷⁷ Gülen; *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, 2/10.

⁷⁸ İbn Kayyim, *Medâricü's-Sâlikîn*, 2/376.

“Kurb-u sultân âteş-i sûzân / Kurb-u sultân, âteş-i sûzanest.” Yani, sultana yakınlık yakıcı ateş gibidir, derler. Edebe muğâyir küçücük bir hareket büyük felâketlere sebep olabilir. Onun içindir ki bazen maddeten uzak durmak daha hayırlıdır. Resmîyet, bilmeyerek de olsa yapılan hataları hep önler ve örter. Zaten hakikat yolundaki yakınlık kalbendir. Eğer hayır istiyorsak, istediğimiz gibisini değil de istendiği gibisini tercih etmemiz lâzımdır. Hakikat yolcusunu teslimiyeti tutar. Bu yolda resmîyet teslimiyettir.

Hak yoluna girmenin şartı, Allah’a, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’e ve büyüklere karşı edebli olmak üzere üçtür:

1. *Edeb mea’llah*: Sâlik, yaratılan ne varsa Allah’ın dergâh-ı izzetine boyun eğdiğini, bunların hepsinin bir gün yok olacağını, yalnız Allah-u Teâlâ’nın bâkî kalacağını bilmeli ve bu îtikad üzere olmalıdır.

2. *Edeb mea’r-rasûl*: Sâlikin çalışıp kendini “Fettebiûnî...” makamına erdirmesi, her hâlinde Resûlullah Efendimiz’e hürmet vecîbesini muhâfaza etmesi gerekir.

3. *Edeb mea’s-şeyh*: Sâlik, rehberinin nâib-i Resûlillâh olduğunu ve ancak Hakk’a vuslatın bu yolla mümkün olduğunu bilmeli, huzurunda ve gıyabında gereken edeblere riâyet etmelidir. Orduda disiplin ne ise mânevî mektepte de edeb odur. Zirâ zâhirî disiplin dışı, bâtınî disiplin de içe hükmeder.

Edeb ve Seviye Meselesi

İnsanların seviye, vazife, misyon ve konum keyfiyetlerine göre edeb anlayışları ve davranışları da farklı farklı olur. Allah’a karşı edeb, sürekli O’nun hoşnutluğu peşinde

bulunmak, sevme ve saygı duyma hislerini O'na yöneltmek demektir ve herkes böyle bir edeble mükelleftir. Fakat bu edeb de izafidir; sıradan bir insanınkiyle bir peygamberin edebi arasında çok fark vardır. Resûl-ü Ekrem Efendimiz'in Allah karşısındaki edebi tarife gelmeyecek kadar derindir ama O'nun Hz. Cebrâil'in edebiyale alâkalı söyledikleri, "Cevâhir kadrini ancak cevher-füruşân olan bilir." hakikatine tam bir misaldir. Efendimiz der ki; "Mi'rac gecesi belli bir noktada, Cebrâil aleyhisselâm'ı eskimiş bir elbisenin perişanîyetinde gördüm. O noktaya vardığında adeta ayaklarının bağı çözülmüş; eskimiş bir elbise gibi yıgılıp kalmıştı. Allah korkusu onu bu hale getirmişti. O zaman bir meleğin Cenab-ı Hakk'ı nasıl bildiğini anladım." İşte, Cibrîl-i Emîn'in o hâli bir melek haşyeti ve Cenab-ı Hakk'a karşı derin bir saygının neticesidir.

Demek ki, Allah'a karşı edeb bile bir manada herkesin kendi idrak ve ihsas ufkuna göre değişmektedir. Mesnevî'de anlatılan bir menkıbe bu idrak ve ihsas farkına güzel bir misaldir: Mûsâ (aleyhisselâm) bir gün bir çobana rastlar. Çoban, "Ey kerem sahibi Allah'ım, neredesin ki sana kul olayım; çarığını dikeyim, elbiseni yıkayayım.. Yüce Rabbim sana süt ikram edeyim. Bütün keçilerim sana kurban olsun." deyip durmaktadır. Hazreti Mûsâ, "Kiminle konuşuyorsun?" deyince, çoban "Yeri göğü yaratan Rabbimle konuşuyorum." der. Allah'a bu şekilde hitap etmenin doğru olmadığını öğrenen çoban sözlerinden dolayı çok pişman olur ve mahcubiyet içinde çeker gider. Biraz sonra Hazreti Musa'ya, "Kulumuzu bizden ayırdın. Biz söze ve dile bakmayız, gönle ve hâle bakarız." diye vahiy gelir.

Evet, onun hali, bir çobanın kendi felsefesine göre Cenâb-ı Hakk'a karşı kulluk sergilemesini, edeb ve saygısını ifade etmektedir. Siz onun halini kitaplarda hiçbir yere koyamazsınız. Hiçbir kitap onun Cenab-ı Hakk'a hitaben söylediklerini ve O'nun hakkındaki mülahazalarını bünyesinde kabul etmez.⁷⁹

“Ey insanlar, siz içinizdeki şeyleri açığa vursanız da, gizleseniz de, Allah sizi onlardan dolayı hesaba çeker.” (Bakara, 2/284) âyetinin nesholup hükmünün kaldırıldığına dair rivâyetler vardır. Genel olarak düşündüğümüzde görürüz ki, bu bir seviye meselesidir. Bazı insanlar vardır ki, içlerinden bir şey geçmekle sorumlu olmayabilirler. Fakat belli bir seviyeye göre Rabbimizle münasebet içinde bulunan birisi, gözlerinin içine yabancı bir hayal girmemesine azmetmiş bir insan o türlü fena şeyler tahayyül eder, hayalinden geçirirse, zihnini, aklını kirlettiğinden dolayı muâheze olup hesaba çekilebilir.

Hâsılı bu seviye meselesidir. Hangi seviyede Rabbimizle münâsebet kurabilmişsek, hal, tavır, fiil ve hatta fikirlerimiz de o seviyeye göre muâmeleye tabi tutulacaktır. Bazı hasulların akıllarından geçen nâhoş şeyler bile Allah'a karşı saygısızlık sayılır. Hatta ileri bir seviyenin erlerinden bazıları -afedersiniz- tuvalette açılıp-saçılmayı bile edebe muhâlif görmüşlerdir. Ebû Musa el-Eş'arî (radiyallahu anh) der ki: “Gece karanlığında yıkanırken belimi doğrultmaktan hayâ ediyor, bir yerim açılacak diye yerin dibine giriyorum.”

Evet, bunlar seviye meselesidir. Şimdi bir kul belli bir seviyede böyle davranmak gereği duyuyorsa, Rabbimiz'le

⁷⁹ Gülen; Ümit Burcu, s. 56.

bu ölçüde münasebet içindeyse, kendi tavırları itibarıyla aşağı seviyeye inemez. Birisini çavuş yapsalar; o da “Ben çavuşluk yapmam, nefer olacağım.” derse, onu neferliğin de altına atarlar. Cenâb-ı Allah, bir kulunu nereye çıkarmışsa o kulun ona göre davranması gerekir. Bundan dolayı, Üstad da bir yerde diyor ki; “Bu ihlâs kulesinden düşerseniz derin bir çukura düşmek ihtimali var.” Yer seviyesinde kalamazsınız. “Bi hasebi'l-mağrem el-mağnem - elde edilen ganimet, altına girilen risk ölçüsünde artar veya azalır.” Yani kişi, Allah'ın lütufları ve ihsanları ile belli bir noktaya ulaştırılmışsa o noktanın hakkını vermediği zaman düz insanlar seviyesinde kalmaz, çok daha derin bir kuyuya düşer. “Kurb-u sultan, âteş-i sûzan buved - Sultân'a yakınlık, yakıcı bir ateştir.”⁸⁰

Kur'ân, Allah'a Karşı Edebi Öğretiyor

Kur'ân-ı Kerîm, Allah'a karşı nasıl bir edeb içinde olmamız gerektiğini apaçık bildirmiştir. Zâtından bahsederken, Zât-ı Sübhaniyesi'yle alay edilme konusunun nakledildiği ve yahut bu mânayı taşıyan, buna yakın bir anlatım söz konusu olduğu yerlerde, “Sübhânehû”, “Sübhânallah”, “Sübhâne Rabbi” ... gibi tenzih ifâde eden sözlerle, tenzihe dâvet eder.

Zât-ı Zülcelâl, zâtından bahsederken, “Gerçek bu iken, bazıları kalkıp: “Rahman evlât edindi.” iddiasında bulundular. O, bundan münezzehdir. Bilakis onların evlât dedikleri melekler O'nun ikram ve takdirine mazhar olmuş kullarıdır.” (Enbiyâ, 21/26). Burada Allah (celle celâluhû), kendine şirk koşup “Melekler Allah'ın kızlarıdır” diyen müşriklere,

⁸⁰ Gülen; *Kırk Testi*, s. 276.

örnekte olduğu gibi, cevap vermiyor. Kur'ân, ortada (O, bundan münezzehtir) diyerek, bir cümle-i mu'teriza (parantez cümlesi) girip Allah'ı noksan sıfatlardan berî kıldıktan sonra, konuya devam ediyor.

Melekler, Hz. Âdem'in yaratılış meselesinin içyüzünü öğrenmeye çalışırken (istifsar), hatalarını anlayıp, hakikatı idrak, aczlerini itiraf içinde Hak Teâlâ'ya cevap sadedinde, önce "Sen'i bütün noksanlıklardan, mânasız ve gâyesiz iş yapmaktan tenzih ederiz. Bize ne öğretmişsen, bizim onun dışında hiçbir ilmimiz yoktur. Hiç şüphesiz, Âlîm, Hakîm Sen'sin Sen!" dediler." (Bakara, 2/32) Burada yine, Allah'a karşı nasıl bir tavır içinde olmamız gerektiği, apaçık bir kudsî beyanla öğretilmek istenir.

Başka bir yerde de, muhtaç insanlar onları görüp bir şey istemesinler diye, gece karanlığında bağlarını devşirmek için yola çıkan, vardıklarında bağlarının helâk olduğunu görünce, hatalarını itiraf edenlerin: "*Sübhansın yâ Rabbenâ, her türlü noksandan uzaksın! Doğrusu biz kendimize zulmetmişiz!*" (Kalem, 68/29) sözlerinde görüldüğü gibi, yine edebli ve zarîf bir kudsî beyanla, böyle durumlarda nasıl davranılması gerektiği öğretilmiştir. Yüce Beyan'da bu türden örnekler çoktur.⁸¹

Dilimiz ve Allah'a Karşı Edeb

Kültürümüzde, (meselâ) bir şey kafamıza takıldığında veya bilemediğimiz hikmetlerinin de bulunabileceğini tahmin ettiğimiz herhangi bir soruya verilen cevabın sonunda, "Allâhu a'lem" (en iyisini ve doğrusunu Allah bilir); bir

⁸¹ Dr. Metin Bedir, "İslam'da okuma ve yazma edebî", Yeni Ümit Dergisi, Sayı 71, s. 27.

şaşkınlık karşısında “Allah Allah”, “Fesübhanallah”; bir dehşet karşısında “Aman Allah’ım”; bir işe teşebbüste “Alimalah” (Allah biliyor ki); O’na yakışmayan bir söz karşısında “Hâşâ; hâşâ lillâh” (Onu tenzih ediyorum, istisnâ ediyorum, hâriç tutuyorum); bir iş yapacağımız zaman “İnşâallah” (Allah dilerse), “İnşâallahürrahmân” (Rahman olan Allah dilerse); bir işe azmettiğimizde “tevekkeltü alâllah” (Allah’a dayanıp güvendim)... gibi hep O Yüce Yaratıcı’ya atıflarda bulunur, O’nu hatırlar, O’nu soluklarız.

Hep böyle terkip ve kelimeler, klasik metinlerimizi ve normal konuşmalarımızı süsler dururdu.⁸² Bütün bunlar, Allah’a karşı edebî, önemli bir parçasını oluştururdu. Bir de, ehl-i sünnet ulemâsının yaptığı gibi, Rabbimiz hakkında konuşurken çok dikkatli olmak, işin içinden çıkmadığıımız noktalarda da edebden aslâ ayrılmamak gerekir.

Celle Celâlühû

Genelde hadîs ve tefsîr gibi temel İslâmî ilimlere ait kitap ve yazılarda “Lafz-ı Celâl”den (Allah lafzı) sonra, “Celle Celâlühû” ve “Azze ve Celle” cümleleri zikredilir. Bazen bunun yerine, “Cenâb-ı Hak”, “Zât-ı Bârî”, “Rahîm-i Zülcemâl”, “Hâlik-ı Zülcelâl” vb. terkipler kullanılır. Kur’ân-ı Kerîm’de böyle bir tâzimin emredilmesine dair, doğrudan bir beyan mevcut değildir. Ancak “Allah’a ve Resûlü’ne iman edesiniz, ona destek olup saygı gösteresiniz ve Allah’ı da sabah akşam tesbih ve tenzih edesiniz.” (Fetih, 48/9) ve “Gerçek müminler ancak o müminlerdir ki yanlarında Allah zikredilince kalpleri ürperir, kendilerine O’nun âyetleri

⁸² Dr. Metin Bedir, “İslam’da okuma ve yazma edebî”, Yeni Ümit Dergisi, Sayı 71, s. 28.

okununca bu, onların imanlarını arttırdıkça artırır ve yalnız Rabbi'lerine güvenip dayanırlar." (Enfal, 8/2) meâlindeki kudsî beyanlarında olduğu gibi birçok âyet, bu konuda bizi edebli ve saygılı olmaya çağırılmaktadır. Âyetlerin sonlarında Cenâb-ı Hakk'ın isimleriyle biten fezlekeler, her kelâm ve sözümlerde, O'nu anlatan bir beyana yer vermemizi, bize örtülü bir şekilde hatırlatmaktadır.. Bununla birlikte ulemâ, çok derin ve ince bir anlayışın ifadesi olarak Allah'ın namının her geçtiği yerde "celle celâlühû" demeyi vâcip görmemişlerdir. Zira Allah'a her dâim tâzimde bulunmak gibi bir mükellefiyetin altından kalkmak mümkün değildir.

Allah (celle celâlühû), Hz. Peygamberimiz hakkında, "*Resûlullah'ın sizi çağırmasını ve sizin için duâsını, birbirinizi dâvet etmeniz ve birbirinize duanızla bir tutmayın; O'nu aranızda birbirinizi çağırduğunuz gibi de çağırmayın; birbirinize seslendiğiniz gibi O'na seslenmeyin.*" (Nûr, 24/63) buyurur. Bununla bir yandan, O'na hitapta veya O'ndan bahis açmada, sadece isminin zikredilmesiyle yetinmeyip, nübüvvet makâmını ifade eden "Resûlullah", "Resûl-i Ekrem" ve "Peygamber Efendimiz" gibi bir vasfını söylemelerini, bir Kur'ân edebi olarak emreder. Diğer yandan da Kendi Zât'ı hakkında aynı saygının gösterilmesini, yine bu âyetle, zarîf bir şekilde îmâ eder.

Edeb, Mârifetle Doğru Orantılıdır

Sahabe-i kiram (r. anhum), Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) karşı fevkalâde edebliyidiler. Bu edebleri de, onların, mârifetleriyle, Allah bilgileriyle doğru orantılıydı. Bazen O'na bir şey sormaya bile hayâ ederlerdi de o

huzurun edebini bilmeyen birisi gelsin, bir şey sorsun diye beklerlerdi.⁸³ “Evet, kulun, Allah hakkında bilgi ve mârifeti ne nispette ise tâzim, temkin ve edebi de o seviyede olur. Âlimlerin en âlimi, âriflerin en ârifi: “Allah’tan en çok korkunuz ve O’na karşı en fazla saygılı olanınız benim.”⁸⁴ beyanlarıyla bu hususu hatırlatıyor olmalıdırlar..!⁸⁵

Edeb ufkuna ulaşmak, Allah’ı bilmeye bağlıdır. İnsan bilgisi ölçüsünde umar, beklenti içinde olur. Yine bilgisi ölçüsünde Allah’tan korkar. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), “Benim bildiğimi bilseydiniz az güler ve çok ağlardınız.” diyor. Demek ki lâubaliliğimiz, kendimizi salıvermemiz, bilmediğimizden, cehâletimizden kaynaklanıyor. Fakat bu öyle bir cehalet ki affedilir gibi değil. İnsan bu mevzuda bilmesi gerekli olan şeyleri mutlaka bilmeli ki hayat dengelenebilsin. İnsanın ahiretle alâkalı hayatının dengelenmesi o mevzudaki malûmatıyla doğru orantılıdır. Ne kadar biliyorsa o kadar dengeli yaşar, tavırlarında ve hareketlerinde Allah o kadar nümâyân olur, her hâlimden Allah’a ait mânâlar dökülür.

Edeb-i Muhammedî ve Efendimiz’in Allah’a Karşı Edebi

Edeb-i Muhammedî (s.a.s)

Bütün insanların edebi, velilerin edebine nispeten deryadan bir katre; velilerin edebi, peygamberlerin edebine nispeten, yine deryadan bir katre; peygamberin edebi de

⁸³ Gülen; *Sonsuz Nur*, 2/427.

⁸⁴ Buhârî, *Nikâh*, 1; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 2/20; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 9/25; el *Mu’cemü’l-ewsat*, 5/221; Beyhâkî, *Sünen*, 7/77; *Şuabü’l-îmân*, 4/381.

⁸⁵ Gülen; *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, 4/55.

Hız. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yüce edebine nispeten, deryada bir katredir. Sa'd b. Hişâm (radiyallahu anh), Hız. Âişe (r. anhâ) annemizden Hız. Resûlullah'ın ahlâkını sorar. Vâlidemiz: "Siz hiç Kur'ân okumadınız mı?" buyurur. Sâ'd b. Hişâm, "Okudum." deyince vâlidemiz: "İşte Resûlullah'ın ahlâkı (edebi), Kur'ân'dan ibârettir."⁸⁶ der. "Beni Rabbim terbiye etti ve edebimi ne güzel eyledi." hadîsinde Münâvî, "Eddebenî Rabbî" (Beni Rabbim terbiye etti!) sözüne, "Bana güzel ahlâk ve ilim, zâhir ve bâtın güzellikleri ihsân etti." şeklinde yorumlar. "Fe ahsene te'dîbî", "edebimi ne güzel eyledi!" bölümüne de: "Hiç kimseye nasîb olmayan vehbî (Allah vergisi) ilimler, kulluk edebi ve güzel ahlâk ile tezyîn etti." şeklinde mâna verir.⁸⁷

O, "Sen şüphesiz en büyük bir ahlâk üzerindesin." âyetiyle Hakk sırlarına ermiş, halkın ezâ ve cefâsına tahammülle de en yüksek pâyeye ulaşmıştır. "Ben en güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim."⁸⁸ hadîsiyle de bütün insanlara tefevvuk edip üstün gelmiştir. Hız. Ömer (radiyallahu anh): "Ya Resûlallah! Nuh (aleyhisselâm), kavminin helâkına dua etti. Eğer Sen de bedduâ etseydin cümlemiz helâk olurduk. Mübârek dişini şehit edip yüzünü yaraladılar. Tâif'te ayakkabıların kanla doldu, en çok ezâ ve cefâyı Sen gördün, yine de Allah'tan o kavme af diledin!" buyurarak bu gerçeği ifâde etmiştir.

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'de öyle engin vasıflar, öyle şümûllü ahlâk ve hasletler vardır ki, bunların hepsi tarih

⁸⁶ Müslim, *Müsâfirîn*, 139.

⁸⁷ *Feyzü'l-kadîr*, 1/290.

⁸⁸ Muvatta, *Hüsnü'l-hulk*, 8.

boyunca dünyada başka hiç kimseye nasip olmamıştır. İmam-ı Busayrî'ye göre: “Güzellikte ve güzel huyda Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), bütün peygamberlere üstün gelmiştir. İlim ve kerem itibarıyla onlar, Resûlullah'a yaklaştıramamışlar bile.”

Edeb, güzel ahlâk ve terbiyedir. Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), peygamber olarak gönderiliş hikmetini, “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.”⁸⁹ şeklinde beyan eder. Edebi ve güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilen Zât'ın, hiç şüphesiz herkesten daha çok bütün ahlâkî güzelliklere sahip olup edebli olması gerekir. Gerçekten de Peygamberimiz, güzel ahlâk ve edebin en güzeline sahipti.

Allah Resûlü, bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyor: “Yeryüzü benim için dürüldü. Sonra yeryüzünün bütün doğuları, bütün batıları bana gösterildi.”⁹⁰ Şu misâl bize, apaçık bir şekilde Allah Resûlü'nün edebinin inceliğini göstermektedir. Dikkat ediyorsanız, “Gördüm!” demiyor, “Bana gösterildi.” buyuruyor. Bu bir edebdir, bir incelik ve sadece Kâinâtın Efendisi'ne mahsustur.⁹¹ Kalem Sûresinin dördüncü âyeti ile ilgili olarak Elmalılı Tefsiri'nde şu açıklamalar yer almaktadır: “... Herhalde sen kuşkusuz pek büyük bir ahlâk üzerindesin. İşte o ahlâk, doğru yolu, hak din olan İslâm dinini teşkil eden Kur'ân edebi ve İlâhî ahlâktır ki, onu yüce Allah lütfetmiştir...”⁹²

⁸⁹ Muvatta, *Hüsnü'l-hulk*, 8.

⁹⁰ *Kenzü'l-ummâl*, 15/31761.

⁹¹ Müslim, *Kitâbü'l-Fiten*, 4, 2215; *Tefsîru İbn Kesîr*, 3/301.

⁹² *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/345.

Hız. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), Cenab-ı Hak'kı anlatırken, "Tebâreke ve Teâlâ" gibi tenzih bildiren cümleleri ekler.⁹³ Bu nedenle, Allah'ın ismi bir mecliste her geçtikçe, bir defa O'nu "Sübhânallah, Tebârekâllah, Celle Celâlühû" diyerek, senâ etmek gerekir. Hadîs ve tefsîr kitaplarında buna çok dikkat edildiğini görürüz. Yazıda ise "Allah" ismi geçtikten sonra "Celle Celâlühû" ve "Azze ve Celle" ifadesi, Türkçe kitaplara "c.c./cc" veya Arapça, Farsça ve Urduca'da ise "Celle celâlüh" şeklindedir. İslâm'ın geldiği günden bu asrın başlarına kadar, her ders ve her yazılı metin, besmele, hamdele ve salvele ile başlardı. Bunlarla başlamayan söz ve iş, hadîs-i şerîflerde ifade edildiği gibi, bereketsiz ve sonuçsuz sayılırdı. Cenâb-ı Peygamber, bir Sahabinin namaz kıldıktan sonra, hamdele ve salvele yapmadan duaya başladığını işitince oradaki Sahabi'ye buyurdular ki: "Bu zat çok acele etti. Şayet duaya başlayacak olursanız, önce Allah'ı senâ edin, sonra bana salât ü selâm getirin, daha sonra da istediğiniz kadar dua edin."⁹⁴

Allah Resûlü'nün bütün yaptıkları Allah'a karşı edebın göstergesinden ibarettir. O, her hâl ve zamanda bu edebi muhafaza etmiştir. Doğumundan tâ ötelere yolculuğuna kadar o, hayatını, bizzat Rabbimizin gözetimi altında ve onun riâyetinde ("Gözetimimiz, yönlendirmemiz ve maneû teyidimiz altında, sana tarif ettiğimiz gemiyi yap." (Hud, 11/37) âyetinde olduğu gibi) idame ettirmiştir.

⁹³ Münziri, 1/397.

⁹⁴ Neseî, *Şehu*, 48; Dr.Metin Bedir, Yeni Ümit Dergisi, Sayı 71, s. 29.

Edeb-i Muhammedî, mahlûkâtın Hâlik'ına karşı gösterebileceği en ekmel bir edebdir. Efendimiz'den sonra günümüze kadar gelen bütün Hak Dostları, işte bu edebi tahakkuk ettirmek ve etrafındakileri bu edeb çerçevesinde yetiştirmek için uğraşmışlardır.

Peygamber Efendimiz'de (s.a.s.) Âdâb-ı Muâşeret

Hiç şüphesiz âdâb-ı muâşeret deyimini geniş olarak ele alındığında insan hayatının bütün yönlerini kapsar: “Doğum, ad koyma, çocuk yetiştirme, öksüz çocukların durumu, sofrâ âdabı, eğitim öğretim, ilim, iş ahlâkı ve çalışıp kazanma âdabı, düğün, bayram, ev düzeni, aile fertleri arasında ilişkiler; beden, elbise ve sokakların temizliği, cömertlik, tevâzu, dostluk, anne babaya ve yaşlılara karşı davranış usûlleri, kadınlara saygı, vs...”

Âdâb-ı muâşeretin uygulama sahası insan hayatıdır, toplumdur. İnsanlar bir arada yaşamaya mecburdurlar. Hiçbir insan, “Ben bütün ihtiyaçlarımı ölünceye kadar tek başına karşılarım, benim kimseye, kimsenin de bana ihtiyacı yok!” diye düşünemez. Çünkü kişinin yediği ekmekte, içtiği çayda, giydiği elbisede ve bindiği arabada belki milyonlarca insanın emeği ve alın teri söz konusudur.

İnsan, Yüce Allah'ın, doğuştan kendisine verdiği bu kabiliyetleri geliştirmek ve bu suretle hem Allah'a, hem kendisine, hem de diğer insanlara karşı vazifelerini yapmak durumundadır. Şayet bunu yaparsa; insan olarak, diğer varlıklara karşı, yaratılıştan üstün kılınan özelliklerini geliştirmiş olacaktır. Bunun aksi, bu özelliklerin giderek zayıflamasına ve yok olmasına yol açacaktır. İslâm dini; kuvvetli

bir iman, gerçeği aydınlatacak bilgi, yararlı işler ve güzel ahlâk ile kişinin saygıdeğer olma vasfını koruyabileceğini göstermiş; insanları kan dökmekten, ırzı namusu çiğnemekten, soyu bozulmaktan, vicdanı baskılardan alıkoyarak doğuştan verilen iyi eğilimlerin olumlu yönde gelişmesine ortam hazırlamıştır. Bu münasebetle İslâm: “Can, mal, soy, akıl ve din”i, dokunulmazlığı olan ve titizlikle korunması gereken esaslar olarak görmüştür. Eskiler bunlara: “Zarurât-ı hamse: Korunması gereken beş esas” derlerdi. Anlaşıyor ki, İslâm dini, “İnsana saygı esasını” getirmiştir. Irk ayrımını yasaklamıştır. Hatta o zamanki geleneklerin aksine, hizmetçiler de ev sahipleriyle aynı sofrada yemeye ve aynı elbiselerden giymeye başlamışlardır.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) yakınlarla ilgilenmeye, komşularla ve diğer insanlarla iyi ilişkiler kurmaya, herkese imkânlar elverdikçe yardımcı olmaya, yoksulları gözetmeye önem verirdi. Bilhassa ana babaya karşı hâl hatır sormanın ve ihtiyaçlarını gidermenin en kutsî vazifelerden olduğunu ısrarla belirtiyordu. O, küçük yaşlarda iken annesini kaybetmişti, onu daima hasretle anardı. Sü-tannesini Halîme’ye özel yer gösterip oturarak saygıda kusur etmediği gibi, maddî ihtiyaçlarını da karşılıyordu. Kendisine süt emziren Süveybe ile ölünceye kadar alâkadar olmuş, daima mektup, selâm ve para göndererek gönlünü almıştı. Kendisine süt emzirdiği sanılan Ümmü Süleym ve Ümmü Haram’a da çok saygı göstermişti. Sütkardeşi Şeyma ile yakînen ilgilenmiş, çocukluk yıllarının bir bölümünü evinde geçirdiği Ebû Talib’in eşi Fatma hanıma da “Anneciğim!” diyerek yakın bir ilgi göstermişti. Dadısı

Ümmü Eymen'e de "Anacığım!" diye hitap etmişti. Bütün bunlardan O'nun, annelere, anne mevkiindeki kadınlara ve genel olarak hanımlara nezaket ve saygı ile davrandığı anlaşılmaktadır."⁹⁵

Ev içindeki davranışları da O'nun ne kadar mütevâzi olduğunu gösteriyor. Hz. Aişe (r. anhâ)'ya, O'nun evindeki davranışları sorulduğunda şu bilgiyi verdi: "Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), evine girdiği insanlardan herhangi biri gibi davranırdı. Kendi elbisesinin söküşü ile meşgul olur, koyunlarını eli ile sağlar, ailelerine ev işlerinde gerekli olan kısımlarda yardımcı olurdu. Çarşıya pazara gider, bizzat alışveriş yapar ve yükünü kendisi taşırdı. Ashâb-ı Kiram: "Müsaade buyurunuz da biz taşıyalım." derlerse de: "Herkes kendi yükünü kendi taşısin!" buyururdu."⁹⁶

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) vefakâr bir insandı; ahdinde dururdu, vadinde sadıktı. Sözünden caymazdı. Kendisine ve ashabına yardımı dokunanları unutmaz, dostlarını arar, hâl hatır sorardı. Müslümanlara da böyle yapmalarını tavsiye ederdi. Meselâ: Abdullah b. Ebi'l-Hamsâ (radiyallahu anh) anlatır: Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ile bir alışveriş yapmıştım. Kendisine: "Biraz bekle gelirim." dedim. Ancak O'na verdiğim sözü unutmuştum. Aradan üç gün geçmişti, hatırlayıp gittiğimde O, aynı yerde hâlâ beni bekliyordu...

Habeşistan Necâsî'sinin elçileri, Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) huzuruna gelmişlerdi. Resûlullah, bunlarla yakînen ilgilenirdi. Ashab-ı Kiram'dan bazıları: "Ey Allah'ın

⁹⁵ Buhârî, *İman*, 39.

⁹⁶ Tirmizî, *Şemâil*, 57.

Resûlu! Biz hizmete yetişiriz, siz istirahat buyurunuz” dediler. Fakat Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle dedi: “Bunlar Habeşistan’a göç etmiş olan ashabıma yer göstermiş, ikram etmişlerdi. Şimdi bunlara karşılık Ben de hizmet etmek isterim.”

Peygamberlerin Allah’a Karşı Edebinden Örnekler

Peygamberlerin (a.s.) Allah’a Karşı Edebi

Aslında, az dikkat edilse bütün peygamberlerin, Allah’a karşı aynı nezâket ve aynı incelik içinde oldukları görülür; onlar da Hakk’a teveccühlerinde, ibadet ü tâat ve diğer muâmelelerinde hep edebli olmasını bilmiş ve olabildiğine saygılı davranmışlardır. Kim peygamberlerin (aleyhimüsselâm) Allah(cc)’a karşı hâl ve davranışlarına, O’na olan dua ve seslenişlerine bakacak olsa, bunun edeble dopdolu olduğunu görecektir. Enbiyâ ve sâlih kimsele-
rin Allah’a karşı edebleri çok büyüktür. Şimdi, o büyük zâtların, bâzı sözlerinden kesitlerle, meseleye kısaca bakmaya çalışalım:

Hz. İsa’nın Allah’a Karşı Edebi

Hz. İsa, “Yine, (resûllerini toplayıp, onlara “Size nasıl mukabelede bulunuldu?” sorusunu yönelteceği) o gün Allah, “Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara, ‘Beni ve annemi Allah’tan başka iki ilâh daha edin!’ dedin?” diye soracak,” Hz. İsa da şöyle cevap verecek: “Hâşâ! Sen, ortağı bulunmaktan ve her türlü noksandan münez-zehsin Allah’ım! Bana ne oluyor ki, hakkım olmayan bir

şeyi söylemiş olayım! Hem söylemişsem, malûmundur elbet.” (Mâide, 5/116)

Dikkat edilirse Hz. İsa, “Ben böyle demedim!” diyor. Ya ne diyor? “Bana ne oluyor ki, hakkım olmayan bir şeyi söylemiş olayım! Hem söylemişsem, malûmundur elbet.” diyor. Bu iki cevap arasında çok büyük bir fark vardır. İşte bu, Hz. İsa'nın o peygamberâne edebini bizlere gösterir. Ardından durum, hemen Allah'ın ilmine havâle ediliyor: “Bende ne var ne yoksa Sen hepsini bilirsin” diyor. Ardından, kendisinin Rabbisinin ilmine vâkıf olamadığını beyan ediyor: “Fakat ben Sen’de olanı, Sen’in gizleyip de bana öğretmediğini, (böyle bir sorudaki hikmetini de) bilemem.” Ardından Cenab-ı Hakk’ı sena ediyor, gayb ilminin yegâne bilicisi olmasını dile getiriyor: “Hiç şüphesiz Sen’sin, ancak Sen’sin bütün gizlileri hakkıyla bilen.” (Mâide, 5/116) diyor.

Sonra da onlara Allah'ın emrettiğinden başka bir şey emretmediğini beyan ediyor. İşte bu hâlis bir tevhitir: “Ben, onlara ancak bana emrettiğini söyledim ki, o da, ‘Benim de, sizin de Rabbiniz olan Allah’a ibadet edin!’ sözüdür.” Ardından cemaatinin içinde kaldığı müddetçe onlara olan şهادetini dile getiriyor. Ama vefatından sonra da herhangi bir bilgisinin olamayacağını, sadece Cenab-ı Hakk’ın bilgisinin olduğunu beyan ediyor: “Aralarında bulunduğum sürece onların hallerine, ne durumda bulduklarına şahittim. Beni vefat ettirip aralarından aldığın zaman üzerlerinde gözetleyici ve durumlarına vâkıf olarak Sen kaldın.” Ardından da Allah'ın şهادetinin her türlü şهادetin üstünde olduğunu ikrar ediyor: “Şüphesiz Sen, her

şeye hakkıyla şahitsin.” Sonra da “Eğer onlara azap edersen, ne diyeyim onlar Sen’in kulların.” (Mâide, 5/118) diyor.

İşte bu son sözler, böyle bir makamda Allah’a karşı edebin en belığıdır. Bunlar senin kulların, başkasının değil. Kulların efendisi onlara acır, merhamet eder, ihsan eder. Onlar senin kulların olduğu halde sen onlara azab edersen senin bileceğin bir iştir. Kulluk, Efendinin/Seyyidin kullarına ihsan etmesini, merhamet etmesini gerektirir. Erhamürrahimîn’in kullarına ihsan etmesi beklenir. Ancak azabı hak etmemişlerse tabii ki. Sonra da, “Eğer onları bağışlayacak olursan, yine ne diyeyim, şüphesiz ki Sen, Azîz-ü Hakîmsin (yani, izzet ve ululuk sahibi, her işte üstün ve mutlak galip; her hüküm ve icraatında pek çok hikmetler bulunansın).”

Burada “Gafûru’r-rahîm” demeyip, “Azîzü’l-hakîm” demesinde pek çok nükte gizlidir.

Bu sözlerde ve Hz. İsa’nın sözlerini bağlayışında tam bir peygamber edebi ve Allah marifeti görüldüğü gibi, O’nun misyonunu ve karakterini görmek de mümkündür. O, “Eğer onlara azap edersen, ne diyeyim onlar Sen’in kulların. Eğer onları bağışlayacak olursan, yine ne diyeyim, şüphesiz ki Sen, Azîzsin; Hakîmsin.” sözüyle, bir yandan Allah’a mutlak saygısını ortaya koymakta, bir yandan da, “onlar, Sen’in kulların” ifadesiyle, Allah’ın re’fetini çekmeye çalışmaktadır.

Bununla birlikte, bağışlamanın söz konusu edildiği bir yerde meseleyi Allah’ın Ğafûr ve Rahîm isimlerine havale etmek daha makûl görünürken, o yüce peygamber,

meseleyi, “Eğer onları bağışlayacak olursan, yine ne diyeyim, şüphesiz ki Sen, Azîzsin; Hakîmsin.” diyerek, Allah’ın izzet ve hikmetine havale etmekte ve böylece, Allah’ın mutlak saltanatı, mutlak otoritesi ve mutlak hikmeti karşısındaki teslimiyet ve edebini kendine yakışan bir tarzda sergilemektedir.

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), bir hadis-i şeriflerinde Hz. İsa ile Hz. İbrahim’i bir arada anar ve onları birbirine benzetir. Hz. İbrahim de, kendine isyan içinde olanlar hakkında, “Kim bana tâbi olursa, o muhakkak bendendir; kim de bana isyan ederse, şüphesiz ki Sen günahları çok bağışlayansın, hususî rahmet ve merhameti pek bol olansın.” (İbrahim, 14/36) diyerek, kendisine isyan edenlerin durumunu Allah’ın Ğafûr ve Rahîm isimlerine havale ile âdeta mağfiyetlerini talep etmişti. Bu, aynı tavrına, Lût kavminin helâki için verilen İllâhî karar karşısında da şahit olduğumuz Hz. İbrahim’in çok engin şefkat ve merhametini göstermekle birlikte bizi, O’nda -hâşâ- Allah ve O’nun mutlak saltanatı karşısında Hz. İsa’daki engin teslimiyet ve edebin olmadığı gibi bir neticeye götürmez.

Çünkü Hz. İsa’nın tavrı, Âhiret’e, Allah’ın Vâhid ve Kahhâr olarak tecelli buyuracağı bir zamana aittir ve putları değil, kendisini ve annesini Allah’a şirk koşan kavmi hakkındadır. Hz. İbrahim ise bu münacatını dünyada iken ve ihtimal şirk koşanlar hakkında değil, şirk koşmamakla birlikte, birtakım inançlarda küfre ve şirke düşmeyecek şekilde ve davranışlarda kendi yoluna tâbi olmayan dalâlet ehli hakkında yapmaktadır. Puta tapanlar hakkında yapmış bile olsa, dua dünyada iken yapılmış olduğu için, onların

Tevhid'e dönme ihtimali vardır ve belki dua, böyle bir arzuyu da ihtiva etmektedir.⁹⁷

Hz. İbrâhîm'in Allah'a Karşı Edebi

Peygamberler, ibadet ü taatlerinde ve diğer muamelelerinde hep edebli olmasını bilmiş, Allah'a karşı olabildiğince saygılı davranmışlardır. Meselâ, Hz. İbrahim, hastalıklarını verenin kim olduğunu bildiği halde, "Allah beni hasta eder, sonra da şifâyâb kılar." dememiş; "*Hastalığımda O'dur bana şifâ veren.*" (Şuara, 26/80) demiştir.

Neden acaba? Çünkü zahirî yüzü itibarıyla hastalığın bir çirkinliği var. Çirkin bir fiili Allah'a isnâd etmek, o seviyedeki bir kalbin ve o dereceki idrak sahibinin edebine münâfîdir, terstir. Dolayısıyla, Hz. İbrahim, olumsuz gibi görülen bir şeyi Allah'a isnad etmemiş; hastalığı kendine, şifayı da Cenab-ı Hakk'a bağlamıştır.

Hz. Mûsâ'nın Allah'a Karşı Edebi

Hz. Musa, kanun, kural ve kıstas tanımayan ve ne yapacağı belli olmayan tiranlardan, onların işlerini kolaylaştırmamak için kaçmış; Mısır'dan uzaklaşarak Eyke'ye ulaşmış; genel kabûle göre, Hz. Şuayb'ın (ya da herhangi bir salih kulun) kızlarına su çekme ve hayvanları sulamada yardımcı olmuş; sonra da, aç-susuz bir gölgeliğe sığınarak, "*Rabbim! Bana lutfedeceğin her hayra, her nimete muhtacıım.*" (Kasas, 28/24) demiştir.

Aslında onun durumu, sözlerinin kendi haline mutabık olması için, "Allah'ım, çok acıktım; canım dudağıma geldi.

⁹⁷ Ünal, Ali; *Allah Kelâmı*, s. 286; *Şerh-u Nehcu'l-Belâğa*, 11/233.

Ayakta duracak takatim, gidecek yerim ve sırtımı dayaya-
cağım kimsem kalmadı. Yedir, içir, karnımı doyur ve bana
bir sığınak lutfet.” demesini gerektiriyordu. Fakat o böyle bir
tasrihi, edebe münâfi görüyor; pek çok ihtiyacı bulunan bir
insan edasıyla sadece halini Allah’a arz etmekle yetiniyordu.

Evet bu sözlerde, yani, ‘Yedir, içir, karnımı doyur!’ yeri-
ne, “Rabbim! Lütfedeceğin her nimete muhtacım.” şeklin-
deki beyanlarında, müthiş bir saygı ifadesi vardır.

Hz. Âdem’in Allah’a Karşı Edebi

Sürçmesinin farkına varan Hz.Adem de, yine bir edeb
örneği olarak, kendisine mazeret aramaya kalkmadı; vic-
dan azabı ve pişmanlığı sebebiyle telkin buyrulduğunu id-
rak ettiği bazı kelimelerle (Bakara, 2/37) Rabbisine tevbe istiğ-
farda bulundu. Rabbi de kendisine rahmetiyle muamele
edip tevbesini kabul buyurdu. Hazreti Âdem’in, maruz kal-
dığı o müthiş ilâhî kader ve kaza karşısında, ‘Hakkımda bu
şekilde takdirde bulunup onu infaz ettin.’ diyeceği yerde,
‘Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer merhamet buyu-
rup da, kusurumuzu bağışlamazsan apaçık hüsrana uğra-
yanlardan oluruz!’ (A’raf, 7/23) türünden sızlanışları bir terbiye
ve edeb duruşudur.

Hz. Eyyûb’un Allah’a Karşı Edebi

“Eyyûb’u da an: Hani O, “Rabbim, bu dert bana iyice
dokundu (ve Sana gerektiği gibi ibâdet edemez hâle gel-
dim). Sen, Merhametlilerin En Merhametlisisin!” diye yal-
varmıştı.” (Enbiyâ, 21/83)

Hz. Eyyub (aleyhisselâm)’ın bedenine, aile efradına, malına

musibet gelmiş ve o, bu musibetler içerisinde yıllarca kalmıştır. Hz. Eyyub'un, maruz kaldığı müthiş musibetler karşısında 'Âfiyet ver ve beni bu sıkıntılardan kurtar.' şeklindeki arz-ı hâle bedel 'Ya Rab! Bana ciddî bir zarar dokundu, Sen merhametlilerin en merhametlisisin.' mâhiyetindeki bu iç çekişleri de yüksek bir edeb emâresidir. Eyyûb (aleyhisselâm)'ın Rabbine: "Bana gerçekten hastalık isâbet etti, Sen merhametlilerin en merhametlisisin." ilticasında, "Bana merhamet et!" demeyip "Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin." (Enbiyâ, 21/83) demesi, hitapta riâyet edilmesi gereken edebi göstermektedir.⁹⁸

Rabbi tarafından "Kulumuz" hitabıyla şerefliendirilen Eyyüb(as)'ın yaşadığı sıkıntı ve ızdıraplar karşısında gösterdiği sabır; takatinin son noktasında, halini Allah(cc)'a arz ederken kullandığı ifade şekli ayrıca dikkate şayandır. "Ey Muhammed! Salih kulumuz Eyyûb'u hatırla. O, çeşitli belâlara uğramış ve sabretmişti. Hani o, Rabbisine yalvararak: "Rabbim, doğrusu şeytan bana yorgunluk ve meşakkat, bedenime de şiddetli bir elem verdi." diyerek seslendi. Tefsirciler şöyle der: Her ne kadar, hayır ve şerr her şey Allah'tan ise de, Eyyûb (aleyhisselâm) Allah'a karşı olan edebinden dolayı bu belayı şeytana nisbet etti.⁹⁹ İşte yine edebin en güzel örneklerinden biri..

Hz. Yûsuf'un Edebi

"Ve (ekledi:) "Bununla birlikte, hiçbir zaman nefsimi de temize çıkarmam. Çünkü nefis, daima ve ısrarla kötülüğü

⁹⁸ Şerh-u Nehcu'l-Belâğa, 11/233.

⁹⁹ Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsir, 5/298.

emreder; meğer ki Rabbim, hususî olarak merhamet edip koruya. Şurası bir gerçek ki Rabbim, günahları pek çok bağışlayandır; (bilhassa inanmış kullarına karşı) hususî rahmeti pek bol olandır.” (Yusuf, 12/53). Bu sözlerde, bir peygamberin Allah karşısındaki edebini ve O’nun yardımı ve hususî rahmeti olmadan hidâyete ulaşmanın, ulaştıktan sonra hidâyette sabit kalmanın mümkün olmadığını ilân etmesini görüyoruz. Hz. Yusuf’un bu sözünü, Peygamber Efendimiz’in, “Kimse ameli ile kurtulamaz. Ben de kurtulamam; fakat Rabbim beni rahmetiyle ve fazlıyla kuşatmıştır.”¹⁰⁰ hadis-i şerifiyle bir arada mütalâa edebiliriz.¹⁰¹

Öldürülmesinden önce kuyunun dibine atılmasını tavsiye eden kardeşlerine Hz. Yusuf’un (aleyhisselâm) bol ihsanı, sabah akşam yemeğe daveti: “Size bugün hiç başa kakma ve ayıplama yok, size Allah mağfiret etsin. Muhakkak ki o erhamürrahimîndir.” (Yusuf, 12/93) duâ ve niyazında bulunması: “Yirmi dirheme satılan bir köleyi melik mertebesine ulaştırmaya vesile sizlersiniz.” diye onlara teşekkür etmesi, ahlâkın, edebin zirvesi değil de nedir?

Hz. Yusuf, hem darlıkta hem genişlikte imtihan oldu. Ancak o, Allah’ın izniyle hepsinden başarıyla çıktı. Öyle olması gerekiyordu, çünkü o bir peygamberdi ve cihana örnek olacaktı. O, Allah’ın ihlâsa erdirilmiş kullarındandı (Yusuf, 12/24) ve her türlü sıkıntıyı, bu ihlâsın gücüyle aşıyordu. O, her türlü durumda, bütün güzellikleri Allah’a bağlar (Yusuf, 12/33), başarıları asla nefesine ve kendine vermezdi (Yusuf, 12/101). Gördüğü rüya gerçek olunca da, “Rüyam gerçek

¹⁰⁰ Buhârî, *Rikak*, 18.

¹⁰¹ Ünal, *Allah Kelâmı*, s. 505.

oldu.” dememiş, “Bunu Rabbim tahakkuk ettirdi.” demişti. Yine edebinden dolayı, “Hapisten çıktım.” demiyor, Aynı surede 100. ayette geçtiği gibi “Rabbim beni hapisten çıkarırken büyük lütufta bulundu.” diyordu.

Peygamber Efendimiz’e (s.a.s.) Karşı Edeb

Efendiler Efendisi’ne (s.a.s.) Karşı Edeb

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)’in sîretini okuduğumuz zaman, O’nun bütün insanları sevdiğine şâhit oluyoruz. O, âdetâ, insan urbası giymiş bir melekti. Onun insanlarla münâsebetleri, hep edeb çerçevesinde olmuştu.

Hz. Peygamber’in, Allah’tan getirdiği şeylere teslim olup, hayatın tanziminde Kur’ân’dan sonra Sünnet’e (Resûlullah’ın uygulamalarına) bağlanmak, Hz. Peygamber’e karşı gösterilmesi gereken en büyük edebdir. Bu edeb, Resûl’e teslim olmak şeklinde Kur’ân’da şöyle ifade edilir: “Hayır, hayır! Rabbine and olsun ki, aralarında baş gösteren anlaşmazlıklarda Seni hakem veya hâkim kabul edip, sonra da Senin verdiğin hükme içlerinde hiçbir sıkıntı ve itiraz duymadan tam bir teslimiyetle bağlanmadıkça iman etmiş olmazlar.” (Nisâ, 4/65). Bu âyetler, Sünnet’in çok yönlü önemini ortaya koyduğu gibi, Kur’ân’ın ve Sünnet’in dışında bir hüküm kaynağı aranmaması ve bu ikisinin hükümlerine mutlak itaat edilip bağlanması konusunda da çok ciddî ikazlar ihtiva etmektedir. Çünkü sünnete muhâlefet, peygamberin önüne geçmektir.¹⁰²

¹⁰² Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, 13/285.

Resûl-i Ekrem'e karşı edeb, O'na itaatin Hakk'a itaat sayıldığıнын bilinmesi ve O'nun Allah'la münasebetleri örnek alınarak her konuda hedeflediği hususların takip edilmesi demektir. Çünkü Sünnet-i Seniyye bütünüyle edebdir; Cenâb-ı Hak, edebin bütün güzelliklerini Habîbi'nde cem' etmiştir. O da, Bediüzzaman Hazretleri'nin ifadesiyle, vahşî ve âdetlerine mutaassıb ve inadçı muhtelif akvâmı, ne çabuk âdât ve ahlâk-ı seyyie-i vahşiyanelerini def'aten (bir anda) kal' ve ref' ederek bütün ahlâk-ı hasene ile techîz edip bütün âleme muallim ve medenî ümeme (milletlere) üstad eyledi.¹⁰³

Efendimiz hakkında nâzil olan bütün âyet-i kerîmeler, aynı zamanda Sahâbe-i kirâm Efendilerimize ve hattâ bütün ümmet-i Muhammed'e de müteveccihtir. Bu durum, ashâb-ı kirâmın, edebin en ileri derecesinde olmalarını iktizâ ettirir. Çünkü bu âyet-i kerîmelerin hükümleri dâimîdir; Efendimiz'in vefâtıyla bitmez. Meselâ nasıl seslerimiz, O hayattayken yanında yükseltilmemesi gerekiyorsa vefatından sonra da görüş ve düşüncelerimiz onun sünnetinin önüne aslâ geçmemelidir. Tefsir âlimleri, “Oysa sen aralarında bulunduğun, (vefatından sonra da senin izinde gidip Sünnet'ine tâbi oldukları) müddetçe Allah onlara azap edecek (onları toptan imhâ edecek) değildir. Bir de, (sen aralarında olmasan bile,) yaptıklarından pişmanlık duyup günahlarının bağışlanmasını diledikleri sürece de Allah onlara (aynı şekilde) azap edecek değildir.” (Enfâl, 33) âyeti hakkında, bu meyanda çok güzel yorumlarda bulunmuşlardır.

¹⁰³ Gülen; *İkinci Yağmurları*, s. 251; Bediüzzaman Said Nursî; *Sözler*, 251.

Müfessirler, “Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) onların aralarında yaşıyorken, Allah’ın azabından korunmuşlardır, ondan emindirler, ancak intikâl-i dâr-ı bekâ’dan sonra bu âyet ne anlam ifade eder?” şeklinde tevcih edilen bir soru münasebetiyle şu yorumu getirirler: “Ey Muhammed! Senin bütün sünnetin onların hayatında, evlerinde, ticâretlerinde, sevinçlerinde, rahatlama zamanlarında, yolculuklarında, şiddet anlarında, genişlik zamanlarında... hâsılı onların hayatlarının her karesinde yaşadığı ve iyice tatbik edildiği müddetçe Allah onlara azap edecek değildir, demektir. Öyleyse sen de, Allah’ın azabından emin olmak istersen, O’nun sünnetine tâbi ol, onu tatbik et.”

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)’e karşı edeb, edeb çeşitlerinin en önemlilerindedir. Bu durum birçok şeyi kapsar. O’na salât-ü selâm getirmek bu edebın göstergelerindedir. Emirlerine uyma meselesi yine bu edebdendir. O’nun getirmiş olduklarını tasdik de böyledir. Bütün getirdiklerini kabullenmek de edebdir. O’na karşı gelmemek, O’na kesinlikle muârz olmamak yine bu edeb cümlesindedir. Onun mübârek sözleri aslâ karışık değildir. Olsa olsa bizim akıllarımız bunu anlamada bâzen kısır kalabilir. O’nun önüne hiçbir şeyi getirmemek ve dahi geçirmemek edebdir. O’nun mübârek sesinden daha fazla bir ses kesinlikle çıkmamalıdır. Bu da çok önemli bir edebdir. Bunun aksi de âyete göre amellerin iptal olması mânâsına gelir. (Hucurât, 49/2). Vefatından sonra da hiçbir söz onun sözlerinin üstüne konmamalıdır. Ne kabri saadetinin yanında sesimizi yükseltmeli ne de başka bir yerde.

Hucurât Sûresi’nin ikinci âyeti, Hz. Peygamber’in ashabının, kendi aralarında konuşur gibi Resûlullah Efendimiz’le

konuşmamaları gerektiğini, bunun edebe aykırı olduğunu ifade eder. Arkadaşı ile konuşur gibi O'nunla konuşmak, edebe aykırıdır. Böylece âyet, sosyal statüsü farklı olan insanlar arasında yapılan konuşmaların, aynı statüde olanlarla yapılan konuşmalardan farklı olacağı esasını getirmektedir. Müslüman kiminle, nerede ve nasıl konuşacağını bilen medenî bir insan olmalıdır. Hz. Peygamber'le konuşma adabını ele alan başka bir âyet de şudur: “*Sakın o Resûlü, kendi aranızda birbirinizi çağırdığınız gibi çağırmayın.*” (Nûr, 24/63)

Kur'ân'ın öğrettiği bu ahlâk prensibini, günümüzdeki sosyal hayata da uyarlayabiliriz. Ancak bunun için, âyetin verdiği ahlâkî mesajın özü iyi kavranmalıdır. Çünkü artık ne peygamber ne de ashabı hayattadır. Allah'ın bize öğrettiği edeb, her zaman davranışlarımızın ölçüsü olmalıdır. Bu nedenle, halkın yöneticilerle konuşurken lâubali olmamaları, aradaki mesafeyi ortadan kaldıracak şekilde, sınırı aşan ve edeb dışı sayılan davranışlar sergilememeleri iktiza eder.

Diğer taraftan, ebeveyn ile çocuklar; öğretmen ile öğrenciler arasındaki konuşma ve diyalog biçimi, dünya eğitimcilerinin kabul ettiği “tatlı mesafe”yi ortadan kaldırmalıdır. İdarecilerle idare edilenler; öğretmenle öğrenciler; ilim adamlarıyla halk arasında altın kural denen tatlı mesafe, mutlaka korunmalı. İşte bu altın kuralı, yukarıda zikredilen âyetler insanlık için 1400 sene önce koymuştur. “Tatlı mesafe” denen edeb kuralı ortadan kalkarsa, siyasetin, eğitimin, aile hayatının ve ilmî çalışmaların tadı da ortadan kalkar, ciddiyet ve vakar yerini edepsizliğe bırakır.

Allah Resûlu'ne karşı gösterilmesi gereken edebi, âlimler üçe ayırırlar:

a. Edeb-i kalbî: Mahalli kalb olan edeb. Bu da, Allah Resûlu'nün nübüvvetine î mân etmek ve O'nu sevmektir.

b. Edeb-i kavli: Mahalli lisan olan edeb. Bu da O'na bolca salât-ü selâm getirmektir.

c. Edeb-i amelî: Bu da lisânın dışında, cevârih ile gösterilmesi gereken edebdir.¹⁰⁴

Edebin Gereği: “Salât-ü Selâm”

Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), kâinatın ille-i gâiyesidir (nihâi yaratılış sebebi). Bu nedenle ona “Gâye İnsan” denir. O'nun risâleti, kâinatın yaratılmasına; kulluğu ise saadet yurdu olan Cennet hayatının açılmasına vesiledir. Hz. Âdem'den asrımıza kadar, belki kıyamete kadar bütün nuranî insanlar, O'na tâbi olarak, duasına “âmîn” derler. Muhammed Ümmeti'nin “salât ü selam” getirmesinin anlamı, O'nun (sallallahu aleyhi ve sellem), “Cennetini ümmetime ver.” diye dua etmesine, “Kabul buyur Allah'ım!” şeklinde küllî bir dua olmaktadır.

Bundan dolayı Hz. Allah, Kur'ân'da, “*Muhakkak ki Allah ve bütün melekleri Peygambere salât ederler. Ey mü'minler! Siz de ona Allah'ın salât ettiği gibi, salât edin ve tam bir içtenlikle selâm verin.*” (Ahzab, 33/56) meâlindeki âyette, cümle Müslümanları bu duaya “âmîn” demeye çağırmaktadır. Âyette geçen salât-ü selâm emri, Cenâb-ı Hakk'ın, Yaver-i Ekrem'i olan Efendimiz'in, nezd-i ulûhiyette ne kadar yüksek bir yeri olduğunun, gökler ötesi âlemde ilanıdır. Bütün

¹⁰⁴ *Mevsûatü'd-difâ'*, 4/20.

kâinatta onun üstünlüğü Ezan-ı Muhammedî ile dalga dalga yükselirken her müminin gönlünde ve dilinde salât ü selamla buna alkış tutulur.

Âyette geçen, “salât” kelimesinin birçok anlamı vardır. Söyleyene ve kendisi için söylenene göre anlamları değişir. Binaenaleyh, “salât”, *Allah’tan Resûlullah’a* olursa, kavli olarak “Resûlullah’a olan rahmet ve rızası”nı ve meleklerin katında onu tebrik ve tazim etmesini ifade eder. Fiilî olarak onun adını ezanla yükselteceğini, getirdiği din-i İslâm’ı bütün dinlere galip edeceğini ve her yerde hâkim kılacağını, getirdiği dinine hayat bulduracağını ve payidar edeceğini; ahirette ise ümmeti için şefa-atçı kılacağını, ecir ve sevabını bol vereceğini, Makam-ı Mahmud’a yükseltip bütün âlemlerin üstünde bir fazilete nail edeceğini ifade eder.

Meleklerin “salât”ı, diğer insanlar için “istiğfar”, Cenab-ı Peygamber için kavli olarak “fazilet ve methini izhar” ve “risaletini tebrik”, fiilî olarak nusret ve muavenet ifade eder ki Cibril (aleyhisselâm), savaşlarda Resûlullah’a binlerce meikle yardım etmiştir.¹⁰⁵ Salât, Müslümanlardan Cenâb-ı Peygamber’e olursa kavli olarak “dua” ve “şefaatinin istemek”, fiilî olarak onun emirlerine tâzim” ve “hiç incitmeden teslim olma” anlamını ifade eder.¹⁰⁶

Salât ü selâm söyleme emri böylece mezkûr Ahzab Sûresi 56. âyetiyle sâbit oldu. Biz burada, salât ü selâmı ifade için “salâvat-ı şerîfe” “salât-i şerîfe” ve “salât ü selâm” tabirlerini kullanacağız. Hadislerde Hz. Peygamber için salât ü

¹⁰⁵ Âlûsî, 12/76.

¹⁰⁶ Kurtubî, 14/234.

selâm getirme hakkında önemli teşvikler yer alırken, getir-meyenler hakkında ise şiddetli tehditler mevcuttur.

Fahr-i Âlem'in adı her geçtiğinde, getirilen salât ü se-lamları ulaştıran bir melek, salâvat-ı şerîfe getiren her kişiye Allah'tan mağfiret ister ve bu mağfiret için bütün melekler "âmin" derler. İsmi zikredildikten sonra, salâvat getirmeyen Müslüman için de aynı melek, "Allah seni af-fetmesin!" şeklinde beddua eder ve bu bedduaya, Hak Teâla ve bütün melekler "âmin" derler. Bu konuda hadis kitaplarının "es-salâtü alennebî" bablarında, birçok hadîs mevcuttur.¹⁰⁷

Allah'a yapılan dua ve yakarışların, salât ü selâm eşliğinde olmadığı müddetçe Sema'ya mahpus kalıp Allah'a ulaşma-yacağı önemle belirtilmiştir.¹⁰⁸ Bu cümleden olarak Cenab-ı Peygamber, "Kim bana, salât ü selâm'ı yazarak, salâvat getirirse, ismim yazılı kaldığı müddetçe melekler o kimse-ye dua etmeye devam ederler"¹⁰⁹ buyurmuşlardır. Salâvat getiren müminleri, kıyamet gününde dillerinden tanıyaca-ğını beyan buyuran Resûller Resûlu bunu, mü'minlerin var-lığının zekâtı saymış¹¹⁰ ve kıyâmet günü, salâvat getirenleri en evlâ ve en yakın olarak görmüştür.¹¹¹ Bazı âlimlere göre, Efendimiz'in nâm-ı celîlinin geçtiği her yerde salât ü selâm getirmek vaciptir. Özellikle hadis kitaplarında Efendimiz'in her ismi geçişinde salât ü selâm vardır.¹¹²

¹⁰⁷ Heysemî, 10/164; Tirmizî, *Daavât*, 100; İbn Mâce, *İkâme*, 25; Müsned, 2/446.

¹⁰⁸ Kurtubî, 14/235.

¹⁰⁹ Heysemî, 1/136.

¹¹⁰ İbn Ebi Şeybe, 2/253.

¹¹¹ Tirmizî, *Vitr*, 349.

¹¹² Dr. Metin Bedir, *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı 71, s. 28.

Sünnet-i Seniyye, Ebedir

Ebû Hureyre (radıyallahu anh)'dan rivâyet edildiğine göre, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Canım kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, hiçbiriniz Ben, ona anasından, babasından ve çocuklarından daha sevgili olmadıkça iman etmiş olamaz.” Hz. Ömer (radıyallahu anh) bunu işittikten sonra: “Ya Resûlallah! Sen bana canımdan başka her şeyden daha sevgilisin!” demişti. Resûlullah: “Ya Ömer, canından da sevgili olmalıyım!” buyurması üzerine Hz. Ömer: “Canımdan da daha sevgilisin” deyince, “İşte şimdi oldu yâ Ömer!” buyurdu.” Kâdı İyaz, bu hadîsin şerhinde şöyle buyurmuştur: “Peygamber’i sevmek, Onun sünnetine tâbi olmak, onun getirdiği dine sahip çıkmakla ve malını, canını bu uğurda feda etmekle mümkündür.

Allah Resûlu’ne karşı gösterilmesi gereken edebin birçok yönü vardır. Meselâ ona teslim olmak, emirlerini tutmak, getirdiklerini tasdiklemek ve kabûlle karşılamak, muâriz olmamak, Allah Resûlu’nün önüne hiçbir kimseyi geçirmemek, sesi ondan fazla çıkarmamak, Mescid-i Nebevî’de bağırılmamak... Hep bu edeb cümlesindedir. Ecdâdımız Hırka-i Saadet dâiresinde de aynı edebi göstermiş ve hattâ oranın girişine de uyarıcı yazılar koymuşlardır ki insanların, farkında olmadan amelleri boşa gitmesin. Medîne-i Münevvere ve çevresinde de aynı edebi göstermek gerekir. Onun sözlerinin önüne Kur’ân hariç hiçbir sözü geçirmemelidir. Hadîs-i şerîf okunurken muazzam bir edeble okunmalı ve öylece dinlemelidir.

“Ey iman edenler! (Peygamberliğin zirve temsilcisi olan o Peygamber’le konuşurken ve O’nun huzurunda) seslerinizi

Peygamber'in sesinden fazla yükseltmeyin ve birbirinize karşı yüksek sesle konuştuğunuz gibi, O'nunla da aynı şekilde yüksek sesle konuşmayın. Yoksa yaptığınız sevaplı işler, siz hiç farkında olmadan boşa gider." (Hucurât, 49/2). Bu âyet-i celîle'de, edebînin ikinci bölümü olan Resûlullah Efendimiz'e karşı gösterilmesi gereken edeb öğretilmektedir. Zaten Hucurât sûresi'nin baş tarafları hep bu edebî anlatır.

Bütün emir ve yasaklarında Allah Resûlu'ne itâat, Allah'a itâat mânâsı taşır ve Allah'a iman ve itâat, O'nun Resûlu'ne şartsız itâati gerektirir. Bu bakımdan, Allah Resûlu'ne kasıtlı saygısızlık küfür olur ve böyle biri, daha önce elde ettiği bütün sevapları kaybeder, önceki bütün sevaplı amelleri boşa gider. Bu, onun hem dünyası hem Âhiret'i açısından böyledir. Kasıtlı saygısızlık mânâsı taşımayan ve kasıtlı saygısızlıktan kaynaklanmayan bazı söz ve davranışlar küfür olmasa da, küfür riski taşıyabilir, en azından, o söz ve davranışın ilgili olduğu ameli boşa çıkarır, sevaptan mahrum bırakır. Bu sebeple, Allah Resûlu ile ilgili söz, davranış ve düşüncelerde son derece dikkatli olmak gerekir.¹¹³

Sünneti dikkate almadan Kur'ân-ı Kerim'i bütünüyle anlamak mümkün değildir. Meselâ namazdan bahseder Kur'ân-ı Kerim, fakat nasıl kılınacağı, rekâtı, rükûsu, selâmı ve ayrıntıları sünnetle öğrenilir. Zekâtın verilmesini emreder, fakat zekâtın hangi cinsinden kaçta kaç verileceği; kurbanın cinsi, yaşı, insânî ilişkilerde edebînin sınırları ancak sünnetle anlaşılır. Nur-i Muhammedî'den ve sünnetinden uzak kalanların sonları hüsrandır. Hz. Âişe (radıyallahu anh) annemize göre O'nun ahlâkı Kur'ân'dı. O'nun sünnetini

¹¹³ Ünal; *Allah Kelâmı*, s. 1115.

hayatlarına düstur edinenler hem bu, hem de öte dünya saadetini kazanacaklardır.

Sünnet-i Seniyye, edebdir. Sünnet-i Seniyye'nin hiçbir meselesi yoktur ki, altında bir nur, bir edeb bulunmasın. O güzel sünnetin sahibi güzel insan “Rabbim bana edebi güzel bir sûrette ihsan etmiş, edeblendirmiş.” buyuruyor. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hayat-ı seniyyelerine dikkat eden ve Sünneti bilen, katiyen anlar ki, edebin en güzel çeşitlerini, Cenâb-ı Hak, Habîb-i Edîb'inde toplamıştır. Netice itibariyle diyebiliriz ki, O'nun Sünnet-i Seniyye'sini terk eden, edebi terk eder. “Edebsiz kişi Allah'ın lütfundan mahrum olur.” uyarısına muhatap olur ve zararlı bir edebsizliğe düşer.

Büyüklerin Resûlullah'a Karşı Edebi

Hak dostlarından biri, sünnete çok düşküdü. Birgün her nasılsa helâya girerken sol ayağını atacakken, dalgınlıkla sağ ayağını ativermişti. Bu ihtiyârsız sû-i edebinden dolayı üç gün mânevî sıkıntıya düştü. Cenab-ı Hakk'a ilticâ edip sığındı. Üç gündüden sonra sıkıntısı ancak zâil oldu.

İmam Mâlik, Allah Resûlü'nün bastığı topraklara hürmeten Medine'de bir kez olsun bineğe binmemiş, ayakkabı kullanmamıştı. Hazret, edeb konusunda bu kadar hassastı. Mescid-i Nebevî'nin tamirinde çalışan Osmanlı işçileri, Efendimiz'e olan saygılarından ötürü abdestli olarak çalışmışlar ve O'nun ruhaniyetinin sestem rahatsız olmaması için çekiçlerine keçe bağlamışlardı. Mescid-i Nebevî'nin tamirinde abdestsiz hareket etmeyen Osmanlı'nın bu güzîde insanları, çekiçlerine keçe bağlayarak Resûlullah'ın ruhaniyetini

tedirgin kılmaktan teeddüb etmişlerdir. Osmanlı'yı cihan devleti yapan temel sebep buradadır. Neden dünyada birçok gösterişli ve zengin devlet yok olup gitti de, Osmanlı bunca yıl ayakta kaldı? Ve neden onu ayakta tutan ruh, bir çeper gibi hâlâ ruhumuzu sımsıkı sarmakta? Çünkü Osmanlı, edebliydi; kime ve neye karşı edebli davranılacağı- nın da en iyi örneklerini göstermişti.¹¹⁴

Bugün ümmet-i Muhammed, edebini muhafaza etmelidir. Çocuklarımızın giysisi, tahsili, kısaca tüm hayatımız Resûlullah'ın edebi ile benzerlik taşımalıdır. Hz. Mevlânâ şöyle buyurur: “Kalbim, ‘İman nedir?’ diye aklıma sordu. Aklım da, kalbimin kulağına, ‘İman, edebden ibarettir.’ diye fısıldadı. Onun için edepsiz kimseler, yalnız kendisine kötülük etmiş olmaz. O belki, edepsizliği yüzünden dünyayı ateşe vermiş olur.” Cüneyd-i Bağdâdî de; “Resûlullah Efendimiz’in sünnetini terk eden ve O’ndan gelen edebleri gözetmekte gevşeklik göstereni ârif zannetme!” îkazını yapmaktadır.

Mescid-i Nebevî’de Edeb

Hacca veya Umre’ye gidenler görmüşlerdir. Mescid-i Nebevî’de Allah Resûlü’nün namaz kıldırıldığı yere (musallâ) bir Mushaf rahlesi konmuştur. Üzerinde de büyükçe bir Mushaf vardır. O mübarek mihrabın kavsinin yarısını kaplar bu rahle. Efendiler Efendisi, orada ashabına namaz kıldırırlardı. Anlaşılır ki Allah Resûlü’nün namaz kıldırıldığı aynı yerde namaz kıldırarak edebe uygun değildir. Orası O’nun makamıdır. Bir adım geride durup öylece namaz kılmak ve kıldırarak gerekir. Ancak buna rağmen meselenin özünü

¹¹⁴ Şeref Yılmaz, Yağmur Dergisi, Ekim-Kasım-Aralık 2004, s. 35.

bilmeyenler buna aldırış etmez, rahleyi kaldırır, o mübârek mihrabı çiğner ve namazlarını öylece kırlarlar.

Nâbî: Sakın Terk-i Edebden..

Osmanlı'nın büyük şairlerinden Nâbî, Peygamberimiz için yazdığı bir şiirinde şöyle der: “Sakın terk-i edebden, kûy-ı mahbûb-ı Huda'dır bu/ Nazargâh-ı İlâhîdir, makâm-ı Mustafâ'dır bu.” Aman Allah'ım! Bu ne edeb, bu ne incelik! Yeryüzünde, insanlığın bu zamana kadar tespit edebildiği en nazik, en nazdar, en niyazdar ifadeleri bir araya getirip Efendiler Efendisi'ne bir buket şeklinde takdim edebilsek, çok fazla bir şey yapmış olmayız. Ona karşı en ince söyleyişlerden biri de, Nâbî'nin işte bu ifadeleridir. “Sakın edeb-sizlik yapma! Burası, Allah Resûlü'nün köyüdür. Burası, Allah'ın dâimâ nazar edip durduğu bir yerdir. Ayrıca burası, Makâm-ı Mustafa'dır, Allah Resûlü'nün makâmıdır.”

17. asırda yaşamış, zâhirî eğitim ve öğretiminin yanında tasavvufî terbiye de görmüş olan Peygamber âşığı dîvan şairimiz Nâbî, Padişah IV. Mehmed döneminde Hacca gitmek üzere bir kısım devlet erkânıyla birlikte yola çıkar. Takvimler milâdî 1678 yılını göstermektedir. Bu hac yolculuğu esnasında yaşadığı rivâyet edilen önemli bir hâdise vardır: Hac kâfilesi hazırlanır ve yola koyulur... Hatırlamakta fayda var; o dönemde günlerce süren meşakkatli bir yolculukla ancak menzile ulaşılabilirdi. Şâirin de içinde bulunduğu kâfile Medîne-i Münevvere'ye yakın bir yerde, vakit geç olduğu için mola vermişti. Nâbî, mübârek yerlere yaklaşmış olmanın heyecanı ile uyuyamamıştı. Gözleri etrafta gezinirken devletlü bir kişinin, ayaklarını Kible'ye veya Ravza-i Tâhire'ye karşı

uzatarak yattığını görür. Böyle durumlarda çok hassas olan şâir, edebe aykırı bu gaflet hâlini görür görmez, içinden gelen bir ilhamla, irticâlen aşağıdaki şu meşhûr kasidesini söyler:

*Sakın terk-i Edebden kûy-ı Mahbûb-i Hudâ'dır bu,
Nazargâh-i ilâhîdir, Makâm-ı Mustafâ'dır bu;
Felekte mâh-i nev, Bâbüsselâm'ın sîne-çâkidır,
Bunun kandili cevzâ, matla'-i ziyâdır bu;
Habîb-i Kibriyâ'nın hâb-gâhıdır fazîlette,
Tefevvuk-kerde-i Arş-ı Cenâb-ı Kibriyâ'dır bu;
Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-i adem zâil;
Amâdan açdı mevcûdât dü-çeşmin tûtüyâdır bu;
Murâât-ı edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâha,
Metâf-ı kudsiyândır cilvegâh-ı enbiyâdır bu.*

Şiiri, bugünkü konuşulan dille şöyle ifade edebiliriz: (Burada edepsizlikten sakın, çünkü burası, Allah Habîbi'nin/Sevgilisinin diyârıdır. İlâhî bakışlarla süzülen Makâm-ı Mustafa'dır. Gökteki yeni ay, Bâbüsselâm'ın (Selâm kapısının) yüreği yanık âşığıdır. Ayın kandili Cevzâ yıldızı bile, ışığının nûrunu O'ndan alır. Burası, Allah'ın (celle celâluhû) Sevgilisi'nin ebedî istirahatgâhının, yani türbesinin bulunduğu yerdir ve fazîlet bakımından Cenâb-ı Hakk'ın Arş'ının bile üstündedir. Bu toprağın ziyâsından, yokluğun karanlıkları ortadan kalktı... Bütün yaratılmışların görmeyen gözleri açıldı; çünkü bu toprak, gözlere şifâ veren sürmedir. Ey Nâbî, bu dergâha edeb ölçülerini gözeterek gir; zira burası meleklerin tavaf ettiği ve Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) tecellî ettiği bir yerdir.)¹¹⁵

¹¹⁵ Çeviride yararlanılan kaynaklar: Halil İbrahim Şener, *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Na't-ı Şerîf-i Nâbî'si ve Tahlîli*, İstem Dergisi, Sayı: 1, s. 11 vd., Nâbî Divanı (Hazırlayan Dr. Ali Fuat Bilkan), MEB Y., Türk Edebiyatı Dizisi, İstanbul 1997, 2/952.

Bu beyitleri duyan kişi hemen hazırlanır, ayağa kalkar. Davranışı kasdî değildir ama çok utanır, mahcup olur. Bir müddet sonra herkes toparlanır ve yola koyulurlar. Sabah ezanları okunurken Medîne-i Münevvere'ye yaklaşmışlardır. Fakat hayretler içerisindeyler! Mescid-i Nebî'nin bütün minarelerinden müezzinler salâ verir gibi Nâbî'nin biraz önce dile getirdiği kasîdeyi okumaktadırlar: “Sakın terk-i Edebden kûy-ı Mahbûb-i Hudâ'dır bu; Nazargâh-i ilâhîdir, Makâm-ı Mustafâ'dır bu!” Namazlar kılındıktan sonra kâfilede bulunanlar büyük bir şaşkınlık içinde müezzinlere sorarlar: “Bu şiiri Nâbî daha bu gece yolda iken söylemişti. Siz nereden biliyorsunuz?” Aldıkları cevap hem enteresan, hem de muhteşemdir: “Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bu gece rüyamızda bize bu kasîdeyi öğretti ve sabah ezanından önce okumamızı emretti.”¹¹⁶

Allah dostlarına göre edeb, insanın bedenindeki ruhtur, enbiyâ ve evliyânın göz ve gönül nurudur, şeytanın ve nefs-i emmârenin kâtilidir, insanla hayvanı birbirinden ayıran en önemli haslettir. Edebden yoksun olanlar, mânevî derece itibarıyla terfî ve terakkiden de mahrumdurlar. Evet, hikâyeler biraz değişik; ama eskilerin tâbiriyle, “rivâyetler farklı da olsa, maksat birdir!”

Nabî'nin bu örneğinde de görüldüğü üzere, bizler ne kadar edebe riayet edersek Allah katında da, Efendimiz katında da ve dünyada da o kadar değere layık olacağız. İbn Abbâs (radiyallahu anh) anlatıyor: “Ben Resûlullah (aleyhissâlâtü vesselâm)'ın terkisinde idim. Bana şu nasihatte bulundu:

¹¹⁶ Dilaver Selvi, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, 11/8.

“Yavrum! Allah’a karşı (emir ve yasaklarına uyarak) edebini korusu, Allah da seni (dünya ve âhirette) korusun.”¹¹⁷

Yavuz Sultan Selim’in Edebi

Mısır seferine gidilirken ordunun Sina Çölü’nden geçmesi gerekiyordu. Kum fırtınalarının etrafı kasıp kavurduğu, gündüzleri dayanılmaz sıcaklara sahne olurken geceleri dondurucu soğukları davet eden bu çölü dünyada hiçbir ordu geçememişti. Yavuz Sultan Selim ordusuna moral verici sözler söyledikten sonra atını çöle sürdü. Herkes yanındaki suyu idareli kullanıyor, namazlar teyemmüm yapılarak kılınıyordu. Yolculuk böyle sürüp giderken Yavuz Sultan Selim’in bir ara atından indiği ve saygılı bir halde yaya olarak yürüdüğü görüldü. Herkes şaşırmişti ama kimse sebebini soramıyordu. Padişahın hiç yanından ayırmadığı Hasan Can durumu öğrenmekte gecikmedi. Padişah O’na şunları söylemişti: “İki cihan sultanı Peygamber Efendimiz önümüzde yaya olarak yürürlerken biz nasıl at üstünde olabiliriz.”

O’na muhabbette yücelenler, hürmet itibarıyla can u gönülden rikkat sahibi olanlardır. Hem sahâbe hem tâbiîn hem de onların izinden giden İslâm büyüklerinin en bariz özellikleri budur. Örnekler saymakla bitmez. İşte birkaç rivâyet: Defalarca hacca giden Ebû Hanîfe Hazretleri, türbe-i saadete bin bir edeble varır ve Efendimiz’in; “Yaklaş yâ İmam!” izni üzerine boyun bükerek Ravza’ya girerdi. İmam Mâlik, edebinden dolayı Medîne sınırları içerisinde abdest bozmazdı.

¹¹⁷ Tirmizî, *Kıyâme*, 59.

Rivâyete göre, bazı hak dostları, Resûlullah'la o kadar aynîleşmişti ki; Resûlullâh'ın, karpuzu nasıl kesip yediğini hadîslerde rastlamadığı için hayat boyu karpuz yemekten vazgeçmişlerdi... Yine Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar İslâm'ın nûrunu ve feyzini gönüllerde yeşerten büyük velî Ahmed Yesevî, 63 yaşına girdiği zaman, temsilî bir mezar kazdırdı: “Bana bu yaştan sonra toprak üstünde yaşamak yakışmaz!” dedi. Sonraki ibadet ve irşad hayatını, Resûlullah'la aynîleşme neticesi bir mezarda devam ettirdi.¹¹⁸

Sû-i Edeb Olur!

Bir seferinde, son devir Osmanlı âlimlerinden M. Zihnî Efendi (ö. 1913), dört kişiyle beraber hacca gitmişti. İçlerinde Necâtî Lûgal Bey de vardı. Necati Bey, o dört kişi içinde, yirmi küsur yaşında bir genç ve içlerinde Arapça'yı en rahat konuşanlarıymış. Genç olması itibâriyle, yolculuğun sıkıntılarını zaman zaman dile getirirmiş. Bir def'asında: “Hava da ne kadar sıcak; terledim, bunaldım!” demiş. Bunun üzerine edeb timsâli Zihnî Efendi: “Aman böyle söyleme! Burası Peygamber diyârı. Sû-i edeb olur.” demiş. Başka bir sefer su içmiş. Tabîî bu su sıcak. Belki biraz da tuzlu imiş. Yine Zihni Efendi, böyle söylemenin edebe uygun olmayacağını usûlünce hatırlatmış.¹¹⁹ Görüldüğü üzere, son dönemde bile bizim ecdâdımız, Allah Resûlü'ne karşı edebde, çok hassas davranmaktaydılar.

¹¹⁸ Osman Nuri Topbaş, Altınoluk Dergisi, Temmuz 1997, Sayı:137, s. 29.

¹¹⁹ Arslan, Ahmet Turan; *Mehmet Zihnî Efendi*, s. 76.

Kur'an-ı Kerim'e Karşı Edeb

Kur'ân-ı Kerîm'e Edeb Nasıl Olur?

Edeb noktasında hassasiyet gösterilmesi gereken önemli bir konu da hiç şüphesiz, Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân'ın, Rab-bimizin kutsal kitaplarından biri ve en önde geleni olduğuna iman etmek, onu başucu kitabı yapıp anlayarak okumak, Allah'ın bize verdiği mesajları öğrenmeye çalışmak ve o mesajlar doğrultusunda hayatımızı tanzim etmek, yaşantımıza çeki düzen vermek; Kur'ân okunurken onu huşû ve hudû içinde büyük bir saygıyla dinlemek; abdestsiz elimize almamak... vs. gibi edebler bir müminin başlıca şîârı olmalıdır.

Allah-u Teâlâ bütün insanlığın, karanlıklardan aydınlığa kavuşması için gönderdiği Kur'ân, fazl-ı kereminden ihsan etmiş olduğu en büyük bir nimettir. Yüce Kitabımız, Hz. Peygamber'in en büyük mûcizelerindendir; kıyâmete kadar hükmü geçerli olmakla beraber, müslümanların hem dünyevî hem de uhrevî hayatlarını idâme edebilmeleri için en büyük bir delil ve en şerefli Kitap'tır. Yarattıklarının en şerefli olan insana, Kur'ân'ı ihsan ettiği için Allah'a ne kadar hamdetsek azdır. İşte bu nimetin kadr-ü kıymetini bile-ne, Kur'ân'ı kendisine her hâlükârda önder edene ne mutlu! Zaten insan, Kur'ân'ı kendisine gerçekten önder edinecek olursa, Kur'ân ona, her türlü kötülükten koruyan bir kalkan olur. Bunu isteyenlerin ise Kur'ân'a değer veremeleri, Allah'ın emrettiği şekilde tertîl üzere okumaları gerekir. “*Kur'ân'ı tertîl ederek (harflerini tane tane çıkararak) oku!*” (Müzemmil, 73/4). Tertîlden maksat, Kur'ân'ı tecvîd kâidelerine riâyet ederek, acele etmeden, mânâsını düşünme düşünme

okumaktır. O'nun ihtiva ettiği hakikatleri dil ile okumak, mânâsıyla da kalbi meşgûl etmektir.

İnsanımız, içindeki hükümlerden habersiz olmakla beraber, Kur'ân'a karşı sonsuz saygı ve muhabbet beslemektedir. Meselâ yolda giden akli yarı uçuk bir sarhoşun önüne Kur'ân'ı koyun ve uzaktan seyredin. O sarhoşun büyük bir heyecan, korku ve şaşkınlıkla Kur'ân'ı yerden kaldırdığını görürsünüz. Oysaki yerde kalmasından endişelenen kişi, Allah'ın Kur'ân'da içki içmeyin emrini ayaklar altına alıyor, farkında değil! Ama yine de Kur'ân'ın dışına da olsa gösterilen ilgi yabana atılamaz.

Diğer taraftan Kur'ân'ı okumadıkları, emir ve yasaklarını tutmadıkları hâlde, evlerinde Kur'ân bulundurduklarını görürsünüz. Hem de yaprakları altın yaldızlı, kabı kaliteli ve odanın en üst köşesinde tâzimkâr bakışlarla asılı durur. Hareket güzel. Bu manzarayla içinizden bir şeylerin kıpırdadığını hissedersiniz. Fakat yaşantıya baktığınızda Kur'ân'dan bir esinti göremezsiniz ve hüsrana uğrarsınız. Temennimiz, İslâm'ı dış görünüşte arayan insanımızın içine de sirâyet edip yaşantısına da tesir etmesi.

Kur'ân okumak için abdest almak müstehaptır. Vâkıa sûresi 56/79'da "O'na ancak tamamıyla temizlenmiş olanlar dokunur." âyet-i celîlesiyle, Hanefî, Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezheplerinin imamları abdestsiz ve cünüpken Kur'ân'a el sürmenin helâl olmadığı hususunda müttefiktirler. Güzel bir abdest aldıktan sonra kıbleye dönerek, baş önde huşû içerisinde edebli olarak oturmak müstehaptır. Yalnız zarurî hallerde, Âl-i imrân 3/191'de "Onlar ki, ayakta iken, otururken, yanları üstünde yatarken, daima Allah'ı zikrederler."

âyetiyle, edeb dairesinde yanları üzerine yatarak Kur'ân okuyabilirler. Yalnız bunu sûiistimâl edip hayâsızlığa neden olacak safhaya getirmemek lâzım. Aynı vaziyette Kur'ân'ı dinlerken de son derece edebli, laubalilikten uzak gayet ciddî huşû ve hudû içersinde, aşırılığa kaçmadan, bağırıp çağırmadan hüzünlü olarak gözyaşıyla dinlemelidir.

“*Muhakkak Kur'ân hüzünle inmiştir. O'nu okuduğunuz zaman ağlayın. Şayet ağlayamazsanız, ağlar gibi yapın.*”¹²⁰ buyrulur. Kur'ân okumaya başlarken “Eûzü Besmele” çekmek sünnettir. Nahl Sûresi, 98. âyetinde “Kur'ân'ı okumak istediğin zaman, kovulmuş şeytanın vesvesesinden Allah'a sığın.” buyrulur. O'nu okumaya başlayan kimse, okuduğunun Allah'ın kelâm'ı olduğunu düşünmeli, O'nun azametini bütün benliğinde hissetmeli ve heyecanını yaşamalı. İkrime (radiyallahu anh), Kur'ân okumak için mushafı açtığı zaman “bu benim Rabbimin kelâmıdır, bu benim Rabbimin kelâmıdır!” der, düşüp bayılırdı. İşte Kur'ân okuyan kimse, okuduğu kitabın sahibinin kudret ve azametini takdir edip, edeb dairesinde tazim şuuru içersinde bulunmalıdır.

Kur'ân, yaşanmak için gelmişken O'na bu fonksiyonundan uzaklaştırmak, kişiyi İslâm'dan uzaklaştıran bir suçtur. Bu suç, edesizliğin de en büyük örneğidir. Resûlullah'ın, Kur'ân'a karşı reddiyeci tavır takınanları Allah'a şikâyet edeceğini Rabbimiz bize şu şekilde haber vermiştir: “*Ve Peygamber dedi ki: Rabbim gerçekten benim kavmim, bu Kur'ân'ı terk edilmiş (bir kitap) olarak bıraktılar.*” (Furkan, 25/30). Allah'ın kitabının nüzûlünden esas maksadın, O'nunla hükmedilmesi realitesini kabul eden Muaz b.

¹²⁰ İbn Mâce, 1, 424.

Cebel de (radiyallahu anh), Kur'ân'a olan edebini, Resûlullah'ın "Yemen'de ne ile hükmedeceksin?" sorusuna; "Allah'ın Kitabı'yla"¹²¹ diyerek ispat etmiştir.

Kur'ân'a Verilen İsimlerdeki Edeb

Baştan sona kadar edeb ve zerâfet âbidesi olan Kur'ân-ı Azîmüşşân, kendisiyle meşgûl olanları edebe dâvet etmez mi? Bu nedenle en büyük edeblerden biri, Kur'ân-ı Kerîm'e karşı gösterilmesi gereken edebdir. Meselâ, onun ismi anılırken, onu öven bir sıfatla kullanılmalıdır. İslâm kaynaklarında, "Kur'ân-ı Kerîm, Kur'ân-ı Mecîd, Kur'ân-ı Mübîn, Kur'ân-ı Şerîf, Kur'ân-ı Hakîm, Kur'ân-ı Azîmü'sşân..." gibi ifâdeler kullanılmıştır.

Öte yandan bâzı âlimler, "İhlâs Sûre-i Muazzaması", "Bakara Sûre-i Celîlesi..." gibi sûrelerin isimlerini söylerken, onlar hakkında övgü ifadelerine yer verirler. Yine bu cümleden olarak, Hz. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) sözü olduğu için, hadîslere, hadîs-i şerîf demek ve benzeri övgü ifadeleri kullanmak da ayrı bir edebdir.¹²²

Kur'ân Okuma Âdâbı ve Tecvîd

Kur'ân, mü'minlerin iman ve takvasının, Allah'a, Peygamber'e, Kur'ân'a ve din kardeşlere karşı gösterecekleri tazim ve hürmetle olgunlaşacağını ifade buyurmuştur. İşte bütün bunlar, Kur'ân'a başlangıçta, ihlâs ve samimi yaklaşımla birlikte ona ta'zîm ve ihtiramla yönelmenin bir zorunluluk olduğunu gösterir. Âlimlerin tespit etmiş oldukları âdâb kâidelerinin, Kur'ân ta'lîm ve kıraatinde

¹²¹ Buhârî, *Zekât*, 1; *Müsned*, 3/341; İbn Kesîr, 4/207.

¹²² Dr. Metin Bedir, *İslam'da Okuma ve Yazma Edebi*, Yeni Ümit Dergisi, Sayı:71, s. 43.

uygulama alanına sokulması gerekir. Kur'ân tilâvetinde uyulması gereken bu âdâb kaidelerini dört ana başlık altında toplanabilir:

1. Talebenin âdâbı
2. Muallimin âdâbı
3. Okuyanın âdâbı
4. Dinleyenin âdâbı

Günümüzde tilâvet âdâbıyla ilgili özellikle son iki madde önemlidir. Kur'ân okuyan, Cenab-ı Hakk'ın zâtıyla kâim bulunan ve kadîm bir sıfatı olan kelâmının mânâlarını, lüt-fuyla insanların anlayışına ne şekilde müsâit kıldığına dikkatle bakmalıdır. Kişi kalbini her şeyden arındırıp, tilâvete müsâit olabilecek bir hale getirmelidir. Mushafa dokunmaya her el nasıl müsâit değilse, aynı şekilde harflerinin okunmasına her lisan ve mânâlarının idrâkine de her kalb uygun değildir.

Kur'ân'ı okumaya başlayan kimse, okuduğu kitabın beşer kelâmı olmadığını dikkate alıp mütekellimi olan Allah'ın azametini gönlünde hissettiği takdirde ilâhî kelâmı anlama konusunda imkan elde etmiş olacaktır. Yoksa Allah kelâmını anlama konusunda önemli bir fırsat kaçırılmış olur. Yine O'nun rıza ve gazabını gereği gibi takdir etmediği müddetçe de ilâhî kelâmın mânâlarına vâkîf olamayacaktır.

Kur'ân tilâvetinden önce ağız temizliği sünnettir. İbn Mâce şu hadîsi nakleder: “Ağzınız Kur'ân yoludur, onu misvakla temizleyiniz.” Bu sebeple, ağız temizliği yapılmadan Kur'ân okumanın mekruh olduğu söylenir. Suyûtî de, “kırâati kesip, vakit geçirmeden tekrar döndüğünde nasıl

eûzu besmele çekmek müstehab ise aynı şekilde tekrar misvak kullanmak da müstehaptır.” der. Okuyucunun abdestli olması esastır. Zira abdestsiz olarak Kur’ân’a dokunulmaz. Çünkü, “O’na temiz olanlardan başkası el süremez!” buyrulur.

Kur’ân tilâveti yapacak kimsede bulunması gereken en önemli husus, ‘Tevcîd İlmi’dir. Bu ilim her okuyucu üzerine farz-ı ayndır. İfrat ve tefrîde kaçmadan, tilavetin bununla icra edilmesi şarttır. Bundan dolayı kıraat âlimleri tecvitsiz icrâ edilen bir kıraatin lahdan (hata) beri olmayaçağı görüşündedirler. Kıraatten önce istiâze okumak, ‘Euzü Besmele’ çekmek müstehaptır. İlk defa tilâvete başlanıldığında, Tevbe sûresi dışında bütün sûrelerin evvelinde besmele ile başlanması hususunda on kıraat imâmı ittifak etmişlerdir.

Kur’ân okumaya en uygun usûl, tertîl (her harfi, açık açık okumak sûretiyle hakkını vermek)’tir. Kur’ân-ı Kerîm’i güzel sesle okumak müstehaptır ve bu da Kur’ân tilâvetinin âdâbından sayılmıştır. Kur’ân okuyanın yerine getirmesi gereken en zor âdâb ise tilâvet esnasında ağlamaktır. Onun için İmâm Nevevî, bu vasfı âriflerin sıfatı olarak zikretmekte ve Hz. Ömer’in tilâvet esnasında ağladığını, hatta arkadaki saflardan iniltisinin duyulduğunu nakletmektedir.¹²³

Kur’ân Okumada Zamanlama ve Şekil

Yutulması gereken bir diğer tilavet âdâbı ise her gece bir miktar Kur’ân tilâveti yapmaktır. Allah Teâlâ, kitap ehlinde bazıları, geceleri secdeye kapanarak Allah’ın âyetlerini

¹²³ Ali Yılmaz, *Tilâvet Adâbı*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 27, s. 33.

okuduklarından dolayı methetmekte, Müzzemmil sûresinin yirminci âyetinde ise peygamberine ve onun ashabına gece namazına kalktıkları zaman Kur'ân'dan bir miktar kolaylarına gelen yerlerden okumalarını emretmektedir.

Kur'ân'ın gizli ve açık okunması hususunda değişik görüşler vardır. Gizli okumak riyâ ve kibirden daha uzak olduğu için, bunlardan korkan bir kimsenin gizli okuması daha faziletlidir. Eğer kişi bu tür tehlikelerden emin ise, sesli okumasıyla da başka birisinin namazını karıştırmıyorsa, onun için sesli okumak daha faziletlidir. Yine ulemâdan birçoğu, mushafın yüzünden Kur'ân kıraati yapmanın daha faziletli olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Böyle bir tilâvet hem dilin okumasına hem de gözün nazar etmesine şâmil olduğundan, iki ibâdet bir arada cem edilmiş olmaktadır. Kur'ân tilâveti yapan kişi, onu hatmettiği zaman, Duhâ sûresinden sonra Nâs sûresine kadar, aralarda her bir sûre için tekbîr getirir.

Kur'ân dinleyenin âdâbına gelince; Kur'ân tilâvetinin onu işitenlerde gerçek mânâda tesirini göstermesi, ancak onu gereği gibi dinlemekle mümkün olur. O'nun tilâveti hem okuyan, hem de dinleyenin psikolojik hayatına ve fizyonomisine tesir etmelidir. Psikolojik tesirinden, onun, iç âlemin derinliklerine nüfuz etmesi, nefsi arındırması, fizyonomi tesirinden ise yaşantı ve davranışları disipline etmesi, kontrol altına alması anlaşılmalıdır.

Kur'ân-ı Kerîm tilâvet olunurken onu dinlemek, "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size rahmet edilsin" (A'raf, 7/204) âyetindeki 'Festemiû/dinleyin!' emri mûcibince şarttır. Kur'ân okunurken son derece dikkatli

davranılması, korkulu ve ümitli bir hale bürünülmesi, dinleyenlerin vazîfeleri cümlesindedir. Hatta Kur'ân okunan yerde dinleyenler, hoş olmayan davranışlara şahit olursa bunu eliyle-diliyle, gücü nisbetinde telâfi etme cihetine gitmelidir. Kur'ân kıraatini dinlerken son derece edebli, vakar içinde, laubalilikten uzak bulunmalı, bağırıp çağırmaktan, üstünü başını yırtmaktan, riyâ ve gösterişten son derece kaçınarak, huşû-hudû içerisinde gözyaşlarıyla dinlemelidir. Bir mecliste oturulduğunda, Kur'ân-ı Kerîm getirildiği zaman ayağa kalkıp hürmet göstermek, müstehaptır. Çünkü ehllulahtan olanlara ayağa kalkmanın müstehap olduğu bildirilmiştir. Kur'ân, bu ihtirama daha lâyıktır.

Osman Gâzî'nin Kur'ân'a Saygısı

Fetvâ açısından Kur'ân'ın bulunduğu bir yerde yatmanın, o istikâmete ayak uzatmanın pek mahzuru olmayabilir. Ama bizler, millet olarak, o kendimize has çok ince edeb anlayışımızla, bu tür durumlarda da ciddi hassasiyet gösteririz. Kur'ân'ın metnine (Mushaf-ı şerîf) karşı gösterilen saygıya da Cenâb-ı Hakk'ın lütuf ve ikramı bol olur. Tarih, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde, Osman Bey'in babası Ertuğrul Gâzî'nin (başka rivâyetlere göre, Osman Bey'in) Mushaf-ı şerîf'e karşı, Allah'ın kelâmı olduğu için edeb ve ta'zîmde bulunmak sûretiyle hürmet göstermesine ve neticede Allah'ın lütfuyla bu devletin cihan hâkimiyetine varan başarısına şâhittir.

Yaygın kanâate göre Osman Gâzî Hazretleri, bir gün Şeyh Edebâlî'nin evinde geceler. Ancak şeyhin kalması için gösterdiği odada Kur'ân-ı Kerîm asılıdır ve bu yüzden Osman

Gâzî, sabaha dek edebinden uyumaz. Bir başka anlatıma göre, Osman Gâzî'yi, Kur'ân'a büyük saygı gösterdiği o gece, uyku bastırır, o şekilde olduğu yerde kalakalır. Rüyasında gökten ayın hilâl hâlinde indiğini ve göğsüne saplandığını görür. Saplandığı yerden de bir çınar ağacı çıkar. Uyanır uyanmaz rüyayı Şeyh Edebâlî'ye anlatır. Rüyânın devamı mâlumdur. Sonunda, ünlü İngiliz tarihçi Toynbee'nin dünyanın gelmiş geçmiş en önemli üç imparatorluğundan biri olarak hayranlıkla bahsettiği Hakk'ın ve adâletin yenilmez kılıcı Devlet-i Âliye-i Osmâniye gün yüzüne çıkmıştır...¹²⁴

Değerlerimize ve Çevremize Karşı Edeb

Dinimize Karşı Edeb

Rabbimiz'in bizim için seçtiği ve kâmil-i mükemmel hâle getirdiği bu Yüce Dine razı olup, İslâm'ın dışındaki hiçbir hayat tarzının Allah katında geçerli olmadığını bilip; hayatımızı uzunluk, genişlik ve derinlik boyutunda Allah'ın dinine göre programlamak dine karşı edebdir. İnsanlık için yüzkarası olan inançsız bir dünya görüşü hayatta egemen olmasın diye mücâdele vermek (Enfal, 8/39) ve dini parçalamadan (En'âm, 6/159) tüm dünya görüşlerinin üzerinde kılmak (Fetih, 48/28), vahye göre bir yaşantı mekânı oluşturmak da dine karşı edeb cümlesindedir.

¹²⁴ Konu, Osmanlı müverrihleri arasında ihtilâflıdır. Ancak olay, müverrihlerinin kâhir ekseriyeti tarafından Ertuğrul Gâzî'ye atfedilir. Ama daha sonraları Osman Gâzî'ye isnat edilmeye başlamıştır. Rivâyetteki şahsiyetler zamanla yer değiştirmiş olabilir. İster Ertuğrul Gâzî olsun, ister Osman Gâzî, meselenin aslı esası değişmez. Önemli olan bu şerefli milletin Kur'ân'a olan saygı ve edebidir. Ecdâdımız, Kur'ân'a karşı çok edeblidir. Bu saygıyı sadece bu örnek de açıklamaz. Daha başka yüzlerce misâl getirilebilir. Ancak biz, bu yaygın ve tatlı misali tercih ettik.

Allah'ın bizim için seçtiği dine razı olup, İslam'ın dışındaki hiçbir hayat tarzının Allah katında geçerli olmadığını bilip hayatımızı; Allah'ın dinine göre programlamak, çok önemli bir edebdir. İnsan, bilhassa dinî konularda bilmeden konuşmamalı, işi ehlerinden öğrenmelidir. “Bana göre şöyle” “bana göre böyle” deyip, kendi yanlış zanlarını dine ait bir şeymiş gibi insanlara takdim etmek; dinin kaynaklarına vâkîf olmadan, her önüne gelen bilgiyi, sahîh zannedip insanlara aktarmak da bu Yüce Dine karşı büyük bir edepsizliktir. O yüzden, insan, bilhassa dinî konularda çok hassas olmalı, iyi bilmediği noktalarda, ehliyetli âlimlere müracâat etmelidir. Dinî sohbetleri, tartışma mevzûu hâline getirip, karşısındaki kişilerin, dinî değerlere hakâret etmesine sebep olmak da büyük bir sû-i edebdir.

Ana-Babaya Karşı Edeb

Allah (celle celâluhû) buyuruyor: “Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak Banadır Bana.” (Lokman, 31/14). “Allah’a ibadet edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, cariye, hizmetçi vb.) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.” (Nisâ, 4/36).

Ana babaya karşı edeb, in’am ve ihsan etmekte toplanır. Şu kısımlara ayrılır:

1. Dine uygun olan emir ve nehiyelerine, bilhassa edebe, hayâya, iyi yol ve gidişe, güzel huy ve muâşerete, temizlik, iffet, nâmus ve emânet gibi ahlâkî faziletlere ait olan emirlerini tutmak, onlara eziyet veren, hatırlarını kıran ve gadaplandırان şeylerden “öf” bile demeksizin sakınmak.

2. Anne-baba huzurunda edeb ve sükûn ile oturmak, onlara karşı tevazu kanatlarını açmak.

3. İhtiyarlıklarında veya zarurete düştüklerinde daima onlara in'am ve ihsanda bulunmak.

4. Vefatlarından sonra onlar için dua ve istiğfarda bulunmak, ahidlerini yerine getirmek, dostlarına ikram etmek.

Büyüklerimize Karşı Edeb

İnsan, hürmete lâıyk bir varlık olarak yaratılmıştır. Kimseyi küçük görmemeli, insan olması hasebiyle herkese saygılı davranmalıdır. Çünkü kazananlar hep saygı ve hürmet sâyesinde kazanmış, kaybedenler de saygısızlık ve kibirleri yüzünden kaybetmişlerdir. Bununla birlikte, insanların toplum içindeki saygınlıkları farklılık arzedebilir. Meselâ büyüklere daha fazla hürmet gösterilmelidir. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Ey Enes! Yaşlılara saygı göster, küçüklere de şefkat et ki, cennette bana arkadaş olasın.”¹²⁵ Büyüklere gösterilecek hürmetin bazı tezâhürlerinden bahsetmek gerekirse öncelikle şunları söyleyebiliriz: Herhangi bir yerde karşılaştıklarında, küçükler büyüklere selâm vermelidirler.¹²⁶ Câmide ön safı büyüklere

¹²⁵ Beyhakî, *Şuab*, 7/458; Zebîdî, *İthâfu's-Saâde*, 6/275; İbn Asâkir, 3/146.

¹²⁶ Buhârî, *İsti'zân*, 5, 6.

birakmalıdır.¹²⁷ Meclislerde küçükler yerlerini gönülden, se-vabına inanarak, severek ve isteyerek âlimlere ve büyük-
lere vermelidir. Herhangi bir ikrâmda sağ taraf gözetilmek
sûretiyle büyükten başlanmalıdır.¹²⁸ Büyüklerin konuşması
lâzım gelen hususlarda küçükler öne çıkmamalıdır.¹²⁹ Bü-
yükler hakkındaki düşünce, konuşma ve yazılarda hürmet
duygularını elden bırakmamalıdır.

Saygı ve hürmet gösterilecekler arasında büyükler yanın-
da, ilmiyle âmil hâfızlar ve âdil idareciler de bulunmaktadır.
Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulur: “Saçı sakalı ağarmış müslü-
mana, okuyuşunda teğannî ile aşırı gitmeyip, ahkâmıyla
amel eden Kur’ân hâfızına ve âdil idarecilere saygı göster-
mek, Allâh Teâlâ’ya duyulan saygı ve ta’zîmden ileri gelir.”¹³⁰

İnsanlar içinde saygı ve hürmete en lâayık olanlar ise
anne-babadır. Bununla birlikte saygıda, İslâm’ın tasvib et-
mediği aşırılıklardan uzak durulmalıdır. Allah Resûlu, muh-
telif ülkelerde krallara secde edildiğini görüp Efendimiz’in
buna daha lâayık olduğunu düşünen ashâbına, böyle yap-
mamaları gerektiğini, secdenin sadece Allah’a olabileceği-
ni bildirmiştir.¹³¹ Yine, kişinin karşılaştığı kardeşi veya arka-
daşı önünde eğilip eğilmeyeceğini soran bir kimseye Efen-
dimiz: “Hayır, eğilemez!” cevabını vermiştir.¹³²

Hürmet adına söylenen birtakım aşırı övgü ifâdelerinden
de titizlikle kaçınmak gerekir. Hadîs-i şerîfte: “Birbirinizi

¹²⁷ Müslim, *Salât*, 122.

¹²⁸ Müslim, *Rüyâ*, 19.

¹²⁹ Buhârî, *Cizye*, 12.

¹³⁰ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 20.

¹³¹ Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 40; Tirmizî, *Radâ*, 10; *Müsned*, 6/76.

¹³² Tirmizî, *İsti’zân*, 31.

(ölçüsüz bir şekilde) methetmeyin. Zira bu durum methedileni öldürmek gibidir.” buyrulmuştur.¹³³ Selef-i sâlihînden büyüklerimiz hocalarına gidince: “Allah’ım, hocamın ayıplarını gözümde küçült, onun ilminin bereketini benden giderme!” diye dua ederlerdi.¹³⁴

Bir sâlik şunu hiç hatırlımdan çıkarmamalıdır ki; bir mürid, Allah (celle celâluhû)’ya giden yakınlık yolunda mânevî derecelere rehberi vasıtasıyla ulaşabilir. Bunun için de gönlünde rehberine karşı derinden samimi bir sevgi ve saygı beslemelidir. Rehberden gerçek mânasıyla istifade saygı ve sevgi ile mümkündür. Sevgisi olmayanın saygısı, saygısı olmayanın ise istifadesi olamaz. Yine sâlik şunu iyi bilmelidir ki, mânevî terbiyesini kabul ettiği rehberine karşı kalbinde sevgi kırıklığı ve saygı eksikliği varsa, bunları düzeltmeden o yoldan, o kapıdan mânen bir haz alması zordur. Öyleyse insan önce gönlünde terbiyesini kabul etmiş olduğu rehberine karşı nasıl duygular beslediğini gözden geçirmelidir. Bizlerin, Allah dostlarının huzurlarına gidişimiz, onların sohbetlerinde bulunuşumuz kendi istifademiz içindir.

İmâm-ı Rabbânî, mektuplarından birinde bir talebesine şöyle yazar: “Evladım! Hayli zamandır gönlündeki bana karşı olan sevgi kırıklığından dolayı sana teveccüh edemedim. Sen Hz. Mûsâ (aleyhisselâm)’ın kademi altında idin, ben ise seni Resûl-i Zîşân Efendimiz’in kademi altına almak istiyordum. Fakat kalbindeki bu sevgi kırıklığından dolayı bir türlü müyesser olmamıştı. Hamd olsun Allah Teâlâ’ya ki

¹³³ İbn Mâce, *Edeb*, 36.

¹³⁴ İbn Cemâa, *Tezkiratü’s-Sâmi’ ve’l-Mütekellim*, s. 88.

o hâl senden gitti. Allah'ın izniyle ben de seni Resûlullah Efendimiz'in kademi altına aldım.”

Mânâ büyükleri çok önemlidirler. Bu yolda rehberlere olan ihtiyaç çoktur. Mânevî yolda terakkî edebilmek, güzel hallere kavuşmak rehberin himmeti ve teveccühüyle son derece alâkalıdır. Sâlikte zuhur eden güzellikler rehberin gönül aynasından yansıyan akislerdir. Kişi kendi başına ne kadar ibadet ederse etsin sadece bunun sevabını alır, fakat büyükleriyle beraber olduğu zaman ise gerek zâhirde gerekse bâtında karşılık olarak hem ibadet sevâbını hem de Allah'a yakınlık nurunu elde eder.

Rabbânî şahsiyetlerden istifade etmek için uzaklık ve yakınlık fark etmez. Önemli olan ona olan sevgi bağının kuvvetli olmasıdır. Hakikatte Allah gönüllere nazar eder. Nazar ettiği gönüllerde kendi dostlarının sevgisini gördüğü zaman o sevgi hatırına o gönülleri kendi yakınlığına çeker. Diğer insanlara açmadığı mânevî yakınlık sınırlarını o gönüllere açar. Bu yüzden dolayıcıdır ki rehber sevgisi tasavvufun en önemli rükünlerinden bir tanesidir.

Tabii ki bu zatları sevmede de şer'i şerîf'in ölçüsüne göre hareket etmek şarttır. Bu sevgide ifrata ve tefrîte kapılmak kişiyi istikametten uzaklaştırır. Bilhassa zamanımızda bu hususta birtakım yanlışlıklar yapılmaktadır. Bu yasakları çiğnemekteki sebebin ise rehberine bağlılık olarak ifade edilmesi son derece büyük bir hatadır. Ayrıca bu gibi hal ve davranışları hikmet libasına bürüyüp takdim etmek ise dine yapılan büyük ihânettir. Bu noktada Ashâb-ı Kirâm'ın Peygamber Efendimiz'e olan sevgi ve muhabbetini örnek almak en güzel davranıştır.

Bir insanın rehberini sevebilmesi için mutlaka ondan kerâmet görmesi şart değildir. Rehberin yaşantısındaki istikâmet, onun sevilmesi için en büyük sebeptir. Kur'ân ve Sünnet-i Seniyye'nin emirlerinin yayılması ve yaşanmasındaki gayreti bütün kerametlerin fevkindedir. Böyle bir hizmeti uhdesinde toplayan bir insan da sevmeye ve takdir edilmeye lâyıktır. Rabbimiz, Peygamberimizi Kur'ân-ı Kerîm'de ahlâkından dolayı övmüştür. Peygamberimizin ahlâklarıyla ahlâklanmış insanlar da övülmeyi ve sevmeyi hak etmişlerdir.

İbrahim b. Edhem Hazretleri'ne rüyasında bir melek gelir ve meleğin elinde o zamanın Allah dostlarının isim listesi vardır. İbrahim b. Edhem o listeye bakar kendi ismini göremez. Meleğe: “Ben bu Allah dostlarının hepsini severim. Benim ismimi de bu isimlerin altına yazar mısın?” der. O sırada Cenâb-ı Allah'tan bir nidâ gelir: “Mâdemki benim dostlarımla hepsini seviyor, onu listenin en başına yazın.” der. İşte Allah dostlarını sevmek insanın böyle büyük derecelere ulaşmasına sebep olur. Büyükleri sevmek, Allah'a giden yolda ilk basamaktır. Asıl gâye ise Allah rızasına, sevgisine ulaşmaktır. İşte bu sevgi, insanı bu yüce sevgiye hazırlar. Bu sevgi ne kadar kuvvetli ve sağlam olursa menziller de o derece hızlı ve çabuk geçilir.¹³⁵

Âlimlere Karşı Edeb

Büyüklere gösterilmesi gereken edebe değindikten sonra, büyükler içinde çok ayrı ve özel bir yeri olan “ilim adamlarına karşı” edeble ilgili meşhur bir anekdotu vermede

¹³⁵ Mehmet Yalçın, Rehber Dergisi, sayı 15, s. 11.

fayda umuyoruz. Kemâlpaşazâde,¹³⁶ Osmanlı şeyhülislâmı ve târihçisidir. Yavuz Sultan Selim zamanında, katıldığı Mısır seferinde padişahın büyük itibar görmüştür. Sultan Selim Han, bu büyük ilim adamı İbn Kemâl'i yanından hiç ayırmazdı. Mısır seferi esnasında, İbn Kemâl'in atı huysuzluk eder; Yavuz'un beyaz kaftanı üzerine çamur lekeleri sıçratır. Bunu gören İbn Kemâl'in, rengi kaçarak, Yavuz'un celâdetinden ürperir. Olup bitenleri gözünün ucuyla süzüp tâkip eden Koca Yavuz, tevâzuyla haykırır:

“Endişeye mahal yok hocam! Alın bu kaftanımı, saklayın. Emr-i hak vâki olup ben ölünce, bunu, tabutumun üzerine örtün. Çünkü ulemânın atının ayağından sıçrayan çamur, bizim şerefimizdir. Yarın huzur-u ilâhîde vesîka-i beraatımız olacağını umuyorum!” der.

Evet, bu sefer dönüşünde atının ayağından sıçrayan çamurun padişahın kaftanını kirletmesi üzerine Yavuz Sultan Selim'in, “ulemâ ayağından sıçrayan çamurların medâr-ı zînet ve bâis-i mefharet (övünme sebebi)” olacağını söyleyerek kaftanının ölümünden sonra sandukası üzerine örtülmesi vasiyetinde bulunduğu rivâyeti çok yaygındır. İşte büyük bir âlime, cihan padişâhı Yavuz'un göstermiş olduğu edeb budur.¹³⁷

¹³⁶ Dönemlerinde yaşadığı üç padişahın sevgi ve saygısını kazanan Kemalpaşazâde, hadis, tefsir, fıkıh gibi dinî ilimler başta olmak üzere, târih, edebiyat, felsefe, dil ve tıp alanlarında eser vermiş çok yönlü bir âlim olup Osmanlı ilim ve kültürünün en büyük temsilcilerinden biridir. Şeyhülislâm Ebüssuûd, onun yetiştirdiği âlimlerden sadece biridir. Taşkôprizâde, onun, kendisinden önceki âlimleri unutturduğunu ve ilmin kâidesini yeniden ihyâ ettiğini söyler. İlmi kudretinden dolayı “el-muallimü'l-evvel” unvanıyla ve “müftî's-sakaleyn” (insanların ve cinlerin müftüsü) lakabıyla anılır. Zenbillî'nin yerine, 1526'da şeyhülislâmlığa getirilmiştir. (d. 1469; ö. 1534).

¹³⁷ Mustafa Çağrıncı; *Edeb*, DİA, 10/413.

İnsanlara Karşı Edeb

İnsanlara karşı edeb, insanların mertebelerinin farklılığını nazar-ı itibara alarak onlara, lâıyk oldukları tarzda muâmele etme meselesidir. Meselâ anne-babaya karşı takınılması gereken edeb, başkasına karşı gösterilecek edebden farklıdır. Akrana karşı, yabancılara karşı ve aile fertlerine karşı göstermemiz gereken edeb de farklıdır. Yani tüm varlıklara, bize karşı alâka, önem ve ilgilerini nazar-ı itibara alarak, ona göre bir tavır ve edeb göstermek gerekir.

Din, özü itibariyle muâmeleden ibârettir. İnsanlara karşı, onların sana nasıl davranmasından hoşlanıyorsan öyle davranacaksın. Tamamıyla edeble, zevk-i selîmle... insanlara bu şekilde edebi muhafaza ederek davranmak gerek. İnsanlara karşı edeb, onlara yaraşır şekilde mertebelerine uygun davranma anlamına gelmektedir. Her bir mertebenin kendine göre bir edebi vardır. Vâlideye karşı hususî edebler olduğu gibi babaya has edebler de vardır. Âlime karşı başka türlü bir edeb gerekir. Sultana karşı da ona lâıyk bir edeb gerekir. Akranlarımıza karşı da onlara layık bir edeble muamelede bulunmamız elzemdir. Yabancılara karşı gösterilmesi gereken farklı bir edeb vardır ki, kendi arkadaşlarımızdan ve kendi milletimizden farklı bir edebdir. Misafirlere karşı takınılması gereken edebler de vardır.

Meselâ demişlerdir ki: Bir insanın üç babası vardır. Dünyaya gelmesine vesile olan öz babası, kayınpederi ve insanı Allah'la tanıştıran kimse olan babası. İşte bu üç kişiye karşı edebin incelikleri farklıdır.

Edeb, cemiyet hayatındaki insanların birbirlerine karşı saygılı davranması demektir. Ecdâdımız bu esası ele alarak

terbiye ve edeb dediğimiz bu çok önemli kıymeti binâ etmişlerdir. İnsanlara karşı sınırlara dikkat etmeyip saygısızlık yapanlara “edebsiz” “terbiyesiz” “hürmetsiz” denir ki bu kötü tavsifleri ağza almak bile insana rahatsızlık verir, kabalık addedilir ve olur olmaz yerde bu kelimelerin söylenmesi bile edeb sınırlarını zorlar. Mümin, edeb ile hâllenmeli ve onu bütün ahvâlinde kullanmalıdır. Hz. Ömer (radiyallahu anh): Önce edeb öğreniniz daha sonra da ilim tâlim ediniz, buyurur. Edebsiz olduğu halde ilim öğrenen, kuralları, nizam ve intizamı bilmediği halde silah kuşanan askere benzer ki, çok tehlikelidir. Hem kendisi adına, hem de toplum adına bir fecâattir.

“Mü’minler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah’tan korkun ki esirgenesiniz.” (Hucurât, 49/10) “Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Bazınız bazınızın giybetini yapmasın.” (Hucurât, 49/12) “Toptan Allah’ın ipine sarılın, ayrılmayın.” (Âl-i İmrân, 3/103). Mü’minler hakkında Allah (celle celâluhü) işte böyle buyuruyor. Mü’minler, Ensar ve Muhacir gibi kardeş oldukları zaman her şey güzel olacak. Ensar ve muhacirler kendi ihtiyaçları olmalarına binaen gönüllerinde hiç sıkıntı duymaksızın kardeşlerini kendilerine tercih ediyorlardı. İşte kardeşlikteki îsar bu halde idi.

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), mü’minlerin vasıflarını ne güzel ifade buyurur: “Mü’minlerin dertleriyle ilgilenmeyen onlardan değildir.”¹³⁸ “Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu zelil etmez, onu terk etmez, ona hakâret etmez.”¹³⁹ Neticede mü’minler Kur’ân ve

¹³⁸ et-Terğîb, 2/539; Beyhakî, Müstedrek, 4/356; Heysemî, Mecmeu’z-zevâid, 10/248.

¹³⁹ Buhârî, Mezâlim, 3; İkrâh, 7; Müslim, Birr, 58; Ebû Dâvûd, Edeb, 38, 46; Tirmizî,

Sünnet ölçüleri içerisinde hayatlarını devam ettirirlerse, o zaman edeblerini muhafaza edebilirler. Aralarında huzur, güven ve muhabbet işte o zaman oluşabilir.

“İnsanlara karşı edeb çerçevesinde hareket etmeyenlerin, Allah’a karşı edebli olmaları da beklenemez.” denir. Gerçekten de doğrudur. Zira yine bu meyanda Allah Resûlu şöyle buyururlar: “İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah’a da teşekkür etmez.”¹⁴⁰ Demek ki, insanlara karşı gösterilmesi gereken her türlü muâmele, çok önemlidir ve bizim Allah’a karşı davranışımızı belirler.

Bu konuyu bir misâlle bitirelim: Hz. Yusuf’un babasına ve kardeşlerine karşı göstermiş olduğu edeb, insanlara karşı gösterilmesi gereken edebe çok güzel bir örnektir. Mâlum, orada Hz. Yusuf şöyle diyor: “هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ” (Yusuf, 12/100). Ancak “Beni kuyudan çıkardığında...” demiyor. Hâlbuki Allah (celle celâluhû) onu kuyudan çıkarmıştı. Ancak Hz. Yusuf, kardeşlerini üzmemek istemiyor. Bunun yerine “أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ” diyor. Kuyuyu anmıyor, onu hatırlatmıyor, olayların neticesinden, yani hapisneden bahsediyor.

Evlâtlarımıza Karşı Edeb

Yazar Ahmet Şahin Hoca, çok önemli bir edebe işârette bulunur: “Biz birbirimize hitap ederken “Efendim” derdik. Anne-babalarımız, belli bir yaştan sonra bize asla adımızla hitap etmemişlerdi. Annem bana hep “Hacı Efendi” dedi.” Benzer bir durumu M. Fethullah Gülen Hocaefendi

Hudûd, 3.

¹⁴⁰ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 11; Tirmizî, *Birr*, 35; *Müsned*, IV, 298; Kuzâî, *Şihâbü'l-Ahbâr Tercümesi*, sh. 167, Hds. 541.

anlatır: “Dedem de dayım da Ehl-i Kur’ân’dır. Bana hacca gitmemden sonra hep “Hacı Efendi” derdi. Öyle saygı duyardı.”¹⁴¹ Demek ki, insanlar, annesi babası bile olsa, evlâtlarına karşı, onların ileride kavuşabilecekleri yüksek lütuflara karşı saygılı olmak zorundadırlar. Bu yüzden hassas olmak gerekir.

Rabbimizin büyük bir ihsanı olan çocuklarımızı, hayatımızın süsü (Kehf, 18/46), gözümüzün nuru (Furkân, 25/4) olarak görürüz. Ancak bu, yavrularımız için yeterli değildir. Onları iyi eğitip güzel edeb ve terbiye vermek gibi, önemli sorumluluklarımız vardır. Allah, bizi bunlardan sorguya çekecektir. Bu sorumlulukları yerine getirmek, bizim için ebedî mükâfat sebebidir: “Çocuklarınızın ve mallarınızın, sizin için bir imtihan olduğunu ve büyük mükâfatın, Allah katında bulunduğunu bilin.” (Enfâl, 8/28) Peygamberimiz de, bu görevimizi vurgular: “Hepiniz yöneticisiniz; yönetiminizdekilerden sorumlusunuz.”¹⁴² “Çocuklarınıza güzel davranıp iyilik ve ikramda bulunun. Onları en güzel şekilde terbiye edin.”¹⁴³

Öncelikle onları Allah’ın rızasına uygun bir edeb içerisinde eğitip yetiştirmeliyiz. Çocuk, edebi ilk önce aile ocağından alır. Ailede sergilenen bütün tavırları, bir fotoğraf makinesi gibi kaydeder ve büyüyünce de bunları hayata yansıtır. Eğer aile içerisinde sevgi ve hoşgörüyü dayanan tavırlar sergilenirse, çocuklar da, bu terbiye ile topluma uyum sağlarlar. Suç işleyen çocukların, genellikle sağlıklı

¹⁴¹ Erdoğan, Latif; *Küçük Dünya*, s. 32.

¹⁴² Buhârî, *Cum’a*, 11; Müslim, *İmâret*, 20; Ebû Dâvûd, *İmâret*, 1; Tirmizî, *Cihâd*, 27.

¹⁴³ İbn Mâce, *Edeb*, 368.

bir aile ve çevre ortamında yetişmedikleri yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır.¹⁴⁴

Bu sebeple aile içi eğitimin yanısıra, çocuklarımızın çevre ile ilgili ilişkilerini de takip etmeliyiz. Alkol, uyuşturucu, müstehcen yayınlar gibi millî, dinî ve ahlâkî değerlerimize ters düşen zararlı alışkanlık ve akımlardan onları korumalıyız. Aksi takdirde çocuklarımız, göz göre göre suç batağına itilmiş olur.

Rabbimiz: *“Ey Müminler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.”* (Tahrîm, 67/6) buyurur. Bu âyetle ilgili olarak Hz. Ömer (radiyallahu anh), Peygamberimiz’e: *“Yâ Resûlallah! Kendimizi ateşten koruruz. Ancak çocuklarımızı nasıl koruyabiliriz?”* diye sordu. Allah Resûlu (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *“Allah’ın sizi nehyettiği şeylerden onları sakındırır ve Allah’ın size emrettiği şeyleri onlara emrederseniz. Bu şekilde onları korumuş olursunuz.”*¹⁴⁵ İbn Abbâs Hazretleri, bu âyetin tefsirini yaparken: *“Onları edeblendiriniz ve ilim öğretiniz!”* şeklinde bir yorum getirir.¹⁴⁶ Yetîm, sadece ana-babası ölmüş olan değil, kendisiyle ilgilenilmeyen, eğitimi ihmal edilen çocuklardır da. Bu nedenle geleceğimizin teminatı olan yavrularımızla yeterince ilgilenmeliyiz.

¹⁴⁴ Yörükoğlu, Atalay; *Çocuk Ruh Sağlığı*, s. 297.

¹⁴⁵ Yazır; *Hak Dini Kur’ân Dili*, 7/5122.

¹⁴⁶ İbn Kayyim, *Medâricü’s-sâlikîn*, 2/375.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FARKLI YÖNLERİYLE EDEB VE
EDEBİN CANLI ÖRNEKLERİ

FARKLI YÖNLERİYLE EDEB VE EDEBİN CANLI ÖRNEKLERİ

Edeb, Ahlâk ve Âdâb-ı Muâşeret

“Edeb Yâ Hû” İfadesi Bize Ne Anlatır?

“Edeb Yâ Hû” yazısını görünce herkeste farklı çağrışımlar uyanır. Âşinâ olduğumuz bir tâbirdir Edeb Yâ Hû. Eskiden konaklarda, evlerde, tekkelerde, sohbet edilen mekânlarda levhâ şeklinde yazılan, yakın zamana kadar da dilimizden hiç düşmeyen bir kelâm; fakat bu söz de kültür erozyonundan nasibini almıştır. Edeb Yâ Hû sözü, iyice alışılmış, alelâde söylenegelmış ve bu sebepten dolayı ifade ettiği mefhumdan da uzaklaşmış gözüküyor. Sözler, içlerinde barındırdıkları mefhumları algılayabilen dimağlar bulursa hayatiyetlerini sürdürebilir, özlerini gösterebilirler. Hayat damarları kuruyan sözler öylece boşlukta asılı kalır durur. Kaybolmaz belki, ancak onu anlayanlar olduğu zaman rahmet yüklü buluttan inen yağmur gibi tekrar bereketini o müsâit zemine akıtır. Eskiden bu küçücük sözle çok mânâlar ifade edilirken

şimdilerde dar kalıplar içine sıkışmış mânâdan uzak ve himler kol gezmektedir.

“Edeb Yâ Hû” edebe, ahlâka dâvettir. Aynı zamanda bir îkazdır. Ama bu uyarı edebsiz kimseye değil, edebi bilen kişiyedir. Çünkü “yâ hû!” hitabı, Hû’ya âşinâ olana yapılır. O’nu bilen O’nun edebini bilir. O’nu, yani Hû’yu bilmeyen edebi nasıl bilsin ki, edebe dâvet etsin? Yani şöyle denilmek istenir: Ey edebi bilen kişi! Maruz kaldığın bu saygısızlık seni edebsizce karşı edebsizce harekete sevk etmesin. Edeble karşılık ver. Edebi senden öğrensinler. Görüldüğü üzere edeb yâ hû bir dâvet istemi.. Ahlâka, ahlâklı olmaya dâvet. Bu dâvet sadece edebi hatırlatmaz. Ezeldeki birlik ve tevhidi de hatırlatır. Yâ hû lafzıyla gerçekleşen bu hatırlatma kişiye mahiyetini, derecesini ve ulvî hissedişleri kâim kılar. Hepimiz başka başka sûretlerde, ama Hû ile hareket eden, Cenâb-ı Hakk’ın nefhasının mazharlarıyız. Aslımız ve masdarımız hep O Hû’dan.

Edeb Yâ Hû demekle şunlar ifade edilmek istenir: Ey ezelde nur iken şimdi farklı farklı isimlerle anılan, aslında Hû’dan ibaret olan insan! En büyük emânete sahip, îman tâciyla zînetlenmiş; benlikten, senlikten öte O Hû’nun mazharı olmuş O! Ey sahib-i Hû ve sahib-i O olan! Sana Onun tarafından verilen bâkî, kaybolmaz, hatta görülmez edeb libasını taşıyan O! Bu edebden uzaklıkları görüp de sakın kendindeki emaneti zayi etme. Ona nefsinin süflî perdeleri ile o edebi örtme. Bâkî olanı ve bâkî olan edebi fânî hallerle hebâ etme. O bâkiyi bu fâniye değişme. Sen her an tecellisi ile her şeyin Ondan olduğunu hatırla. Dönüşün Ona olduğunu unutma...¹⁴⁷

¹⁴⁷ Fatih Çıtlak, Ailem Dergisi, sayı: 162, s. 25.

Kur'ân'ın edeb çağrısı hepimizdir. Rabbimize, Peygamberimize, anne-babamıza, âlimlere, Hak dostlarına, Hak yolunda olan idarecilere, bütün vatandaşlara ve hatta bir mânada bütün insanlığa ve bütün varlığa karşı saygı ve edeb çerçevesinde hareket etmemiz müslüman olmamızın gereğidir. Enbiyâ-i izâmın, Ashâb-ı kirâmın ve Selef-i sâlihînin hayatları bizim için birer edeb tablosudur. Bizim de saygı duymamız ve karşılarında edeb sınırlarını asla aşmamamız gereken muallimlerimiz, mürşitlerimiz ve rehberlerimiz ya da şöyle böyle kendisine borçlu olduğumuz insanlar vardır. Onlara karşı edeb de, nezd-i ulûhiyette sevap getirici ve Allah'ın rızasını kazandırıcı vesilelerdendir. Hele bu edebimiz Allah'tan ötürü ise yani, mahlukâtı Allah'tan ötürü sevdiğimiz gibi, insanlara karşı da O'ndan ötürü edebli davranıyorsak, o zaman gerçekten kazanma yolunda yürüyoruz demektir.

Fethullah Gülen Hocaefendi, edebin bizim medeniyetimizdeki yeri ve önemini vurguladığı bir sohbetinde şunları anlatmaktadır:

Her meselede olduğu gibi, edebi de insan tabiatının bir derinliği hâline getirmek gerekir. İnsan işleye işleye, düşünme düşünme, üzerinde dura dura edebi tabiat haline getirebilir. Dolayısıyla birine karşı edebli davranırken riyakârlık yapmamış ve sadece karakterini sergilemiş olur. Böylece, riyadan, süm'adan ve başkalarına kendini satmaktan uzak kalır. Ayrıca, tabii olmayan şeylerde her zaman inkitâlar meydana gelebilir; sun'î davranışlar zamanla insana bâr olmaya başlar ve iradeyi zorlar. İnsan, irade gücünü her meselede ortaya koyamayabilir, her an iradenin hakkını

veremeyebilir. Fakat bir şey tabiat haline getirilirse, onun rüzgarı da arkaya alınır ve o işe inkıtasız devam edilir.

Bizim terbiye sistemimizde edeb herkesin tabiatının bir yanı olmuştu. Biz birbirimize hitap ederken “efendim” derdik; hatta en küçük kardeşlerimize bile “efendi” diye seslenirdik. Öyle ki, annem ve babam, belki çocukken beni ismimle çağırılmışlardı ama belli bir yaştan sonra bana asla sadece adıyla hitap etmemişlerdi. Bir anne-baba, oğlu paşa da olsa, yine “Ahmet gel, Mehmet kalk!” diyebilir. Fakat annem bana hep “Hacı Efendi” derdi. Kardeşlerim de birbirlerine “Efendi” diye seslenir ve hep saygı ifade eden bir üslupla konuşurlardı.¹⁴⁸

Bizim dünyamızda, herkes muhatabını “zât-ı âliniz” sözüyle taltif ederdi; bir teklifte bulunacaksa “lütfedin” derdi. Bir büyük karşısında, tek kişi söz konusu ise “bendeniz” ve “halâyıkınız”; birkaç kişiden bahsedilecekse “bendegân” ve “köleleriniz” denmeden söze girilmezdi. O gün herkes, dediği, ettiği ve ortaya koyduğu her şeyde gayet içten ve ince bir tavır sergiler, hep edeple oturur-kalkardı. Bu nezaket, o toplumda tabiat ve ahlâk haline gelmişti. Bu nazik ifade ve üslup düşünülmeden ortaya konurdu ve millî terbiyemizin gereği idi. Bu üslupta bir zorlanma, bir inkıtâ ve bir riyâ olmazdı.

Bugün de insanlığın o terbiye sistemine, o edebe ve o nezakete ihtiyacı var. “Bî-edeb mahrûm bâşed ez lütf-i Rab - Edebden mahrum olan Allah’ın lütfundan da mahrum olur.” kâidesine mâsadak olmuş beşer öyle bir edebe muhtaç. Alabildiğine kabalaşmış, olabildiğine hoyratlaşmış, -çok afedersiniz- “lan, hişt, hey...” demekten

¹⁴⁸ Erdoğan, Lâtif; *Küçük Dünyam*, s. 34.

utanmayanlara edeb öğretme, onları güzel konuşma usûlü ve uygun hitap üslûbuyla tanıştırma çok önemlidir. Bazıları sayın, bey, efendi gibi ifadelerin samimiyeti bozduğunu düşünürler. Ama bu bir üslup meselesidir ve güzel üslubumuz her zaman korunmalıdır.

Eskiden tekye ve medreselerin kapısında “Edeb yâ Hû” yazılıydı. Bu söz, “Ey insan edebe dikkat et!” demektir. Daha kapıdan girerken karşılaşılan böyle bir îkaz o dergâhların töresiydi. Ona benzer şekilde, hemen her yerde, her durumda ve her konumda edeb telkin edilirdi. O edeb, Kur’ân’ın insanda görmek istediği bir özellikti. Hz. Mevlânâ’nın, “Efendi bil ki, Allah kelâmı olan Kur’ân âyet âyet edebdir. Akıldan sordum: ‘Îmân nedir?’ Akıl kalb kulağına ‘îmân edebdir’ dedi.” sözleriyle nazara verdiği hal, tavrı ve söz güzelliğiydi.

Başkaları üzerinde müessir olan unsur da süslü sözler değil, insânî tavırlardır. Süslü-püslü sözlerin insanlara uzun süreli tesir ettiği çok görülmemiştir. Sadece söz tesirli olsaydı, dünya çapında en büyük edipler kitleler üzerinde müessir olur ve kalıcı tesirler icrâ ederlerdi. Herbiri birer sistem kurar ve öyle edebiyat ekolleri oluştururlardı ki, insanlar onlardan hiç ayrılmazlardı. Fakat bazı yanlarıyla onları beğenen birtakım insanlar vardır ama genelde onları birer kudve (rehber, önder) kabul edip arkalarında giden ve arkalarından gitmekle kurtuluşa ereceğine inanan insan neredeyse hiç yoktur. Dolayısıyla, müessir olanlar, sözlerinden daha çok hal, tavır, davranış ve edebleriyle tesirli olmuşlardır.”¹⁴⁹

Eskiler, hayatın her karesini bu kelimeyle süslemişlerdi. Osmanlı hattatlarının, mutlaka emek harcaıyıp tablo hâline

¹⁴⁹ Gülen, *İkinci Yağmurları* (Kırk Testi-5), “Edeb ve Nezaket Medeniyeti.”, s. 71.

getirdiği bir ifadeydi bu. Birçok hattatın, “Edeb yâ hû!” tablosu muhakkak vardır. Osmanlı’da bu ifâde mektep, medrese, tekke ve hattâ evlere kadar birçok duvarı süslerdi. İnsanlar, soluklanacak kadar bir yerde oturduklarında, başlarını kaldırdıkları zaman, “Edeb yâ hû!” yazısını okurlardı. “Hû”; “Allah” (celle celâluhû) demektir. Bu ifadeyi, “Edeb yâ Rabbi!” şeklinde, ister bir dua olarak, istersek “Yâhu biraz edeb!” şeklinde bir îkaz olarak ele alalım, sonuç aynıdır, değişmez. Öyle veya böyle, eskiler, insanları bir şekilde terbiye etmesini biliyor ve dâimâ edebe çağırıyorlardı. Herkes aynı seviyede terbiye alıyor muydu? Belki hayır! Ama eskiden aşağı-yukarı herkes, “Terbiye ve edeb nedir?” az buçuk biliyordu.

Edeb Başka, Cevaz Başka

Kadın erkek herkes, namusunu muhafaza etmeli ve edebli olmalıdırlar. Maalesef giyim kuşama dikkat edilmiyor bugün. Namazda başa takke giyilmelidir. Namazı takkesiz kılmak câizdir, ama iş cevâziyetle bitmez ki! Âlimlerimizin buyurduğu gibi, edeb başka cevâz başkadır. Elbette câizdir, ama ya edeb! Bir büyüğün huzurunda, Cenâb-ı Hakk’ın dîvanına duruyoruz namazda. Kollar açık bırakılmamalı. Câizdir ama, ya edebe uygun olanı nasıldır, buna dikkat etmeli. İnsana yakışır bir durumda, topluma yakışır bir keyfiyette giyinmelidir. Camiye de bu terbiye ile gidilmelidir. Rabbimizin huzuruna çıkıyoruz. Evimizde de kılsak, yine edebe dikkat ederek kılmalı, açık kolla, âdâba muhâlif bir şekilde namaza durmamalıyız.

Hattâ komşumuz kapıyı çalsa, açık kolla, biçimsiz elbiseyle, onun karşısına bile çıkmaya utanırız. Entariyle,

pijama ile çıkmaya hayâ ederiz. Büyüklerimiz ziyarete girdiğinde, kapı çalınıp içeri girilirdi. Bu arada onlar bir anda evin içinde kaybolurlar, birkaç dakika sonra gayet güzel giyinmiş olarak çıkagelirlerdi yanımıza. Süslenmiş, misafiri karşılama elbiselerini giyinmiş olurlardı. Lâalettayin, pijama ile, yarım kolla filân çıkmazlardı insan huzuruna. Çünkü müslüman dâimâ edeb dairesinde bulunmalıdır; yanına gelen her kim olursa olsun o insana karşı bir hürmet, bir saygı emaresi olarak giyim ve kuşamına dikkat etmelidir. Müslümana böyle olmak yakışır.

Sevb-i Edeb, Tâc-ı Edeb

Edeb elbisesi (sevb-i edeb), bir muhafazadır, kişiyi korur. O bir lütuf tacıdır, onu giyen her belâdan kurtulur. Pej-mürde bir elbise ile iyi bir elbise giyme arasında fark olduğu gibi, mâneviyat da böyledir. Lâubâli bir hâl ile edeb hâli arasında çok fark vardır. Hak yolcusu, her hâl ve hareketinde kendisini kontrol altında bulundurmalı, adımlarını bir ölçü ve edeb dâhilinde atmalıdır. Edeble yürümeli, hiçbir zaman lâubâli olmamalıdır. Lâubâlilik, mürebbi ile aradaki mesafeyi daraltır, eşitlik husûle getirir. Nefis bunu ister. Fakat bu hâl, düşerek helâk olmaya vesile olur. Bakarsın ki, bir anda bütün ameller boşa çıkar.

İlim ve Edeb

“İlim meclisine vardım, kıldım talep; İlim ta gerilerde kaldı, illâ edeb, illâ edeb!” İlim, en başta gerekmiş olsa da, ilim edeble yıkanmamışsa ve insan o ilmi sunmayı bilmemişse, fayda vereyim derken, zarar da verebilir. Âlim olmadan önce edebli olmalı insan. Üstad Hazretleri, edipler

edebli olmalı, demektedir. Zaten ilim, edebi de öğretir. İlim en başta Allah'a karşı olan âdâbı anlatır. İbn Mübârek: "İnsan, amelini edeble süslendirmedikçe, ilmi, o adama herhangi bir şeref vermez." der. Yine İbn Mübârek der ki: "İlmi diledim, öğrenmek istedim, sonunda bir miktar kavuştum, muvaffak oldum. Sonra edebi öğrenmek istedim, ancak gördüm ki edeb ehilleri çoktan göçüp gitmişler!"¹⁵⁰ Bir keresinde Hz. Ömer: "Önce edeb öğreniniz, sonra da ilim!" buyurmuştur. Ebû Abdullah el-Belhî: "İlmin edebi, ilmin bizzat kendisinden daha çoktur."¹⁵¹ demiştir.

İlim öğrenmek İslâmiyet'te çok önemli bir meseledir. Neticice itibariyle her şey ilme dayanır. Ancak ilim öğrenmenin de kendine göre çeşitli edeb ve prensipleri vardır. İhlâssız, güzel niyetsiz ilim pek işe yaramaz. Belki insanı Allah'tan daha da uzaklaştırabilir. Önemli olan güzel bir niyetle, ihlâslıca, dünyaya ve âhirete faydalı olacak ilimleri elde edip öğrenmektir. Ama bütün bunları, sadece ilim öğrenmek için değil de, Allah'ın rızasını kazanmak için yapmalıdır. Yoksa âhirette hor ve hakîr olma durumu mevzubahistir. Hesap gününde insanın bu konudaki niyetinin yüzüne vurulacağını ve ona göre muamele göreceğini ifade eden hadis-i şerifler vardır. Demek ki ilmin öncelikli edebi, güzel niyettir.

İkinci olarak, ilmin mertebeleri sayılır. Bu konuda İbn Mübârek der ki: Niyet, istimâ' (iyice dinleme), fehm (dersi anlama), hıfz (dersi ezberleme), amel ve neşir (öğrendiklerini uygulama ve yayma), menâzilü'l-ilm, yani ilmin mertebeleridir. Kimileri buna, hüsn-ü suâl (güzel sorular sorma),

¹⁵⁰ Hâfız İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, 1/234.

¹⁵¹ İbn Müflih; *el-Âdâbü's-Şer'iyye*, 4/264; İbn Abdilberr; *Câmiu Beyâni'l-İlm*, 1/234.

hüsnü'l-insât ve istimâ (iyice kulak vererek ve susarak dinleme), hüsnü'l-fehm (güzel anlayış), hıfz, tâlîm, amel se-meresi... derler. İlim öğrenmede üçüncü esas, “el-edeb, kable't-taleb”tir.

İmam Mâlik, “Her şeyden önce edebli olmayı öğrenmelidir” der.¹⁵² Bu konuda İbn Mübârek'in pek çok sözü vardır. Onun en meşhur sözlerinden birisi de şudur: “Biz çok hadisten daha ziyâde, edebe muhtacız!”¹⁵³ İlimle ilgili âlimlerimizin saydığı dördüncü edebi de söyleyip, üçüncü madde üzerinde biraz daha duralım: İktirân-ı ilm bi'l-amel... yani bildiklerimizi yaşantıya geçirme meselesi. İbrâhîm el-Harbî der ki: “Ahmed b. Hanbel'e, yirmi sene, yaz-kış, sıcakta-soğukta, gece-gündüz arkadaşlık yaptım, onu her bir yeni günde, düne nazaran daha da terakkî edip yükselir bir vaziyette buldum!” Bu meyanda Allah Resûlü'nün şu mübârek sözü, ne kadar mânidârdır: “İki günü eşit olan, aldanmıştır, ziyandadır.”

Eskiler, evlâtlarını temyiz yaşına ulaştır ulaşmaz için ehli bir müeddibe gönderirlerdi. Böyle bir âdet, eski zamandaki büyüklerimiz arasında çok meşhurdu. O müeddip, onlara Kur'ân-ı Kerîm'i öğretir, âyetleri ezberletir, kırâat ve kitâbet ilminin temellerini belletirdi. Ayrıca onların terbiye ve edebleriyle meşgûl olur ve onlara hedy-i semti ve huluk-u hasen'i (yani edeb ahlâk kurallarını) öğretirlerdi. Teklif yaşına ulaşır ulaşmaz da, büyüklerimiz onları ulemâ meclislerine götürürlerdi. Ki böylelikle çocukların, büyükleri rehber edinmesini, onlardan birebir hedy-i semt, ibâdet

¹⁵² *Hilye*, 6/330.

¹⁵³ *Şerh-u Edebi'l-Müfred*, 2/392.

ve amel meselelerini öğrenmesini temin etmiş olurlardı. Daha sonra da onları, ilim halkalarına götürürlerdi. Bu işi yapanlara “müeddip” denirdi. Onlar, bu özellikleriyle tanınırlardı. Şüphesiz ilim talebelerinin kalplerinin ıslâhı, dillerinin düzeltilmesi, amellerinin dengeli hâle getirilmesi, ahvâlinin terbiye edilmesi ve güzel ahlâkın onların gönüllerine kök salması bakımından terbiye olayı çok önemlidir. İlimi ve edebi bütünüyle kavramış olan büyük âlim Abdullah b. Mübârek (ö. 181) şöyle der: “Otuz sene edeb ilmini tâlim ettim. Sonra yirmi sene de ilmi talep ettim. Allah dostları, ilimden önce edeb ilmini öğrenmeyi isterlerdi.”¹⁵⁴ der. Yine İbn Mübârek: “Müeddipleri, yani edeb öğreten edebli insanları kaybettikten sonra, edeb öğrenmeye kalktık.”¹⁵⁵ Hak dostları, “Öğreneceğiniz şeylerin onda dokuzu edeb, geri kalan onda biri de ilim olsun. Veya yüzde doksan dokuzu edeb, geri kalan biri ilim olsun!” derler.

İmâm Mâlik Hazretleri, Kureyş’ten bir gence: “Ey kardeşimin oğlu! İlim öğrenmezden evvel edeb öğren!”¹⁵⁶ buyurdu. İbrâhîm Edhem’den herhangi bir ilmî soru sorulursa, muhakkak o, edeble gelir, edebli davranır, edeble cevap verirdi.¹⁵⁷ İbnü’l-Cevzî’nin Sıfatü’s-Safve’sinde İbn Mübârek’in: “Edeb, neredeyse ilmin üçte ikisi olayazdı.”¹⁵⁸ sözü geçmektedir ki, gerçekten mânidârdır. Süfyân-ı Servî (ö. 161) şöyle der: “Eski büyükler, çocuklarına edeb ve terbiye vermeden ilim talebi için göndermezlerdi. Onlar önce,

¹⁵⁴ İbnü’l-Cevzî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, 1/446.

¹⁵⁵ *Hilye*, 8/169.

¹⁵⁶ *Hilye*, 6/330.

¹⁵⁷ *Hilye*, 8/27

¹⁵⁸ İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-Safve*, 4/145.

meselâ yirmi sene kadar edebi öğrenir, kullukta derinleşirler, sonra ilim öğrenmeye çıkarlardı.”¹⁵⁹ Muhammed b. Sîrîn (ö. 110): “Selef-i sâlihîn, edeb ve ahlâkı, sanki ilim öğrenir gibi öğrenir, tâlim ederlerdi.” Yine onlardan biri şöyle der: “Evlâdım! Ulemâ ve fukahâyâ git, var. Onlardan ilim öğren. Onların edeb, ahlâk ve güzel huylarını kap. Böyle bir vaziyet, beni, daha çok hadîs öğrenmenden daha ziyâde sevindirir.” Unutulmamalı ki, “İlim, ancak edeb olursa fehmedilir, iyi anlaşılır. İlim olunca da ameller sâlih olur. Amellerle de hikmete ulaşılır. Hikmetle zühd anlaşılır ve ona muvaffak olunur. Zühdle dünya terk edilir. Dünya terk edilirse âhirete özenilir, âhiret arzu edilir. Âhiret arzusu olunca da Allah’ın rızâsına nâil olunur.”¹⁶⁰

Büyük ilim adamı el-Vâkıdî, tevâzu ve edeble haykırır: “Şayet biz, ilmimizin çokluğu ile Allah’a ve onun rızasına ulaşmayı dileseydik, (emin ol) dünya ve âhireti kazanırdık. Ancak biz, dünyayı maksat haline getirdik. Sonunda da işte, ondan azıcık bir şeye kavuşabildik.” Demek ki, ilimden maksat, Allah’ın rızâsına kavuşmak, uhrevî güzelliklere ulaşmaktır. Eğer ilim adamı bunu dilemiyorsa, ilmî edebini kaybetmiş demektir. Bu da, dünyâ ve âhirette hüsrâna sebep olur. Her ne kadar dünyayı birazcık kazandı gibi gözüксе de, esas âhiret cevherlerini kaybetmiş sayılır.¹⁶¹

Edebiyât, Edebden Ayrılmamalı!

Edebiyat bizim kültürümüzde edebden kök salmıştır ve edeb de imanın ve kültürün yaldızıdır. Edebini kaybeden,

¹⁵⁹ *Hilye*, 6/316-361; ez-Zehrânî, *Min Hedyi’s-Selef*, s. 23.

¹⁶⁰ Hatîb Bağdâdî, *Takrîb*, s. 5.

¹⁶¹ *Rabîu’l-ibrâr*, 1/322.

imanının ve kültürünün yaldızından sıyrılmıştır. Özgüveni olan şahsiyetli insan, beşerî münasebetlerinde saygıyı ve sevgiyi esas alır. Akıllı insan bilir ki, başkalarına saygısı olmayanın kendisine karşı da saygısı yoktur. Ve yine sayanın sayılacağını aklından çıkarmaz. Edeb ve saygı bir öğretim değil bir eğitim, yani terbiye işidir. Genellikle öğretilip eğitilmeyenler, talimden terbiyeden geçirilmeyenler arasından çıkar, edeb ve saygı özürlü kişiler. Bu gibilerden alınacak dersler de vardır kuşkusuz. Zata sormuşlar: ‘Edebi kimden öğrendin?’ diye. Cevap vermiş: ‘Edebsizlerden.’

Edebiyat; anlam ve tanımından da anlaşılacağı gibi edebe, aslen amele taalluk eden bir kavramdır. Kelime ve kavramların asâleti, ait oldukları kökleri ve bu kökler ile olan anlam bağları ile ölçülür tezinden yola çıkarsak, edebiyat kavramını da ciddi bir eleştiriye tabi tutmamız icap eder. Edebiyatı kök anlamından tamamen koparıp mücerret olarak ‘güzel ve etkili yazı yazmak, yaldızlı sözler söylemek, mâna ve kelimeleri uyumlu satırlar ve metinler döşemek, gerçeğe uygun ya da abartılı çeşitli anlatımlarda bulunmak’ şeklinde düşünmek onu köksüz ve soysuz, asıl anlamından ve ruhundan uzaklaşmış bir laf yığınınına dönüştürmek olur. Hâlbuki edebiyat, geldiği ‘edeb’ kökü itibarıyla tamamen ‘amelî-fiilî’ anlamlarla yüklüdür. Edebiyatı, kökünden kopuk, düşünürsek, söyleyene ya da yazana bakmaksızın, söylenen ya da yazılan her sözü ‘edebi’, sahibini de ‘edîb’ kabul etmiş oluruz. Halbuki amelî bozuk, ahlâkı düşük, edeb ve hayâdan mahrum, nezâket ve zerâfetten uzak nice kimseler vardır ki, sözleri rağbet görmekte, yazdıkları yok satabilmektedir. ‘Marifetin iltifata tabi olması’ ahlâksızlığı

ve edepsizliği marifet kılıyorsa eğer, vasıflarını saydığımız kimseler toplumun en ‘edîb’ kimseleri kabul edilmek lazım gelir. Ne kadar güzel ifade etmiş şair:¹⁶²

“Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz,
Şahsın görünür rütbe-i akli eserinde.”

Bir başka ifadeyle edeb, insanın bütün davranışlarını kucaklayan bir kelimedir. Maalesef haya ve zerafeti içinde barındırması gereken edebiyat ve edebiyatın bir alt dalı olan şiir, günümüzde biraz aslından ve edebden uzaklaşmıştır. Sevgi, saygı, dostluk, arkadaşlık gibi cümle güzel aslı duygulardan bihaber olanlar edebiyatla ilgilenebilmektedirler. Edebiyatta özellikle şiirde, üslup giderek bayağılaşıyor. İnsana güzellik ve fazîlet aşılması gereken duygular, kara bir sis perdesi gibi çökmekte ruhlara. Ruhlar, güzelliği değil, kötümserliği algılamakta artık.. Oysa güzellik ve zerafet çamurlaşmış bir elmas gibi, toprağın derinliklerinde bizi bekliyor asırlarca. Gelin zerafeti ve güzelliği yeniden temizleyip, ayaklar altından kurtararak tahtına oturtalım ve insanları edebe çağıralım. Şâir, sermaye-i hayası kadar şâirdir. Zira şâirlik, edeb ile, hayâ ile olur, edepsizlikle değil.

Harama Nazar ve Edeb

Harama nazar; namahreme bakmak, kişinin evlenmesi haram olanların dışındaki bayanlara bakması erkekler için haram kılınmıştır. Nur Suresi 31. âyette de temas edildiği gibi, kadınların da yabancı erkeklere bakmaları uygun değildir. Ömer N. Bilmen, *Büyük İslâm İlmihâli*'nde şöyle diyor: “Kadınların birbirine veya kendi kocaları olmayan

¹⁶² Ömer Ekinci Micingirt, (<http://www.siiir.edebiyat.org>)

erkeklerle bakmaları da, erkeklerin birbirine bakmaları gibidir...”¹⁶³

Nûr sûresi, 24/30’da, “Mü’min erkeklere söyle, gözlerini sakınsınlar; gerek hâriçte, gerek dâhilde ve gerek başkalarının evlerine girerken çıkarken, otururken kalkarken gözlerini harama bakmaktan, ayıp şey görmekten sakınsınlar!” buyrulur. Şiblî’ye, bu âyet sorulunca, demiş ki: “Baş gözlerini muharremâtтан, kalb gözlerini mâsivâullahtan çeksinler.”¹⁶⁴

Mezkûr âyette bakılması yasaklanan şeylerin neler olduğu beyan edilmediğinden, bakıldığında nefse hoş gelen her nevi muharremât ve nefsânîyyeti tahrik edebilen şeyler yasaklanmış oluyor. Sinema, tv, gazete ve mecmualarda görülen açık saçık sûretler, resim ve heykel gibi şeyler, bu âyetin yasakladığı sahaya girer.¹⁶⁵

Takvâ Libası: “Edeb”

Kadınlar da tıpkı erkekler gibi eşref-i mahlûktur ve yaratılış gayeleri Allah’a kulluktur. Bu hâlin muhafazası ise ilâhî îkazlara kulak vermek ve dinin emirlerini yerine getirmekle mümkündür. Aksi halde bu değerlerini muhafaza edemezler. Özellikle giyim kuşam konusu burada önem arz etmektedir. Onlara ve herkese en lâyıf olan “takvâ elbisesi” dir. “Ama unutmayın ki, takva elbisesi var ya, işte o en güzel, en hayırlı elbisedir.” (A’râf, 7/26). Diğer elbiselerle edeb yerlerinizi ve vücudunuzu kat kat örterken, takva elbisesiyle, fitrattınızdaki sizi hayâdan mahrum bırakan ve edeb yerlerinizi

¹⁶³ Bilmen, Ömer Nasûhî; *Büyük İslâm İlmihali*, s. 417.

¹⁶⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, s. 3502.

¹⁶⁵ *Kitâbü’l-Fıkh Alâ Mezâhibi’l-Erbaa Tercemesi*, 1/169.

açığa çıkararak menfi görünümlü hususiyetlerin üstünü örter ve ayrıca kat kat faziletlerle donanırsınız, demektir.

Kur'ân-ı Kerîm, hac yolculuğu için azıktan bahsettiği yerde, en hayırlı azık; insanlar için birer nimet olarak elbise ve süsten söz ettiği yerde de en hayırlı elbise olarak hemen takvaya vurguda bulunur, (Bakara, 2/197). Böylece, dünya hayatının da bir yolculuk olduğuna, hac yolculuğunun bir bakıma dünyaya adım atmakla başlayıp peşpeşe Âhîret âlemlerine uzanan yolculuğu simgelediğine ve bu her iki yolculuğun da takva azığıyla yapılabileceğine, diğer taraftan, insanı her türlü ayıptan, zararlı dış etkilerden koruyan ve gerçekte güzelleştiren elbisenin takva elbisesi olduğuna dikkat çeker.¹⁶⁶

Yoksa insan, bilerek ya da bilmeyerek çeşitli günahlara âlet ve aracılık yapmış olur. Onların edeb ve takvâ konusunda birçok rehberi vardır. İşte Hz. Fâtıma ve işte Hz. Âişe annelerimiz (r. anhünne)... “O incelerden ince kadınlar sultanı, edebi, davranış ve hareketleri ile aynen İki Cihan Serveri’ni aksettirirdi.”¹⁶⁷ Kur’ân ve sünnette edebın sınırları bellidir. Tevhîd erleri, bu sınırlara dikkat etmeli ki hayatları bereketlensin. “İşte böyle bir tevhid eridir ki... her zaman nezahet-i fikriye ve beyaniye içinde bulunur. Ölse de doğruluktan ayrılmaz. Edebi, hayâyı “libâs-ı takvâ” bilir ve melekler gibi afîf yaşama peşinde olurlar.”¹⁶⁸

Zînet'ten Maksat, Ebedir

Allah (celle celâluhû); “Ey Âdem’in çocukları! Her ne zaman

¹⁶⁶ Ünal; *Allah Kelâmı*, s. 21.

¹⁶⁷ Gülen; *Enginliğiyle Bizim Dünyamız*, s. 286.

¹⁶⁸ Gülen; *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, 4/187.

namaza duracak olsanız, temiz ve güzel olan elbisenizi giyin (zînetlerinizi takın).” (A'râf, 7/31) buyurmaktadır. Müfessirlerimiz bir kısmına göre buradaki “zînet”ten maksat, edebidir. Câmilerin yapılış gayesi Allah'a ibâdetdir. Bu bakımdan ibadet esnasında, cemaati rahatsız edecek derecede yüksek sesle konuşmak, soğan-sarımsak gibi kokusu çirkin görülen şeyler yenilerek câmiye gelmek, safları çiğneyerek ileriye geçmeye çalışmak gibi insanı edeb dâiresinden çıkaran davranışlar hoş karşılanmamış ve edeb dışı olarak yorumlanmıştır. Resûl-i Ekrem Efendimiz, mescitlere, sağ ayağı ile ve dua ederek girerdi. Mescitlere girildiğinde iki rek'at “tahiyetü'l-mescid” (câmiye hürmet, selamlama) namazı kılmak O'nun sünnetidir.¹⁶⁹

Demek ki bu âyet, her ne zaman namaza veya tavaf gibi bir başka ibadete duracak olsanız, çıplak bir şekilde, başkalarına rahatsızlık verici ve tiksindirici bir halde bulunmayın, temiz ve güzel olan elbisenizi giyin ve en güzel hey'et ve sûrette bulunun, demektir ki, tüm bunlar, bir bakıma “edeb” kavramı çerçevesinde ele alınmıştır. Camiye gitmenin edebinin bir boyutu da işte bunlardır.¹⁷⁰

İki Sûre-i Celîle ve Bâzi Edebler

Kur'ân-ı Kerîm'de, özellikle Nûr ve Hucurât sûrelerinde yüksek ahlâk ve edeb kuralları daha yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Nûr sûresinde, fert ve toplum olarak Müslümanın eğitilmesini sağlayan özel ve genel meseleler, sosyal ahlâk kuralları, ulvî bir hayata ermenin esasları anlatılır.

¹⁶⁹ İbn Kesir, *Tefsîr*, 5/106.

¹⁷⁰ Ünal; *Allah Kelâmı*, s. 335.

Toplumun çekirdeğini oluşturan aileden ve aileyi çöker-
ten tehlikelerden bahsedilir. Eve girerken izin isteme, iffetli
davranma, örtünme, zinâ ve iftirâ suçlarının cezası anlatılır.
Nitekim Hz. Ömer (radıyallahu anh), Kûfelilere yazdığı bir mektu-
bunda: “Kadınlarınıza Nûr sûresini öğretin!” buyurmuştur.

Bir kısım mûfessirlerin, “ahlâk ve âdâb sûresi” adını
verdikleri Hucurât sûresinde, yüksek ahlâk prensipleri şöy-
le sıralanır:

1- Allah ve Resûlü’nden önce bir şey yapmamak.

2- Peygamber Efendimiz’e ve O’nun yüce makamına
saygı göstermek. “Ey iman edenler! (Peygamberliğin zir-
ve temsilcisi olan o Peygamber’le konuşurken ve O’nun
huzurunda) sesinizi Peygamber’in sesinden fazla yükselt-
meyin ve birbirinize karşı yüksek sesle konuştuğunuz gibi,
O’nunla da aynı şekilde yüksek sesle konuşmayın. Yoksa
yaptığınız sevaplı işler, siz hiç farkında olmadan boşa gidi-
verir.” (Hucurât, 49/2).

3- Haberleri araştırmanın gerekliliği: “Ey iman edenler!
Bir fâsık (Allah’ın emir ve yasaklarını açıktan ve bir endi-
şe, iç burkulması duymadan çiğneyebilen bir kişi) size bir
haber getirdiğinde, doğru olup olmadığını tespit etmek için
onu iyice araştırın. Aksi halde, hiçbir gerçeğe dayanmadan
bir topluluğa zararınız dokunur da, sonra yaptığınıza piş-
man olursunuz.” (Hucurât, 49/6).

4- İnsanlarla alay etmenin yasaklanması: “Ey iman
edenler! İcinizden bir topluluk bir başka toplulukla alay
etmesin; bilemezsiniz ki, belki alay edilen taraf alay eden
taraftan daha hayırlıdır; kadınlar da başka kadınlarla alay

etmesin, yine bilemezsiniz ki, alay edilenler alay edenlerden daha hayırlı olabilir.” (Hucurât, 49/11).

5- Mahrem durumları araştırma, gıybet ve sû-i zannın yasaklanması: “Ey iman edenler! (Mü’minler hakkında) fazla zan beslemekten kaçının, çünkü zannın çoğu ciddî günahdır.” (Hucurât, 49/12). Bu sûrede beş defa, “Ey îman edenler!” diye nidâ edilmiştir. Her nidâda, güzelliklerden bir güzelliğe, faziletlerden bir fazilete işaret edilmektedir. Nûr Sûresi ile Hucurât Sûresinde edeb-erkânın kâide ve usulleri en güzel şekilde ele alınmıştır.

Yüce Allah, edebini keyfiyetini tüm Kur’ân’da izah buyurduğu gibi, Hucurât sûresinde de bu kavramın boyutlarını îzah etmiştir. Edebe verilen değerden dolayı sûrenin bir adı da, Ahlâk Sûresi’dir. Sûre, erdemli toplumun temellerini sağlam bir şekilde atmak için özel terbiye kurallarından, genel terbiye kurallarına geçer.¹⁷¹ Bize, edebini temelini oluşturan; Allah ve Resûlü’ne karşı teşrîfât, protokol, âdab-usulle¹⁷² ilgili davranış kurallarını öğretir. Gerek bu sûrenin, gerekse Kur’ân’ın genel bütünlüğü çerçevesinde bakarsak görürüz ki; edebini beş yönü vardır. Bunlar, Allah’a, Kitabı’na, Resûlü’ne, Din’ine ve bütün varlığa karşı edebidir. Biz bu çalışmamızın muhtelif yerlerinde bu maddeleri îzah etmeye çalışmaktayız.

Hüsn-ü Edeb

Evlîyâullah’tan Ebû Osmân’a, “sohbet” meselesi sorulur. O büyük zat şöyle cevap verir: “Allah’la dostluk

¹⁷¹ *Safvetü’t-Tefâsir*, 3/231.

¹⁷² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 6/513.

(yani, sohbet), hüsn-i edeb dâiresinde ve saygı çerçevesinde; Resûlullah'la dostluk, sünnet-i senniyye'sine ittibâ ederek ve ilmin zâhiri îcaplarını yaparak; evliyâullah ile dostluk ise, onlara ihtirâm ve saygıyla olmalı; ailemiz ve ehl-i iyâlle dostluk, güzel ahlâkla olmalı; ihvânla (arkadaşlarla) dostluk ise; günah olmadığı müddetçe müjdeli ve sevinçli, neşeli, ferah feza duruşu devam ettirerek olmalıdır. Câhillerle sohbet gelince, bu, onlara dua etmek ve onlara acıyıp merhamet etmek, Allah'ın bize vermiş olduğu güzel nimetleri görüp şükretmek, onlara vermiş olduğu bu cehâlet imtihanıyla bizi mübtelâ etmediğine şükretmek şeklinde tezâhür etmelidir.”¹⁷³

Ebû İshâk el-Mâristânî der ki: Hızır aleyhisselâm'ı gördüm. Bana on cümle öğretti ve bunları bizzat elleriyle saydı: “Allah'im! Sana teveccüh istiyorum. Allah'im, sana kulak verip, iyice dinlemek istiyorum. Seni anlamak istiyorum. Senin emirlerine karşı, basîretli olmak istiyorum. Sana kulukta, incelik istiyorum. Senin irâdene uygun davranmayı sürdürmek istiyorum. Sana hizmette gayret istiyorum. Seninle olan muâmelelerimde edeb dâiresi içinde olmak istiyorum (hüsn-i edeb), Sana teslim olmak ve Sana sonuna kadar güvenmek istiyorum.”¹⁷⁴

Edeb-i Kelâm ya da Konuşmada Edeb

Edeb, sadece sözlerle olmaz. Gerçek edeb, muâmelede, konuşmada, namazda, diyalogda, insanlarla bir şekilde karşılaşmada, selâmı yaymada, selâma karşılık vermede, ihsanda, ihsanı reddetmede, mîzan/ölçü tartıda, ibâdetde,

¹⁷³ *Hilye*, 10/245; *Sıfatü's-safve*, 4/105; *Şuabü'l-îmân*, 6/267.

¹⁷⁴ *Hilye*, 10/333.

komşulukta, akrabalarla münâsebetlerde, sıla-i rahimde, ana babaya takınılan tavırlarda belli olur. Bütün insanlara karşı, ehl-i dine karşı ve komşularımıza karşı gösterilecek edeb vardır.

Edebin en mühim yanlarından birini, “konuşma edebi” teşkil eder. Güzel ve nezih konuşmak, kişinin kemâline; çirkin konuşmak da edebden mahrum oluşuna delâlet eder. Günümüzde maalesef bir yönüyle sözde “edeb” kalmamıştır. Ayrıca, eski terbiye ve nezâketten eser kalmamıştır. Her önüne gelen “ulan, be!” gibi tabirleri hiç çekinmeden kelimelerinin arasına serpiştirivermektedir. Bu yüzden, günümüz edeb nesli, öncelikle konuşmasına çeki düzen vermek zorundadır. Bu da, edebi, hayatımıza hayat kılma ile ulaşabilecek önemli bir adımdır.

“Herkesin değeri, kendini güzelce ifâde etmesindedir.”¹⁷⁵ Hz. Ali, “Kişi, dilinin altında gizlidir.” buyurmuştur.¹⁷⁶ Edeb-i kelâm, dünya hayatındaki en önemli işlerdendir. Edeb-i kelâm kişiye insanlar arasında kıymet ve değer yükleyen bir şey olduğu gibi, hasma karşı da en güçlü, ayân beyân bir hüccettir, bürhândır. Edeb-i kelâm, insanlara daha tesirlidir. Edîb kimselerin dili, hasma karşı kılıçtan daha tesirli olur.

Belki bu yüzdendir ki, Cenâb-ı Allah, Hz. Musa’yı, risâleti tebliğ vazifesiyle Firavun’a gönderdiği zaman, O şöyle yalvarmıştı:

“Ya Rabbî! Genişlet göğsümü, kolaylaştır işimi, çözüver şu dilimin bağıını. Ta ki iyi anlasınlar sözümü! Bana da, âilemden birini, yardımcı kıl, Harun kardeşimi! Onunla

¹⁷⁵ Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, 4/110.

¹⁷⁶ Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, 4/241.

beni takviye et! Onu bu işime ortak et! Ki, Sen'i gerçekten çok tesbih ve tenzih edelim. Sen'i gerçekten çok zikrederim." (Tâhâ, 20/25-35).

Cenâb-ı Hak, duasına icâbet etmiş, dilinden ukteyi kaldırmıştır. Ve bunu, "Allah buyurdu: "Şüpheden olmasın ki Mûsâ, istediklerin sana verilmiştir." (Tâhâ, 20/36) beyânıyla Kur'an'da apaçık ifade etmiştir.

Hz. Mûsâ, dilde fesâhatin ve beyânda belâğatin, insanın tebliğ ve irşâd hayatında çok önemli rolünün olduğunu düşünüyor. Bir başka ayette geçen ifadesiyle, konuşmada fesâhat ve belâğatin önemine, hasma karşı tesirine şöyle işâret eder: "Kardeşim Hârûn! O benden daha iyi, daha fasîh. O'nu da benimle beraber yanımda bir yardımcı olarak görevlendir ki, beni tasdik etsin. Çünkü beni yalanlamalarından endişe ediyorum." (Kasas, 28/34). Yine aynı konuda olmak üzere başka bir ayette şöyle der: "Ya Rabbî! dedi, "Korkarım ki beni yalancı sayarlar, benim de göğsüm daralır, dilim tutulur. Onun için Harun'a da risâlet ver."

(Şuarâ, 26/12-13)

Görülüyor ki lisandaki fesâhat ve beyandaki belâğatta, bu ikisinin, Allah'a dâvet yolunda ve bu yoldaki başarıda oynadıkları çok önemli bir rol var. Rabbimiz beyân nimetinin insana verilen büyük bir nimet olduğuna vurgu yapar: "Rahman, Kur'ân'ı öğretti. İnsanı yarattı, ona konuşmayı öğretti." (Rahmân, 55/1-4) Kur'ân-ı Kerîm de, fesâhat, belâğat ve edebde sonsuz bir mûcize olarak indirilmiştir. Öyle ki karşı tarafın hüccetlerini felç etmiş, delillerini de yüzlerine çarpmıştır.

Eskiler edeb-i kelâma dikkat ederlerdi. Edeb-i kelâm; söz güzelliği, söz zarıflığı, demektir. Bununla birlikte; edebiyatta, ifadeler arasında bayağı ve çirkin tabirlerin bulunmaması, ifadenin güzel oluşu, söylenmesi kaba, çirkin veya sakıncalı görülen nesnelere, kavramların başka kelimelerle daha uygun bir şekilde anlatılmasına da “edeb-i kelâm” denir. Edebî eserlerde, terbiye dışı, çirkin, bayağı, müstehcen ve galîz sayılan sözcüklerden kaçınmak, asâlettir, edeb-i kelâmdır. Edeb-i kelâma, asâlet ve mümtâziyet de denir. Bunun tersi eserlere de hasâset adı verilir.

Edeb-i kelâmda, bir düşünceyi, bir olayı, incelik, asâlet ve nezâketle ifade etmek için anlam, kendine ait olmayan kelimeyle karşılanır. Doğrudan doğruya kendi kelimesini ağıza almaktan herhangi bir sebepten dolayı çekinilen kötü şeyi, dilekleme, dolaylama, öteleme gibi şekil ve yollarla anlatma; cinleri anlatmak için, “iyi sâatte olsunlar”, öldü dememek için, “sizlere ömür”, hasta yerine “rahatsız” denmesi şeklindedir. Ayrıca, itnâb-ı makbul dediğimiz, süslü ve sanatlı dolaylama da böyledir. Ankara yerine “Türkiye’nin kalbi”, veya Paris yerine “Işık Beldesi” demek gibi.

Edeb-i kelâmda anlamı kendine ait olmayan kelimelerle karşılaşma, şu üç durumda tercih edilir.

1. Sözü kabalıktan kurtarmak için: Ölen birisi hakkında “ölüm” yerine: “Rahmet-i Ralman’a kavuştu”, “sizlere ömür”; işi elinden alındığını bildirmek için “Affedildiniz!” denmesi gibi.

2. Ta'zîm veya ifâdeyi süslemek için: Şeyh Gâlib'in aşağıdaki iki beytinden ilki ta'zîm, ikincisi tezyîne (süsleme) örnektir: "Bir şeb ki Sarâ-yı Ümmehânî; Olmuşdu o mâhın âsumânî." "Giydikleri âftâb-ı temmûz, İçtikleri şûle-i cihân-sûz."

3. İfâdeyi, fesâhat yönünden bozacak ses, kelime ve terkiplerin tekrarından kaçınmak için.

4. Gerçek anlamıyla veya adlarıyla söylendiğinde inceliğini, zarâfetini kaybedecek veya utanç duyulacak ifadeleri mecâz ve isti'ârelerle süslemek için. "Kat kat düşüb ol perî hicâba; Gark oldu gül-âb-ı ıztırâba." (Nâbî). Şâir, güzelliği ve hoşluğundan söz edilen bir kızın sıkılıp terlediğini, açığa terlemek fiiliyle söylemeyi ince ve zarîf bulmayarak, söz konusu güzelin gülsuyu içinde kaldığı biçiminde ifade edip, edeb-i kelâm yapmıştır.

Buhârî'nin Sahih'inde rivayet ettiği bir hadiste Allah Resûlu, şöyle buyurur: "Kim bana, iki çene ve apış arası mevzuunda söz verir, kefil olursa, ben de ona Cennet için kefil olurum."¹⁷⁷ Dikkat ederseniz, Allah Resûlu, mahrem uzvun adını söylemiyor.. onun yerine "iki bacak arası" tabirini kullanıyor. Bu, O'nun yüce edebinin bir tezahürüdür. Zaten O, her zaman bizler için, gayet tabîi ve fitrî olan şeyleri ifade ederken dahi, öyle kendine has derin bir edeb içinde olmuştur ki, bazılarımızca en sevimsiz gibi görünen şeyler dahi, birden insanın gözünde sevimli birer tablo hâline gelivermiştir. O; ahlâk, karakter, seciye ve tabiatıyla güzelliklere programlanmış bir insandı. İşte bak, insanlar arasında zikri utandırıcı olan bir uzuv zikredilecekken, Al-

¹⁷⁷ Buhârî, *Rikâk*, 23.

lah Resûlu, kendine has güzellik içinde bu uzva telmihte bulunuyor, “iki bacak arası” tabirini kullanıyor.¹⁷⁸

Ayak Ayak Üstüne Atmak

Her toplumun kendi örf ve âdetine, millî karakterine göre oluşturulmuş bir edeb ve terbiye sistemi vardır. Bu terbiye bizim dünyamızda kemâlini bulmuştur. Ve bunun en muazzam örnekleri ecdâdımız arasında, Anadolumuzda ve bilhassa İstanbul’da yaşanmıştır. Eski terbiye ve edeb anlayışımıza göre insan ayaklarını ancak yatağa girdiğinde ve yorganı başına çektikten sonra uzatma hakkına sahip olurdu. Bugün yaşına başına ve mevkiine bakmadan kimin yanında bulunursanız bulunun, uzun oturmak, ayak ayaküstüne atmak, otururken yayılmak... modern görünmenin îcabı olarak algılanmaktadır.¹⁷⁹

Ecdadımız, oturduğu zaman kati’yyen ayak uzatma gibi bir tarzda oturmayıp, dâimâ eski terbiye âdeti üzere dizüstü oturlarmış. Kur’ân’ın bulunduğu tarafa ayak uzatmak, eğer aynı hizada değilse mekruh olmaz. M. Zahid Kotku Hazretleri: “Huzûr-u Bârî’yi (celle celâluhû) müşâhededen, te-
eddüben ayak uzatmaksızın uyumak gerektir ve evlâdır.”¹⁸⁰
der.

Hiç şüphesiz hakikat yolu edebden ibarettir. Edebden mahrum olan her şeyden mahrumdur. Talebe, her zaman Hakk ile olduğunu düşünerek, hiçbir zaman edebe aykırı hareket etmemeli, velev ki yatakta bile olsa. Şeyh Es’ad Efendi: “Ölüm ne rahattır, ne rahat! Hiç olmazsa insan

¹⁷⁸ Gülen; *Sonsuz Nur*, 1/342.

¹⁷⁹ Akyavaş, A. Ragıp; *Âsitâne*, 1/22.

¹⁸⁰ Kotku, Mehmed Zâhid; *Risâle-i Hâlidîyye*, s. 65.

ayaklarını uzatır da yatar!” buyurmuşlardır. Onlar ayak ayak üzerine atmak şöyle dursun, yatarken dahi ayaklarını uzatmamışlardır.

Bir edep abidesi olarak Fethullah Gülen Hocaefendi'nin bir öğrencilik hâtırasını, önemine binâen, zikretmek istiyorum: “... Kemhan Camii'nin yanındaki medreseye gittim. Zaten eşya olarak sadece bir sandığım vardı. Bu medresede, yine beş-altı arkadaşı kalıyorduk. Eğer birinin misafiri gelirse, yatacak yerimiz kalmazdı. Çok dar bir yerdi. Burada unutamadığım bir hâtıram da şudur: Yatmak istediğimde baktım ayağımı arkadaşlardan birine doğru uzatmam gerekiyor; saygısızlık olur düşüncesiyle ona doğru ayağımı uzatmadım. Diğer tarafta kitaplarımız duruyordu. Kitaplara doğru da ayaklarımı uzatmam mümkün değildi. Beri taraf kıbleye denk geliyordu. Ayağımı uzatabileceğim tek yön vardı; orası da Korucuk istikâmetini gösteriyordu. Ve ben babam Korucuk'ta olabilir ve ona karşı saygısızlık etmiş olurum düşüncesiyle o tarafa da ayağımı uzatmadım. Birkaç gece böylece hiç uyumadan oturdum. Ben hayatımda bir defaya mahsus dahi babama doğru, yani onun doğduğu ve şu anda medfûn bulunduğu Korucuk'a doğru ayağımı uzatıp yatmadım. Benim ebeveyne karşı saygı-edeb anlayışım budur. O daracık yerde altı ay kadar kaldık..”¹⁸¹

Görüldüğü gibi, Fethullah Gülen Hocaefendi de, aynen selefleri gibi çok hassastır: “Uzanırken çok edeb ediyorum. Çünkü Allah bizi her an görüyor. Onun huzurunda sereserpe uzanmaktan hayâ ederim. Bu yüzden ayaklarımı kısarak uyurum.” buyurmuşlardır.

¹⁸¹ Erdoğan, Latif; *Küçük Dünyam*, s. 45.

Evet, büyüklerin hayatı hep huzurdadır. Onlar her yönüyle hassas insanlardır.. Onların her an diken üstünde gibi hassas duruşları bizler için zor gözükse de, onların hayatlarını akılda bulundurup, o istikamette gayret içinde olmak bile Allah(cc) katında makbul olacaktır.

İmam-ı Rabbânî: “Yolumuzun tamamı edebden ibârettir. Bunlardan uzak olanların Allah’a vâsıl olmaları mümkün değildir.” buyurmuşlardır. Bir zâhid: “Bir nimete nâil olan edebi sebebi ile nâil olur, o nimeti kaybeden de edebi terkettiği için kaybeder.” diyor. Sâlihlerden bir zat şöyle buyuruyor: “Mecliste, üst makamda iken edepsizlik yapan kapıya, orada da edepsizlik yapan hayvan çobanlığına indirilir.”

Serî es-Sakatî Hazretleri: “Bir gece namaz kılmış, bir miktar da ayaklarımı uzatarak oturmuştum. Şöyle nidâ olundu: Ey Sırrî! Her kim meliklerle aynı ortamda oturuyorsa, edebini muhâfaza etmeli!”¹⁸² Başka bir yerde de Ebû Yezîd’in terennümleri nakledilir: “Namazdan sonra mihrapta rahat oturup ayaklarımı uzatmıştım. Bana, “Ancak krallar öyle oturur, meliklerle edeblice oturman gerekir.” şeklinde nidâ edildi. Bundan sonra hayatımın sonuna kadar ayaklarımı hiç uzatmadım.” buyuruyor.¹⁸³ Ebû Yezid Bistâmî: “Bana bir âbiddin bahsettiler. Onu ziyârete karar verdim. Ziyaretine gittiğimde kible tarafına tükürdüğünü görünce, ziyâretten derhal vazgeçtim. Çünkü edebe riâyet etmeyen, mânevî makamlara mazhar olamaz.” buyurmuşlardır.

¹⁸² *Sifatü's-safve*, 2/382.

¹⁸³ *Sifatü's-safve*, 4/110.

Büyüklerden biri der ki: “Ayaklarımı Kâbe istikâmetine uzatmıştım. Bu arada âriflerden bir kadın geldi. Bana dedi ki: Sen ehl-i ilimsin. Oturacaksan ancak edebinle otur. Yoksa dîvân-ı kurbdan (Allah’a yakın olanların listesinden) ismin silinir.”¹⁸⁴

Bu konuyu, Mahmud Sami Ramazanoğlu’ndan bir hâtırayla sonlandıralım: Bütün büyük zâtlar gibi, O’nun hayatı da edeb çizgisinde geçmiştir. En ciddi insanların, en otoriter sîmaların bile bazen zaaf ve hafiflikleri bulunabilir. Fakat onun hayatında böyle bir şeyin hiçbir zaman görülmediği, söylenir. O, hiçbir zaman ayak ayaküstüne atarak veya bağdaş kurarak oturmazmış. Bir gün Halep meşâyihinden Muhammed en-Nebhânî, İstanbul’a gelir. Sami Efendi’yi ziyaret eder. Nebhânî ve ihvânı gayet rahat ve serbest otururken, Sami Efendi ve ihvânı dizüstü otururlar. Onların bu halini gören Nebhânî, “Lütfen rahat oturun!” der. Sami Efendi ise, “Biz böyle daha rahatız.” derler. Bu durum karşısında Nebhânî, “Edeb sizin milletinizedir!” demekten kendini alamaz.

Edebe Ulaşma Yolları

1. Müteeddip, yani edebli insanlarla birlikte olmak, onların arasına karışmak, onlarla dostluk ve arkadaşlık kurmak; edebi hayatına hayat kılmış edebli şahsiyetlere benzemeye çalışmak, onları taklit etmek. Evet, böyle bir durum, edeb şuuruna ulaşmanın en kestirme yollarından biridir.

2. Gerekiyorsa, kötü arkadaşları ve kötü yerleri terk etmek, onlardan ayrılmak.

¹⁸⁴ Berika-i Muhammediyye Fi Şerh-i Tarikat-i Muhammediyye, 4/318.

3. Edepleri hayatımıza hayat kılma adına nefsimizi; bu güzel edebler bizim seciyemiz, tabiatımız haline gelinceye kadar; zorlamak, ona yüklenmek, onu mecbur etmek.

4. Cenab-ı Hakk'ın vereceğini vaad ettiği muazzam karşılığı düşünüp ona göre amel etmek, ona göre edebli olmak.

5. Sünnetten ayrılmamaya çalışmak, sıkıca Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetine yapışmak.

6. İnsanların arasına karışmak, hatalarımızı bize bildiren bir arkadaş edinmek. Bu arkadaşın, bize hayırhahlık yapması, bizi edebe aykırı şeylerden sakındırmasıyla kendimizi düzeltmeye çalışmak. Ömer b. Abdülazîz, hizmetlisi/mevlâsı Muzâhim'e şöyle derdi: "Valiler, gözlerini halka dikmişler, yani onların eksik ve gediklerini araştırıyorlar. Bense gözümü kendi nefsim'e diktim. Benden hoşlanmayacağı bir kelime duyarsan, ya da sevmeyeceğin bir hareket görürsen, bunlardan dolayı bana hayırhahlıkta bulun ve beni bu tür şeylerden sakındır."

7. Sık sık nefis muhâsebesi yapmak.¹⁸⁵ Nefisten kaynaklanan her şeye karşı cephe alarak bir yol izlenebilir. Yani nefsin sû-i edeblerini tespit edip, onlara karşı dik durma şeklinde... İnsan, nefsinin hevasına dalıp kendini salıvermemeli. Belki, nefsinin ve hevasının tepesini ezmeli.

8. Fazîletlerle donatarak nefsi terbiye etmek. "Kim ki çocuğunu küçükken eğitirse, büyüyünce gözü aydın olur. Her kim çoluk çocuğunu edeblice yetiştirirse, düşmanının burnunu kırmış olur."

¹⁸⁵ Sâlim er-Râfî, *Davâbitü'l-İhtilâf*, s. 80-229.

9. İbâdet etmek ve ibadetlere devam etmek. Çünkü ibadetin semeresi, tehzîb-ü nefis ve nefsin güzel ahlâk ile donatılması anlamına gelir.

10. Dâimâ edebin/âdâbın ehemmiyetini hatırlamak ve hatırlatmak. Her dâim bu güzel edeblere dâvet etmek. Âdâblar, unutulmasın diye herkese açıktan göstermek.

11. Edebsizliğin bir ilâcı da, havf, yani Allah korkusudur. Vâsitî şöyle der: “Havf ve recâ, kulu, sû-i edebden koruyan iki zimamdır.”¹⁸⁶ Benzer bir ifâde de, Hayrî'n-nessâc'tan: “Havf, sû-i edebe alışan nefisleri doğru yola getiren Allah'ın bir kamçısıdır. Her ne zaman uzuvlarımız edebsizlik işlerse, işte böyle bir durum, kalbin gafletinden ve sırrın zulmetindedir.”¹⁸⁷ “Hayâ ve edebe artık elvedâ! Öteler bilmeyen gâfilden gelir.”¹⁸⁸

Büyüklerden birine, edebi nasıl arıyor, nasıl talep ediyorsunuz, diye sorarlar. Şöyle cevap verir o büyük edeb insanı: “Küçük çocuğunu kaybetmiş, bu yüzden her önüne gelen çocuğu, kendi çocuğu zannederek öpüp koklayan ve ölümüne yavrusunu arayan bir dertli anne gibi, ben de edebi arıyorum.”¹⁸⁹

Edebin Vesîleleri

Edeb, insanın hataya düşüp, ayıplanacak şeyler yapmasını önleyen, yerinde ve ölçülü davranmasını, mahlûkâta saygılı olmasını öğreten bir anlayıştır. Edebden maksat, Allah'ın rızasını kazanmaktır. Peki bu rıza nasıl kazanılır?

¹⁸⁶ *Risâle-i Kuşeyriyye*, 1/24.

¹⁸⁷ *Sıfatü's-safve*, 2/453.

¹⁸⁸ Gülen; *Kırk Mızrap*, s. 231.

¹⁸⁹ *Rabîu'l-ibrâr*, 1/322.

Bunun muhtelif yolları vardır. Biz bir şeyi öğrenmek isteyince, onu, gidip üstadından öğreniyoruz. Aynen bunun gibi, edebi öğrenmek için de sağlam bir muallim ve müreşide ihtiyacımız vardır. Edeb ehlini bulmalı ve mümkünse onlardan öğrenmeliyiz. Bu edebi öğrenme adına, hak dostlarının ölümsüz eserleri, meselâ bir Mesnevî-i Mevlânâ, bir Risâle-i Nûr Külliyyâtı, bir Pırlantalar Serisi büyük birer hazinedirler. Bunları okuyacak, ya da onları okumuş, anlamış olanların gönlündeki sadâyı duymaya çalışacağız. Günümüz neslinin, kısıtlı imkânlarından fedâkârlık yapıp, bu önemli eserleri baş tacı etmesi, muhakkak ki kendi yararına. Bu fedâkârlığın getirisini anlatan bir güzel söz şöyledir: “Edeb kitaplarına harcanan gümüş, sana altın olarak geri döner.”¹⁹⁰ denmiştir.

Târih boyunca bu, hep böyle olmuştur. Büyükler ve onların bıraktığı eserler sâyesinde bizler dinimizi ve dinimizin özünü oluşturan edebi öğrenmişizdir. Mesela, Ahmed Yesevî atalarımıza Orta Asya’da dinin özünü duyuran bir edeb müezzini. O ve benzeri ehlullahın öğretileriyle ecdâdımız dinin özünü bulmuştur. Bu yüzden, edeb tâcını giymeli, elimize, dilimize ve belimize hâkim olmalıyız. Allah’ın izniyle, böyle bir kıvamdan sonra tepeler düz olur ve insan, sonsuzluğa doğru bir üveyik gibi uçar, bir küheylan gibi koşar.

“Ez Hüdâ Cûyîm Tevfik-i Edeb”

Allah Resûlu, edeb ve ahlâkının güzelleşmesi için, “Allah’ım! Benigüzelyarattığın gibi ahlâkımı da güzelleştir!”¹⁹¹

¹⁹⁰ *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, 1/37; *Zehratü'l-âdâb*, 1/140.

¹⁹¹ *Müsned*, I, 3, 4; 4/68, 155.

diye dua ederdi. Başka bir duasında da, “Allah’ım! Beni en güzel ahlâka ulaştır, en güzel ahlâka ulaştıracak olan ancak Sensin. Beni kötü ahlâktan uzaklaştır. Kötü ahlâktan uzaklaştıracak olan ancak yine Sensin!”¹⁹² buyurmuştur. Hiç ihmâl etmediğimiz dualardan biri de, şüphesiz, “edebe kavuşmak” için yapılan bu ve benzeri dualar olmalıdır.

Evet, edeb şuuruna kavuşmak için, dua da lâzım. Büyüklüğümüz söze başlarken: “Allah-u Teâlâ’dan bizi edebe muvaffak kılması niyazı ile söze başlayalım.” derlerdi. Çünkü Hz. Mevlânâ, Mesnevî-i Şerîf’in daha başlarında, 79. beyitte Cenâb-ı Hakk’tan edeb niyazında bulunuyor ve şöyle diyor. “Bî edeb mahrûm kuşt (geşt) ez lutf-i Rab; Ez hudâ cûyîm tevfik-i edeb” “Ez Hudâ cûyîm tevfik-i edeb, Bî-edeb mahrûm mand ez lutf-i Rab; Ez edeb pür-nûr geşt test in felek; Ve’z edeb ma’sûm u pâk âmed melek!” Yani “Hz. Hüdâ olan Allah’dan tevfik-i edeb arayıp, edeb hususunda yardım dileyelim; zira edebi olmayan edebsiz, Rabbin lûtfundan mahrûm kalmıştır. Bu felek, edebten nurla dolmuştur, melek de edebden dolayı mâsum ve pâk yaratılmıştır.”¹⁹³

Edeb Eğitiminin Mertebeleri

Edeb, öyle birden elde edilemez. Aşama aşama kişi, edeb noktasında ilerleyebilir. İlk aşamada kişinin, nefsini edeblendirilmesi gerekir. Nefsin ıslahı, iffet, sabır, hakîkate saygı, merhamet, hayâ, sevgi, inanç ve yumuşak davranma gibi erdemlerle mümkündür. İkinci aşama, dilin

¹⁹² Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 201.

¹⁹³ Mesnevî-i Rûmî, 1/3; *Tefsîr-u Rûhi'l-beyân*, 5/30.

edeblendirilmesine yöneliktir. Kişi, dilini, sözlerini edeblendirmeli, edebiyat ve güzel hitabet alanında eğitim almalı ve toplumda kime karşı nasıl konuşması gerektiğini öğrenmelidir. Üçüncü aşamaya ulaşmak, davranışların edeblendirilmesi ile mümkündür. Davranışlarını, adâb-ı muâşerete uygun hâle getiren bir kişi, toplumun her kesimi tarafından sevilir. Bu aşamaları başarıyla geçen biri, sevilir. Çünkü böyle bir kişinin işleri, hâl ve hareketleri hep olumludur.

Eğitim-Öğretim ve Edeb İlişkisi

Eğitim genel bir mana ifade ederken, öğretim insana bilgi kazandırmak insanda mevcut pek çok kabiliyetten yalnız aklı kabiliyetleri geliştirmek için yapılan çalışmaların adıdır. Zihin eğitimine öğretim diyebiliriz. Buna göre öğretim, eğitimin pek çok konusundan yalnız birine yönelmiş demektir. Fizik öğretimi, matematik öğretimi, tarih öğretimi, din öğretimi derken birtakım bilgileri öğretmek, insanın belleğine kazandırmak anlaşılmaktadır. Öğretimde yalnız bilgi elde etmek, bunu hafızasında tutarak yeri geldiğinde hatırlamak anlaşılmaktadır.¹⁹⁴ Benzer görüşleri paylaşan Ümit Meriç de eğitimin genel anlam ifade ettiğini; öğretimin de, yalnız aklı kabiliyetleri geliştirmek için yapılan çalışmalardan ibaret olduğunu söylemektedir. Belki eğitim, “irfan”ı; öğretimse “kültür”ü geliştirir. Öğretimsiz bir eğitimin tasarlanması mümkün olmadığı gibi, eğitmeyen bir öğretim de makbul değildir.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Ayhan, Halis, *Eğitime Giriş*, s. 44-45.

¹⁹⁵ Yazan, Ümit Meriç, *Türkiye Kanatlarımızın Altında*, s. 40.

Genellikle birlikte zikredilen eğitim ve öğretim kavramları aynı manayı taşımadıkları halde sık sık birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bazı ilimlerin konusunu daha iyi anlatmak için bu iki kelimeyi birlikte kullanmak, aralarındaki benzerlik ve farkları daha iyi göstermektedir. Din eğitimi ve öğretimi, ahlâk eğitimi ve öğretimi, askerî eğitim ve öğretim... Din eğitimi ve öğretimi derken, bir taraftan dinî bilgileri, îtikat, ibâdet, siyer konularını öğretmek anlaşılır ki, bu din öğretimi demektir. Din'in öğrettiği konulara inanmak, kabûl etmek, o şekilde yaşamak, ibâdet etmek, dinin icabına göre davranışlarda bulunmak anlatılıyor ki, bu ise din eğitimidir.¹⁹⁶

Yani eğitim, bilgi kazandırmanın ötesinde o bilginin davranış olarak gösterilebilmesini anlatır. Bu davranış, somut koşullarda bilginin eyleme dönüştürülmesi, soyut koşullarda ise farklı konular için örneklenmesi şeklinde olur. Otomobili nasıl kullanacağını bilgisini öğrenen kişi “öğrenmiş”, otomobili kullanabildiğinde “eğitilmiş” olur.

Eğitim ve öğretim birbirini tamamlayan ve biri diğerinden ayrılamayan faaliyetlerdir. Bûtî'ye göre, öğrencilerin okullarda öğrendikleri çeşitli kültürel ilimler ve sanatların sakıncalı tarafı, onların eğitim-terbiye merdiveninde herhangi bir dereceye yükselmelerine fırsat tanımayan bir metod ve maksat içinde sunulmuş olmasıdır.¹⁹⁷ Attas ise eğitim ile ilgili kavramlardan yola çıkarak hastalığa teşhis koyar. O'na göre, İslâm'daki eğitim kavramını talim-terbiye-tedib terimleriyle tek tek ifade etmek gereksizdir.

¹⁹⁶ Ayhan, Halis, *Eğitime Giriş*, s. 45.

¹⁹⁷ Butî, Said Ramazan, *Kur'ân Eğitiminin Eşsiz Metodu*, s. 61.

Tedib, İslâmî anlamda eğitimi ifade etmek için en net ve doğru bir kavramdır.

Eğitim ve eğitim süreci olarak tedib kavramının devre dışı bırakılmasıyla meydana gelen netice ise, edeb kaybı olmuştur. Edeb kaybı da adâletin yokluğunu ve dolayısıyla bilgideki karışıklığı ve yanlışlığı gösterir ki, işte bugün müslümanlar arasında karşılaştığımız da budur. İslâm hakkındaki bilgilerde ve İslâm'ın hak ve hakîkate dair görüşlerinde bir karışıklık ve yanlışlık başgöstermiş, böylece hayatın tüm alanlarında sahte liderlerin doğması ve güçlenmesini sağlayan bir karanlık ortam oluşmuştur.¹⁹⁸ Edebsiz bir ilmin beyhûde olduğuna dikkat çeken Adıyy b. Musâfir, bu görüşünü: “Yirmi sene bile çalışılsa edeb öğrenilmeden ilim öğrenilmez.” sözüyle açıklamıştır.¹⁹⁹ Esasen Peygamber Efendimiz de: “Rabbim beni en güzel bir edeb ile tedib etti.”²⁰⁰ hadîs-i şerîfinde “edeb” terimini eğitim, bigilendirme anlamında kullanmıştır.²⁰¹

Edeb ve Gençlik

Kur'ân'ın edeb çağrısı hepimiz için geçerlidir. Rabbimize, Peygamberimiz'e, anne-babamıza, âlimlerimize, Hak dostlarına, Hak yolunda olan idarecilere, bütün vatandaşlara ve hatta bir mânâda bütün insanlığa karşı saygı ve edeb çerçevesinde hareket etmemiz, bizim Müslüman olmamızın gereğidir!.. Enbiyâ-i İzâm'ın, Ashâb-ı Kirâm'ın ve selef-i sâlihîn'in hayatları birer edeb tablosudur!.. Bizim

¹⁹⁸ Attas, S. Nakib, *İslami Düşünüşün Problemleri*, s. 216.

¹⁹⁹ Attas, S. Nakib, *İslami Düşünüşün Problemleri*, s. 218

²⁰⁰ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, 1/704.

²⁰¹ Çağrıncı, Mustafa, *DİA*, 10/413,

karşılarında edeb sınırlarını asla aşmamamız gereken, muallimlerimiz gibi, kendilerine karşı çok borçlu olduğumuz insanlar vardır. Onlara karşı edeb de Allah'ın rızasını kazandırıcı vesilelerdir. Hele bu edebimiz Allah'tan ötürü ise yani, Allah'tan ötürü edebli davranıyorsak, o zaman gerçekten kazanma yolunda yürüyoruz demektir.

Büyüklerimiz, edeb âbidesi olduklarını ortaya koydukları gibi, saygılarının da Allah ve Peygamber sevgisinden kaynaklandığını da göstermişlerdir. İnsan işleye işleye, edebi tabiatı haline getirebilir. Dolayısıyla birine karşı edebli davranırken riyâkârlık yapmamış ve sadece karakterini sergilemiş olur. Böylece, riyâdan, süm'adan ve başkalarına kendini satmaktan uzak kalır. Ayrıca, tabii olmayan şeylerde her zaman inkıtar meydana gelebilir; sun'i davranışlar zamanla insana yük olur ve irâdeyi zorlar. İnsan irade gücünü her zaman ortaya koyamayabilir, her an iradenin hakkını veremeyebilir. Fakat bir şey tabiat haline getirilirse, onun rüzgârı da arkaya alınır ve o işe inkıtasız devam edilir. Bizim terbiye sistemimizde edeb, herkesin tabiatının bir yanı olmuştur.

Günümüz gençliğinin ekseriyeti, edeb-usul-erkân ve terbiye noktasında sorunludur. Gençliğimiz, kendi değerlerini, ecdadını örnek almadığı için, ahlâksızlık-edepsizlik bataklığına batmaktadır. Hâlbuki kendi değerlerini öğrenip, ecdadını örnek alsa, ahlâksızlıktan, edepsizlikten fersah fersah uzak olacaktır. Günümüz gençliğinin edebden, hayâdan, usûl-ü erkân dairesinden yavaş yavaş uzaklaştığı, bir yönüyle doğru kabul edilebilir. Fakat yine de ümitsiz olmamak lazımdır.

Ümitsiz olmamak için Kur'an en büyük rehber ve ümit kaynağıdır. İnsanın tıpkı Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) gibi, yürüyen bir Kur'ân olması gerekir ki, bu hal tamamen edeblilik halidir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in büyük bir kısmı da sosyal davranış kurallarından oluşmaktadır. Edeb ise bütün davranış kurallarını kapsamı açısından bu işin omurgasını oluşturmaktadır. Yani bu mânâsıyla edeb, dinimizin çimentosudur, denebilir.

Edeb ve Çocuklarımız

Edeb ve terbiye denilince ilk akla gelen, hiç şüphesiz, gözümüzün nuru, gönlümüzün süruru ve kendilerine istikbâlimizi emânet edeceğimiz çocuklarımız olur. Çocuklarımızın, örf ve âdetlerimize, gelenek ve göreneklerimizimize uygun şekilde edebli ve terbiyeli yetiştirilmeleri son derece önemlidir. Bir baba ve annenin evlâtlarına bırakabilecekleri en kıymetli şey, hiç şüphesiz güzel bir eğitim, edeb ve terbiyedir. Onun için Sevgili Peygamberimiz bu konudaki çeşitli hadislerinde şöyle buyururlar: “Çocuğun, babası (ailesi) üzerindeki haklarından biri, güzel isim koyması, ona süt emzireni iyi seçmesi ve edebini güzel yapmasıdır.”²⁰² “Hiçbir baba evlâdına, güzel bir terbiyeden daha üstün bir miras bırakamaz.”²⁰³ “Kişinin çocuğunu terbiye etmesi, bir ölçek sadaka vermesinden daha hayırlıdır.”²⁰⁴ “Çocuklarınıza ikramda bulununuz ve onları güzel terbiye ediniz.”²⁰⁵ “Çocuklarınızı şu

²⁰² Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 8/47; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, 6/400-401; Münâvî, *Fezvu'l-Kadîr*, 3/394.

²⁰³ Tirmizî, “*Birr*”, 33; Müsned, 3/414.

²⁰⁴ Tirmizî, “*Birr*”, 33; Müsned, 5/96.

²⁰⁵ İbn Mâce, “*Edeb*”, 3.

üç şeyi öğreterek yetiştiriniz: Peygamberinizi sevdiniz, onun ehl-i beytini sevdiniz ve Kur'ân'ı okutunuz. Zira Kur'ân'ı öğrenip yaşayanlar, başka bir gölge olmayan kıyamet gününde, peygamberleri ve seçkin kullarıyla beraber, Allah'ın gölgesinde gölgelenirler.”²⁰⁶

Bu bakımdan evlatlarımızı güzel yetiştirmeli, edeb ve ahlâklı olmalarına dikkat etmeliyiz. Unutmayalım ki, edeb ve terbiyeden yoksun yetişen kimseler, günün birinde feleğin sillesini yerler. Bu gerçeği meşhur divan şairi Nâbî şöyle ifade eder:

“Haddi zâtında kim olmazsa edîb,
Feleğin sillesi eyler onu te'dîb.”

Benzer bir mana Arapça bir beyitte şöyle ifade edilir: “مَنْ لَمْ يُؤَدِّبْهُ وَالِدَاهُ أَدَّبَهُ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ” ya da “مَنْ لَمْ يُؤَدِّبْهُ الْأَبُؤَانِ يُؤَدِّبْهُ الْمَلَوَانِ” Anlamı şöyledir: “Kimi küçükken ana-babası terbiye etmezse, daha sonra onu, (gece-gündüz) zaman terbiye eder.”²⁰⁷

Bizim geleneğimizde, örf ve âdetlerimizde edebın ayrı yeri ve önemi vardır. Küçükler edebi büyüklerden öğrenirler. Onun için büyükler, küçüklerin yanında lâubâlî hareket etmez, örnek olacak şekilde davranışta bulunurlar. Küçükler de büyüklerin yanında, sakız çiğneme, otururken ayaklarını uzatma, bacak bacak üzerine atma, bağıra çağıra konuşma, ellerini arkalarına koyma gibi saygısızlıklardan kaçınır, büyüklerinin verdiği emirleri derhal yerine getirirler. Hz. Mevlânâ ne hoş söyler: “Efendi bilmiş ol ki

²⁰⁶ Nebhânî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/64.

²⁰⁷ *el-Âdâbü's-şer'iyye*, 4/265; *Behçetü'l-mecâlis*, 1/19.

edeb, insanın ruhudur. Eğer şeytanın başını ezmek istersen gözünü aç ve gör ki, şeytanı öldüren edebdir.”

Te'dîb, iki yöntemle olur. Birincisi, anne-babanın evlâdını küçükken edeb üzere yetiştirmesiyle olur. İkincisi de: İnsanın kendi kâbiliyet ve çalışmasıyla, zamanla oluşur. Anne baba, küçük yaşlarda çocuklarını bu şekilde, edebi gözeterek yetiştirirlerse, bu ikinci şık ilerleyen yaşlarda daha kolayca başarılıdır. Küçükken edeb noktasında eksik yetiştirilenlerin, büyüdükçe işleri daha da zorlaşır. Tahrîm sûresi altıncı âyetine müfessirler, “عَلِّمُوهُمْ” و “وَأَدِّبُوهُمْ”, yani “Öğretin ve onlara edeb terbiye verin!” şeklinde yorum getirir.²⁰⁸ En büyük mesuliyet anne-baba üzerindedir. Sadece okulla olmaz. Öncelikle aileden bir şeyler görmelidir. Rivâyete göre: “Birisinin, evlâdını edeb üzere yetiştirmesi, onun bi sa' sadaka vermesinden daha hayırlıdır.”²⁰⁹ Şöyle derler: “Küçükken öğrenmek, taş üzerine kazımak-yazmak gibidir.” Mahlede b. Hüseyin: “Biz çok hadisten daha fazla, edebe muhtacız!” İbn Sîrîn der ki: “Evlâdını kerîm olarak yetiştir, edebini güzel yap!” Bazıları şöyle der: “Her kim evlâdına edeb vermezse, onu, başa gelen hâdiseler edeblendirir.” Anlaşılmaktadır ki çocuklarımızı edeb ve terbiye üzere, her türlü âdâbı öğreterek yetiştirmek çok önemli bir görevdir. Onları topluma bir canavar olarak değil de, faydalı ve hayırlı birer insan olarak hazırlamalıyız.

²⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, s. 245; *el-Âdâbü's-şer'iyye*, 4/265; İbn Kayyim, *Medâricü's-Sâlikîn*, II/ 375.

²⁰⁹ Tirmizî, “*el-Birr ve's-Sıla*”, 1951.

Edebin Canlı Örnekleri

“Edeb Ümmeti”

Küçüklerin büyüklere karşı tavır ve davranışları, hocaların talebeleriyle, talebelerin hocalarıyla münâsebetleri, çocukların ana-babalarına karşı tavır ve davranışları, eşlerin birbirlerine karşı münâsebetleri, hepsi edebin önemini anlatır. Allah Resûlu şöyle buyurmaktadır: “Büyüklerimize saygı ve hürmet göstermeyen, küçüklerimize merhamet etmeyen ve âlimlerimizin konumunu kabûl etmeyen, onların kadr-ü kıymetini bilmeyen kişi, benim ümmetimden değildir.”²¹⁰ Görüldüğü üzere, Nebiler Sultanı, bizlerin, edeb ümmeti olmamızı istemektedir.

Allah Resûlu, edeb ve saygının unutulduğu bir zaman diliminde, vahşi insanlar arasında, hatta bazı kabîleler itibarıyla, kız çocuklarının diri diri kuma gömüldüğü bir coğrafyada neş’et etmiştir. O günkü insanların konuşma tarzlarına bakarsanız onların edeb anlayışına dair bazı ipuçları yakalayabilirsiniz. O devirde, evlat babasına sadece ismiyle ya da künyesiyle hitap ediyordu; “Ömer” diyor, “Ebû Bekir” diyor; annesini “Ümmü Seleme” diye çağırıyordu. Öyle ki, bir bedevî Allah Resûlü’ne ardarda sorular soruyor; sonra da pazarlık eder gibi, “Seni hak olarak gönderen Allah’a yemin olsun ki, bundan ne fazla ne de eksik yaparım.” diyordu. Zülhuveysira adında birisi, o esnada mal taksiminde bulunan Resûl-ü Ekrem’e gelip küstahça, “Ya Muhammed, adaletli ol!” diyebiliyordu. Bu söz bizden birine söylenmiş olsaydı, ne yapardık acaba? Oysa biz,

²¹⁰ *Müsned*, 6/203.

adaletsizlik etmiş de olabiliriz. Fakat dünyaya adalet getirmeye memur edilmiş bir Peygamber o saygısızlığa maruz kalıyordu. Ne var ki, Şefkat Peygamberi, bu kabalıkların hepsini sineye çekiyor; her defasında, bir başka kaba insanın tavrıyla onuru rencide olsa da her şeye katlanıyordu. Neden? Çünkü bir insana ebedî saadeti kazandırma çok önemlidir. O da ümmetinin kurtuluşu için her cefaya razı oluyordu.

İşte böylelerinin oluşturduğu bir toplumdan Ashâb-ı Kirâm gibi “Kur’ân’ın mucizesi bir cemaat” çıkmıştır. Çünkü Kur’ân onları adım adım güzel ahlâka ulaştırmış ve “*Ey iman edenler! Söz ve hareketlerinizde ileri gidip de Allah’ın ve Resûlü’nün önüne geçmeyin. Allah’a karşı gelmekten sakının. Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir. Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Onunla, kendi aranızda yüksek sesle konuştuğunuz gibi konuşmayın. Yoksa siz farkında olmadan bütün emekleriniz hiçe iniverir.*” (Hucurât, 49/1-2) meâlindeki âyetler gibi ilâhî emirlerle herkesi edebli olmaya çağırmıştır.

İlk âyette yer alan “Allah Resûlü’nün önüne geçmeyin.” ifadesi, bir soru sorulduğunda, bir meselenin izahı ya da bir problemin çözülmesi istendiğinde, O varken siz söze karışmayın; Rabbimiz, murâd-ı sübhanîsini O’nunla bildirmiştir; O’nun mesajına uyma, Allah’a uyma demektir; dolayısıyla, O mesajını ortaya koyduğu zaman, siz öne geçip fikir beyan etmeyin, O’na akıl vermeye kalkmayın; yolda giderken bir izin ya da ihtiyaç olmaksızın O’nun önünde yürümeyin ve sofrada O’ndan önce yemeğe başlamayın..

gibi manaları ihtiva eder. Demek ki, Peygambere karşı edeb, dolayısıyla Allah'a karşı edebdir. Çünkü, O bize Allah'ı tanıtarak, ilâhî mesajı bildirerek ve O'nun razı olacağı şeyleri öğreterek yolumuzu aydınlatan ve ebedî saadet yolunu açan Zât'tır.

İkinci âyette, “Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin.” denmektedir. Kur'ân-ı Kerim tezgâhında terbiye gören Sahabe efendilerimiz, zamanla tam bir saygı topluluğu durumunu ihraz etmiş ve halleriyle örnek olabilecek duruma gelmişlerdi. Artık, Allah Resûlü'nün huzurunda hiçkimse sesini yükseltmiyor, herkes uygun sesle konuşup edebli davranıyordu. Hiçbiri söz kendisine verilmeden konuşmuyor; birisi konuşacağı zaman da önce sesini akort ediyor, ne diyeceğini önceden belirliyor, az kelimeyle çok mana ifade etmeye çalışıyor ve asla gereksiz konulara girmiyordu.

Onlar, Peygamber Efendimiz'e yapılan bir saygısızlığın, taşkınlık sayılıp bütün iyi işleri iptal edeceğini biliyor; O'nun yanında ulu-orta konuşmanın ve bağırıp çağırmanın bütün amelleri alıp götürüleceğine inanıyor ve hepsi, saygıyı muhafaza edememe endişesi taşıyorlardı. Ve bir gün geliyordu ki, O'nun huzurunda ne konuşma, ne yakışsız bir tavır sergileme, ne ses yükseltme ve ne de itiraz sayılabilecek bir fikir beyan etme görülüyordu. “Biz, Efendimiz'in huzurundayken başımızda kuş varmış gibi duruyor, tek kelime kaçırmamaya gayret ediyorduk.” diyen Sahabe Efendilerimiz, artık Söz Sultanı'nın huzurunda, konuşmak şöyle dursun, hareket etmekten bile kaçınıyor, O'nun dudaklarından dökülen söz incilerinin bir

tanmesini bile zâyî etmemeye ve O'nun her sözünü tam anlamaya çalışıyorlardı.²¹¹

Hiz. Sâbit b. Kays'ın Endişesi: "Ben Cehennemliklerdenim!"

Hucurât sûresi, ikinci âyette, "Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin." denmektedir. Bu âyet nazil olduğunda, Hiz. Sâbit b. Kays (radıyallahu anh) evine kapanmış, "Ben Cehennemliklerdenim!" diyerek ağlamaya durmuştu. Efendimiz, onun komşusu olan Hiz. Sa'd b. Muâz'a, "Sâbit ne halde, rahatsız mı?" deyince; o da gidip arkadaşının halini sormuştu. Sâbit, "Bu âyet indirilince çok korktum; ben sizin en gür seslinizim, demek ki ben Cehennemliklerdenim." cevabını vermişti. Hiz. Sa'd durumu Peygamberimize anlatınca, Resûlullah, "Hayır o, Cennetliklerdendir." buyurmuş, Sâbit hazretlerini yanına çağırarak ona "Sen hayır ile yaşayacak, hayır ile öleceksin." müjdesini vermişti. Sâbit b. Kays'ın sesi çok tizdi; konuştuğu zaman mikrofon kullanıyormuş gibi olurdu. Efendimiz onun bu halinin tabî ve yaratılıştan olduğunu anlatarak onu tesellî etmiş; âyette kastedilenlerin, Peygamber huzurunda duruşun âdâbına riâyet etmeyen, kaba kaba konuşan ve sesini yükseltip bağırarak insanları rahatsız ettiğini belirtmişti.²¹²

Hiz. Ebubekir'den Kızına "Anacığım!" Hitabı

Aradan yaklaşık on beş asır geçmiş olmasına rağmen, biz hâlâ, Hatîce'ye, Âişe'ye, Ümmü Seleme'ye, Hafsa'ya "Anamız!" derken, içimizde kendi öz anamıza "Anam!"

²¹¹ Kandehlevî, *Hayâtü's-sahâbe*, 2/170.

²¹² *Siyer-u A'lâm*, 1/310; Kandehlevî, *Hayâtü's-sahâbe*, 2/214; *el-İstîâb*, 1/61.

demenin üstünde bir haz, bir zevk duyarız. Elbette ki bu his, bu duygu, o devirde daha derin, daha köklü, daha içten, daha samimiydi. Ve bunlar, hep O’ndan ötürüydü. Hz. Âişe (r. anhâ) vâlidemiz, Hz. Ebû Bekir’in (radıyallahu anh) kızı olması ile birlikte, Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)’in zevcesi ve müminlerin anası olması hasebiyle, Hz. Ebû Bekir kendi öz kızına sürekli olarak “Yâ Ümmâh - Anacığım!” diye hitâp etmiştir. Zaten, “*Peygamberlerin zevceleri, mü’minlerin analarıdır.*” (Ahzâb, 33/6) âyeti de bunu söylemiyor muydu? Ve işte Hz. Ebû Bekir de bu mülâhazayla, bağrında besleyip büyüttüğü kızı Hz. Âişe’ye “Anam!” diyordu.”²¹³

Doğrusu bu ne edeb ve bu ne Peygamber saygısıdır böyle! İşte o günden beri bütün inananların, Hz. Ebû Bekir’e karşı bu derece gönül dolusu sevgi ve saygı göstermelerinin hikmetini, onun bütün samimiyet ve sadâkatiyle hiç tereddüt etmeden başından beri İslâm dâvâsına sahip çıkmasının ve Yüce Hak dostu olmasının yanında, bir de Rasûlullah Efendimiz’e karşı son derece edebli ve saygılı olmasında, O’na karşı tâzim ve ihtiram hisleriyle dolup taşmasında ve edebin en ince noktalarına kadar riâyet etmesinde aramak lâzımdır.

Bir Edeb Nümûnesi: Hz. Abbas

Hz. Abbas b. Abdülmuttalib (ö. 32/653), Allah Resûlü’nden (sallallahu aleyhi ve sellem) yaşça iki veya üç sene kadar öndedir. O, Allah Resûlü’nün amcasıdır. Rivâyetlere göre, Mekke’nin fethinden önce 8. yılda Müslüman olmuştur. Bu büyük sahâbiye birgün yaşını sorarlar: “Sen mi büyüksün yoksa

²¹³ Gülen, *Sonsuz Nur*, 2/38.

Resûlullah mı?” Verdiği cevap çok müthiştir: “O benden büyük, ancak ben Ondan daha önce dünyaya gelmişim!” Başka bir rivâyette: “O benden daha büyük, ama bense Ondan daha yaşıyım.” demiştir. Lafın gelişi bile olsa, “Ben daha büyüğüm.” demiyor. Tevâzu gösterip, sözünü edeble seçiyor. Bu cevabı kemâl-i edeble verdiği sırada, on tane evlâdı vardı Hz. Abbas’ın. Üç evlâdı sahâbe, geri kalanları da tâbiîndendir.

İşte Ashâb-ı Kirâm’ın (radiyallahu anhum) o muazzam edebinden küçük ama önemli bir kesit. Aynı soru, Hz. Osman’a (radiyallahu anh) ya da Abdülmelik b. Mervân tarafından Kabbâs b. Eşyem el-Kenânî’ye de (radiyallahu anh) sorulduğunda, o da aynı şuurla, aynı kelâmî edeble cevap vermiştir: “Ben Resûlullah aleyhisselâm’dan daha yaşıyım ama O benden daha büyüktür. Allah Resûlu, Fîl senesinde dünyayı şereflendirdi.” Esas önemli olan yaştan ziyâde baştır, mâneviyâttır. Bu durumu iyi bilen Ashâb-ı Kirâm, işte bu şuurla sözlerini seçmişlerdir.²¹⁴

Hz. Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin Edebi

Resûl-i Ekrem, Medîne’ye teşrîf ettiklerinde herkes O’nun, kendi hânesine teşrîfini bekliyordu. İşte bunu bilen Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), kimsenin gönlü kırılmasın diye, misâfir olacağı evin tespiti hususunda, bindiği “Kusvâ” adındaki devesini gösterdi ve şöyle buyurdu: “*Şu hayvanı kendi hâline bırakalım. İlâhî bir sevk ile kimin kapısı önünde çökerse, oraya misâfir olalım.*”

²¹⁴ Kandelevî, *Hayâtü’s-sahâbe*, 2/90; el-Bidâye, 2/321; Üsdü’l-gâbe, 2/402; Siyer-u A’lâmi’n-nübelâ, 2/97.

Bu fikir, gayet isabetli bir karar ve gayet yerinde bir çözümlü olduğu için herkesin hoşuna gitmiş ve kimse itiraz etmemiş, gönül koymamıştı. O mübârek deve de biraz yürüdükten sonra, Hz. Ebû Eyyûb'un evinin önünde durdu ve oracıkta çöktü. Resûlullah Efendimiz, değişik vesilelerle kendisini ziyâret etmek isteyenlerin olacağını elbette ki gayet iyi biliyordu.

İşte Rasullah Efendimiz, gerek son derece mütevâzi olduğundan ötürü, gerekse gelenlerle görüşmek rahat ve kolay olsun diye, önce bu evin alt katını tercih etti. Ancak üst katta bulunan Ebû Eyyûb (radiyallahu anh) ve mübârek eşi, bu durumdan memnun olmadılar ve hiç de rahat değillerdi. Edeb ve saygılarından dolayı evin alt katında bulunan Resûl-i Ekrem'i, rahatsız etme düşüncesiyle üst katta rahat oturamıyor, rahat gezemiyor ve rahat yatamıyorlardı.

Bir müddet sonra, mesele dayanılmaz bir hâl alınca, Ebû Eyyûb (radiyallahu anh), Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in huzur-u şerîflerine çıktı ve, *"Yâ Resûlallah! Siz alt katta iken, bizim üst katta olmamız uygun düşmüyor ve bunu bizim vicdanımız, edeb ve saygı anlayışımız asla kabul etmiyor."* dedi. Efendimiz, *"Benim için evin alt katı daha iyidir."* dedi ise de, bunu onlara kabul ettiremedi. Sonunda Ebû Eyyûb(as) ile hanımının ısrarlı talepleri üzerine Kendileri üst kata çıkmayı kabul etti.

İşte bu saygı ve edebin, iltifat ve ihtirâmın neticesi olsa gerektir ki, bu mübarek ev o günden itibaren yedi ay müddet zarfında bir saâdet hânesi, etrafa nur saçan bir feyiz yuvası ve gelenlere ilim ve hikmet dağıtan bir ilim

merkezi hâline geldi. Hem bundandır ki, Ebû Eyyûb, o günden itibaren “*Mihmandâr-ı Nebevî*”, yani “*Nebî sallallahu aleyhi ve sellem*’i evinde misâfir edip güzelce ağırlayan kimse” olarak anılmaya başlandı. Şayet bu gün Ebû Eyyûb Hazretleri’nin, mü’minlerin gönül dünyalarında sevgi ve saygı adına özel bir yeri varsa ve onun İstanbul’da bulunan kabri her gün binlerce ziyaretçi akınına uğruyorsa; bu derin ve samimî teveccühü, onun, Efendimiz’i evinde misafir etmesinde, Ona cân-ı gönülden sahip çıkmasında ve Ona karşı edeb ve saygıda, iltifat ve hürmette en küçük bir kusur işlememesinde aramak ve görmek gerekir.²¹⁵

İbn Abbas’ın Edeb ve Saygısı

Bir defasında Resûl-i Ekrem namaz kılarken, İbn Abbâs (radiyallahu anh) da arkasında durup Ona uymuştu. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), eliyle hafifçe onun başından çekmiş ve yanında durmasını istemişti. Ancak o öne geçmedi. Bu hal üç defa tekrar etti. Namaz bitince, Resûl-i Ekrem, kendisini çağırdığı hâlde niçin yanında namaz kılmadığını ve arkada kalmada ısrar ettiğini sorunca, İbn Abbâs (radiyallahu anh) edeb ve hikmet dolu şu cevabı verdi: “Ey Allah’ın Resûlü! Ben kim oluyorum ki, Siz namazda Yüce Allah’ın huzurunda iken, ben Sizinle birlikte aynı safta durmuş olayım. Bunu kendime yakıştıramadım. Edebim ve saygım buna müsâade etmedi.”

Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), onun temiz ruhunu yansıtan bu edeb dolu davranışında onun

²¹⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, 2/144; *Müsned*, 5/415.

geleceğini okudu ve onun için Allah'a şu duâyı yaptı: "Allah'ım! Onu dinde derin anlayışlı kıl ve ona (Kur'ân'ı ve Kur'ân'ın) tevili(ni ve yorumunu) öğret." İşte bu duânın eseri olarak Hz. İbn Abbâs, yaşı küçük olmasına rağmen derin bir anlayışa mazhar olmuş, ilmin en yüce mertebelerine çıkmış, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in ilmî danışmanlığını yapmış ve Sahâbe-i Kirâm arasında "Kur'ân Tercümânı" ve "Ümmetin en bilgini" unvanlarıyla anılmıştır.

Evet, İbn Abbâs'ın derin kavrayış ve geniş ilmine herkes hayrandı. Ama o, bunu iftihar vesilesi yapmaz ve bu yüzden asla gurura kapılmazdı. Tam aksine bunu bir teşekkür vesilesi yapar ve şöyle derdi: "Resûlullah benim için ilim ve hikmet duâsında bulundu. Allah da, Onun duâsını kabul ederek, derin anlayış ve faydalı ilim nime-tini bana ihsan etti."

Birgün İbn Abbâs Hazretleri, talebeleriyle birlikte bir ilim ve zikir meclisinde idiler. Talebelerden birinin sohbet esnasında abdesti bozuldu. Tabii ki çirkin koku yayıldı. Bu arada bunu hisseden talebelerden biri, "Allah'a yemin ederim, kim bunu yaptıysa gidip abdest alacak!" dedi. Bunu duyan edeb insanı İbn Abbas, bunu gerçekten yapanı utandırmamak için, bütün talebelerine: "Hadi kalkın, hepimiz abdest alalım!" dedi.²¹⁶

Zeyd b. Sâbit'le İlgili Bir Olay

İbn Abbas'ın (radıyallahu anh) büyüklüğünü herkes bilir. Zeyd b. Sâbit bir gün atının üzerinde gidiyor. İbn Abbas, O'nun atının üzengisinden tuttu, inip binmesinde yardımcı

²¹⁶ (<http://www.saaaid.net/Minute/111.htm>).

oldu ve yaya olarak yanında yürüdü. Zeyd, bu durumdan rahatsız olup: “Ey Allah Resûlü’nün amcasının oğlu! Beni mahçup ediyorsun. Rica ediyorum, bana böyle davranma, ne olursun böyle yapma, lütfen!” dedi. Bunun üzerine İbn Abbas: “Biz, ilim sâhibi âlimlerimize, büyüklerimize, yaşlılarımıza ve bizlere bir şeyler öğreten muallimlerimize bu şekilde ikramda bulunmakla, saygı, hürmet ve edeb ile davranmakla emrolunduk!” diye karşılık verdi. Bunun üzerine Zeyd de dayanamayarak ona: “Elini bana uzatır mısın?” dedi. Hz. İbn Abbâs elini uzatınca, Zeyd O’nun elini öptü ve: “İşte bize de Hz. Peygamber’in âilesinden olanlara, yani Âl-i beyt’e karşı bu şekilde davranmamız ve ikramda bulunmamız emredildi.” karşılığını verdi.²¹⁷ Onlar, bu halleriyle birer edeb âbidesi olduklarını ortaya koydukları gibi saygılarının Allah ve Peygamber sevgisinden kaynaklandığını da göstermişlerdir.

Zeyd b. Sâbit Ensârın Hazrec kolundan, sahâbenin ileri gelenlerinden, vahiy kâtibi bir zattır. Medîne’de doğdu, Mekke’de yetişti, 11 yaşında iken ashâb ile birlikte Medîne’ye hicret etti. Resûlullah’ın yazışmalarda ihtiyaç duyması üzerine İbrânîce ve Süryânîce’yi kısa zamanda öğrendi, din ilimlerinde ve özellikle ferâiz (mîrâs hukuku) kazâ, fetvâ ve kırâat dallarında üstad derecesine geldi. İbn Abbâs yüksek sosyal mevkiine rağmen onun hanesine gelir, bildiklerini öğrenmeye çalışırdı ve “İlim gelmez, ilme gidilir.” derdi. İşte büyüklerimizin birbirlerine karşı edebleri böyledir. Zeyd b. Sâbit ayrıca Resûl-i Ekrem’in hayatında, Kur’ân-ı Kerîm’i ezberleyip O’na okuyanlardan biridir.

²¹⁷ el-İsâbe, 1/561; Heysemî, 9/345; İbn Sa’d, 4/175; Hâkim, 3/423; Kenz, 7/37-38.

Hem Hz. Ebû Bekir zamanında, hem de Hz. Osmân zamanında sûrelerin bir Mushaf'ta toplanması, Mushaf'ın çoğaltılarak büyük merkezlere gönderilmesi işlerini yürüten heyete başkanlık etmiştir.²¹⁸

Hz. Dihyetü'l-Kelbî'nin (r.a.) Edebi

Dihye b. Halîfe b. Ferve el-Kelbî (ö. 50/670). Hz. Peygamber'in Herakleios'a elçi olarak gönderdiği sahâbîdir. Hz. Dihye'nin hicretten önceki hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamakla beraber, onun genç yaşta sahâbî olduğu anlaşılmaktadır. Bedir'den önce İslâmiyet'i kabul etmiş olması ihtimâli vardır. Ama o, bir şekilde bu savaşa katılamamış, fakat Uhud'dan itibaren önemli savaşlarda bulunmuş, bir seriyyenin de kumandanlığını yapmıştır. Hz. Dihye (radiyallahu anh), Medîne-i Münevvere'de ticâretle uğraşan bir kimse idi. Müslüman olmadan önce de Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e karşı sevgi ve saygı duyar ve Ona her gelişinde mutlaka bir hediye alır, öyle gelirdi. Resûl-i Ekrem de, onun her gelişinde, "Eğer beni memnun etmek istiyorsan Müslüman olmalısın. Müslüman ol ki Cehennemden kurtulasın." der ve onu İslâm'a çağırırdı.

Cebrâil'in Dihye sûretine girerek Hz. Peygamber'e vahiy getirdiği ve ashaptan birçoğunun onu Dihye zannettiği hususu, kaynakların ittifakla vermiş olduğu bilgiler arasındadır. Enes b. Mâlik'in ifadesine göre Dihye ashâbın en güzeli olup iri cüsseli ve beyaz tenli idi.²¹⁹ Acaba

²¹⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/42.

²¹⁹ Heysemî, 9/378.

Hız. Cebrâil'in başka insanların değil de, Hız. Dihye'nin sûretinde gelmesindeki gerçek hikmeti elbette ki Hız. Allah bilir. Ancak bir hikmeti şu olabilir ki; Hız. Dihye kusursuz çok güzel bir sîmâya ve gıllüğüşsüz tertemiz bir gönle sahipti. Bunun diğer ve mühim bir hikmeti de şu olsa gerektir: Bedir gazasından sonra bir gün Cebrâil (Aleyhisselâm) gelip onun Müslüman olacağı müjdesini getirmişti. Çok geçmeden Hız. Dihye geldi. Hız. Peygamber, ona iltifatta bulundu ve bu maksatla da sırtında bulunan hırkasını çıkardı ve üzerine oturması için ona uzattı. Hız. Dihye o mübârek hırkayı aldı, önce onu doyasıya bir güzel öptü. Sonra onu katlayıp: "Bu Hırka yere konulup üzerine oturulacak bir hırka değil, baş tâcı yapılacak ve başlar üzerinde gezdirilecek bir hırkadır." diyerek onu başının üzerine koydu, daha sonra da kelime-i şehâdet getirerek Müslüman oldu. İşte edeb, işte saygı ve işte neticesi...²²⁰

Bir Edeb Nümûnesi: İmâm-ı Azâm

Fıkıhî kanaatlerine katılsın katılmasın çağdaşı olan âlimler Ebû Hanîfe'nin ilim, takvâ, cömertlik, edeb, tevâzu, cesaret gibi vasıflar bakımından eşine ender rastlanan bir İslâm âlimi olduğunu belirtirler. Âlimler onu anlatırken diğer güzel vasıflarının yanıbaşında ayrıca "cemme'l-edebe" derler. Bu da, edebi bütün yönleriyle kendi şahsında toplayan, edeb timsâli ve onu yaşayan kişi demektir.²²¹ Onlar, ulaştıkları makamlara, ilim, edeb ve takvâ hususunda gösterdikleri üstün performansla geldiler.

²²⁰ Ebû Nuaym, *Delâil*, s. 182; İbn Sa'd, 4/250.

²²¹ Fıkıhu'l-İbâdât, *el-Hanefi*, 1/7.

Bir gün Ebû Hanife (radıyallahu anh), bir mecliste va'z ederken yanına bir kadın gelir. Kadın, yanında getirdiği bir bıçak ile bir tarafı kırmızı diğer tarafı sarı olan bir elmayı Ebû Hanife'nin önüne bırakıp geri çekilir. Bir firâset âbidesi olan Koca İmam, elmayı bıçakla ortasından kestikten sonra elmanın içini kadına gösterip geri verir. Kadın gittikten sonra bu hâdisenin îzahını isteyen cemâate Ebû Hanife, şu cevabı verir: "Kadın bana bir tarafı kırmızı diğer tarafı sarı olan elmayı getirerek, kırmızı kanda mı yoksa sarı kanda mı hayızdan temiz olacağını sormak istedi. Ben de elmayı ikiye bölüp ona beyaz olan iç kısmını göstererek ancak akıntı beyazlaştığında temiz olabileceğini söylemek istedim." İlim, edeb ve takvada zirveyi tutmuş o yüce şahsiyetten ibretâmiz muhteşem bir tablo.

Saîd b. Ebî Meryem, Eşheb b. Abdilazîz'den şöyle bir rivâyette bulunur: Ebû Hanîfe'yi, İmâm Mâlik'in huzurunda görmüştüm. Tıpkı, babasının huzurundaki bir çocuk gibi edebliydi. Bu durum, Hz. İmâm'ın edebini, saygısını ve tevâzusunu göstermektedir. Hâlbuki Ebû Hanîfe, İmâm Mâlik'ten 13 yaş kadar daha büyüktü. Onlar, ulaştıkları bu yüce makama, ilim, edeb ve takva hususunda gösterdikleri üstün performansla geldiler.

Evet hayâ, terbiye ve edeb, müslümanın en lüzumlu vasıflarındandır. Bu vasıflar şüphesiz ki, herkesden evvel, Allah'ın (celle celâluhû) mükerrem kıldığı insanın talim ve terbiyesi ile meşgul olanlara lâzımdır. Edebe mugâyir hareket müslümana, bilhassa ilim yolcularına ve ehl-i maneviyâta hiç mi hiç yakışmaz. İlim talibi olmak ve ilim

taleb edenlere yardımcı olmak gibi muazzez bir yolun yolcusu olanlar, bu yolun bütün edeblerine riayet ettikleri takdirde o yolun hakikî yolcuları olacaklardır. Aksi halde, o yola yakışmayan, ne ile meşgul olduğundan habersiz, mefkûre nimetinden mahrum, manadan ve özden uzak kimseler olurlar.

Menkıbelerde anlatıldığına göre, İmâm-ı Azam elli beş defa hac yaptığı ve her haccında Medîne-i Münevvere'ye gittiği halde, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) karşı ruhunda duyduğu ta'zim ve edebinden dolayı bir defacık olsun Ravza-i Tâhire'ye gidip de, mânen Onun huzuruna çıkmamış ve Onu bir türlü ziyâret edememişti. Evet, İmam Azam, edebinden dolayı, Ravza'sına yaptığı ziyaretlerin hiçbirinde Peygamberimizin huzuruna yaklaşmamış, vardığı noktaya kadar da sürünerek varmıştır. Bir defasında, Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem): "Yaklaş ya imam" buyurması üzerine yaklaşabilmiş, ziyaretini de iki büküm vaziyette îfa etmiştir.

İmâm-ı Mâlik'in Edebi

İmâm Mâlik Hazretleri'nin (ö. 179/795), edebi de dillere destandır. Annesi, küçüklüğünde onu güzel elbiseler giydirip meşhûr fakîh Rabîâtürre'y'in ulemâ meclislerine yollarken, şöyle der; "Rabîa'ya git! Onun ilmini öğrenmezden önce, onun edebini öğrenmeye bak!"²²² O, hadîs dersi vereceği zaman kalkar abdest alır, sonra gelir yerine oturur, sakallarını sıvazlar, sağlamca, vakarlıca ve heybetlice oturur, sonra da hadîs dersine başlardı.

²²² Kâdi İyâz; *Tertibü'l-medârik*, 1/31, 119.

Ma'n b. İsâ der ki: "Mâlik b. Enes, Allah Resûlü'nün bir hadîsini okuyup aktarmak istediği zaman, gusleder, güzel kokular sürünürdü. Sizden biriniz bu esnada sesini yükseltse, o hemen "Sesini kıs!" derdi. "Çünkü" derdi, "Rabbimiz Hucurât sûresinde "Ey iman edenler! (Peygamberliğin zirve temsilcisi olan o Peygamber'le konuşurken ve O'nun huzurunda) seslerinizi Peygamber'in sesinden fazla yükseltmeyin ve birbirinize karşı yüksek sesle konuştuğunuz gibi, O'nunla da aynı şekilde yüksek sesle konuşmayın. Yoksa yaptığınız sevaplı işler, siz hiç farkında olmadan boşa gidiverir." buyuruyor. "Her kim ki Allah Resûlü'nün hadîsleri okunurken sesini yükseltirse işte bu âyetin tokadını yer; sesini, tıpkı huzûr-u Resûlullah'ta yükseltmiş gibi olur, amelleri de boşa gidebilir." derdi.²²³

İmâm Mâlik'in, Resûl-i Ekrem'e (sallallahu aleyhi ve sellem) karşı duyduğu saygıya ve sahip olduğu şu bağlılığa bakın ki, bir zamanlar O'nun mübarek ayakları oralara bastı ve mübârek cism-i şerîfleri orada medfûn diye, Medîne-i Münevvere'de hiçbir zaman ayakkabı ile dolaşmamış, hep yalın ayak dolaşmıştır.

Yaşı ilerlemesine rağmen Medîne'de bineğe asla binmezdi. Son senelerinde kendisini ziyarete gelmiş olan İmâm Şafîî, bu konuda gördüğü bir vâkayı şöyle anlatır: - İmam'ın kapısında Horasan'dan, Fars'tan gönderilmiş hayvanlar gördüm. Ama O, hiçbirine binmiyordu. "Bu bineklere binmeyişinizi hoş bulmuyorum!" dedim. "Hepsini de sana hediye ediyorum, sen bin." diye cevap verdi. "Sen kendin için alıkoymalısın, yaya gidecek halin yok

²²³ *Sfatü's-safve*, 2/178-179.

ya!” dedim. O zaman da şu karşılığı verdi: “Resûlullah’ın bulunduğu bir şehirde hayvana binip de ayağımı sallaya sallaya gitmekten hayâ ederim, bu yüzden Medîne’de bineğe binmeye cesaretim yok!..”²²⁴

Resûlullah’a olan saygısı o haldeydi ki, ondan söz naklederken hemen kendisine çekidüzen verir, abdestini alır, güzel kokular sürünür, sarığını güzelce sarıp giyimini düzeltir, tevbe-istiğfarda bulunur, bundan sonra Resûlullah’ı ve hadisini sohbet konusu ederdi. Bu kadar büyük hazırlığın mecburi mi olduğunu sorana da şöyle cevap verirdi: “Resûlullah’a karşı edebi ben üzerime bir vazife biliyorum. O’nu konuşurken abdestsiz olmaya cesaret edemiyorum.” Bu yüzden ayak üstü hadîs okumaz, acele halinde sünnetten söz etmezdi. Bu mevzuya girecekse müsait zamanda tam girerdi. Bir defa hadis naklediyordu. Toprağın üzerinde peyda olan bir akrep, ayağını ısırıldı. Hadisi bitirinceye kadar durumunu hiç değiştirmede. Belki hadise olan hürmeti, başka şey hissettirmiyordu. Sesini yükselterek konuşanlara ise: “Medîne’de Resûlullah vardır. O’nun huzurunda böyle bağırarak konuşulmaz” der, Peygamberimizi hayatta gibi kabul ederdi.

Bağdad Halîfesi Hârûn Reşîd, Medîne’ye gelmişti. Vezîri Bermekî de vardı. İmam’ı hilâfet merkezi olan Bağdad’a götürmek istiyordu. Hz. İmam, şöyle özür beyan etti: “Resûlullah’ın, benden sonra dünyayı isteyenler, Medîne’yi terk edeceklerdir, dediğini tespit ettim. Ben o kimselerden olmak istemiyorum. Ayrıca, yine Resûlullah buyurmuş ki; “Medine kötülerini dışarı atar!...” Ben dışarı

²²⁴ *Sfatü’s-safve*, 2/179.

atılan kötülerden de olmayı arzu etmem. Resûlullah'ın, medfûn bulunduğu Medîne benim için her şeydir. Bağdad'ı buraya tercih edemem.”

Ahmed b. Hanbel'in Edebi

Ahmed b. Hanbel Hazretleri, arandığı zamanlarda, bir yerde üç gün saklandıktan sonra ortaya çıkmıştı. Çevresi kendisine ”Ortaya neden çıktın? Saklanmaya devam etseydin.” dediklerinde o şöyle karşılık vermişti: Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) hicret esnâsında Sevr Mağara'sında ancak üç gün kalmıştı. Bu durumda O'nun bir bendesi olarak bana düşen şey, haddimi bilmek, O'na karşı edeb ve saygıda kusur etmemek, başka hususlarda olduğu gibi çok hayâtî de olsa bu konuda da O'nun bu sünnetine riâyet etmektir. İşte bu yüzden O'nun bir bendesi olan benim üç günden fazla gizlenmem uygun düşmez, dedi.²²⁵

Hz. Osman'ın Hayâ ve Edebi

Hz. Osman, hayâ ve edeb timsâli bir şahsiyetti. Necip Fâzıl rahmetlinin anlatımıyla, “Hz. Ebûbekir, rikkat ve merhameti; Hz. Ömer, şiddet ve adâleti; Hz. Osman, hayâ ve edebi; Hz. Ali, akıl ve hikmeti temsil eder. Ve bu dört büyük sahabî insanoğlunu tamamlar. Bu dördü de dört yüzlü bir fanusun, bir fenerin dört camıdır! Nur içerdedir.”²²⁶

O'nun en belirgin özelliklerinden biri, hiç şüphesiz hayâsı ve edebi idi. Onun bu özelliğini anlatırken Hz. Âişe şu ibretli hâdiseyi nakleder: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bir gün benim evimde, üzerine bir örtü çekmişti ve

²²⁵ Yıldız, Vehbi; *Akılın Gözyaşları*, s. 83.

²²⁶ Kısakürek, Necip Fâzıl; *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, s. 86.

iki oyluğu (veya iki bacağı) açık olarak istirâhat ediyordu. O sırada Hz. Ebû Bekir geldi ve içeriye girmek için izin istedi. Resûlullah Efendimiz tavrında hiçbir değişiklik yapmadan ona içeri girmesi için izin verdi. O halde sohbet ettiler. Daha sonra Hz. Ömer geldi. Ona da aynı şekilde hâlini değiştirmeksizin izin verdi. Onunla da aynı hâl üzere sohbet ettiler. Ondan sonra da Hz. Osman geldi, içeri girmek için izin istedi. Bu defa Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) hemen doğruldu ve toparlandı. Ben bunun hikmetini öğrenmek için dedim ki: “Ey Allah’ın Resûlu! Ebû Bekir ve Ömer için toparlanmadığınız hâlde, Osman’a toparlandınız, hâlinizi değiştirdiniz ve elbisenizi düzelttiniz. Hikmeti nedir?” Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdular: “Osman gerçekten çok hayâlı bir kimsedir. Kendisinden meleklerin bile hayâ ettiği bir kimseden, ben hayâ etmeyeyim mi?”²²⁷

Edeb Âbidesi Hz. Ömer (r.a.)

Bir edeb âbidesi olan Hz. Ömer (radiyallahu anh) in edebini anlatan başlıbaşına bir kitap yazılabilir. Biz bunu bir tarafa bırakarak, ondan bir iki örnek aktarmak istiyoruz.

Onunla ilgili anlatılanlar dillere destandır. Çok meşhur bir olay vardır ki, insanın kanını donduracak cinsten. Sonsuz Nur’dan takip edelim: “Hz. Ömer Efendimiz, cum’a namazına giderken, Hz. Abbas’ın (radiyallahu anh) evinin duvarının dibinden geçiyordu ki, o esnada, damdaki suyu savan oluktan iki damla kan Hz. Ömer’in cübbesine damladı. Emîrül-mü’minîn’in canı sıkıldı ve: “Kim bu damın

²²⁷ Yıldız, Vehbi; *Akıl Gözyaşları*, s. 132.

üstünde hayvan boğazlıyor da, kanı oluktan aşağı damlayıp, üstümü kirletiyor.” diye, elinin ucuyla dokunup oluğu aşağı düşürdü. Sonra da cübbesini değiştirip mescide geldi, hutbesini îrad buyurdu. Sonra da, gördüğü yanlışlıklar mevzûunda her zaman yaptığı gibi, cemaati ikaz sadedinde, “Cemaat! Yanlış şeyler yapıyorsunuz. Gelirken, falan duvarın dibinden geçiyordum. Bir oluktan üzerime kan damladı. Ben de elimin tersiyle itip, o oluğu düşürdüm.” dedi.

Onun sözü henüz bitmişti ki, Hz. Abbas, beyninden vurulmuş gibi yerinden fırladı ve: “Yâ Ömer! Sen ne yaptın? Ben bu gözlerimle gördüm; o oluğu oraya bizzat Resûl-i Ekrem kendi elleriyle koymuştu.” dedi ve durdu. Bu sözler Hz. Ömer’in ayaklarının bağına çözmeye yetmişti. Develerin boynunu büküp altına alan koca Ömer, minbere yıkılıverdi ve Hz. Abbas’a and verdirdi: “Vallahi, ben başımı o duvarın dibine koyacağım. Sen de, ayağınla başımın şurasına basacak ve çıkıp, elinle o oluğu yerine koyacaksın. Koyacağın âna kadar da başımı yerden kaldırmayacağım!” Ve gittiler. Dev halife, cihanın başına tâc o mübarek başını Hz. Abbas’ın ayaklarının altına koydu. Bir tarafta Allah Resûlü’nün koyduğu oluk, diğer tarafta en yakın arkadaşı, mü’minlerin emîri, halife-i rûy-i zemin, mülhemûndan büyük bir velînin başına basma arasında kalan Hz. Abbas, bastı halifenin başına ve Allah Resûlü’nden geriye kalan oluğu yerine koydu. Evet, O’ndan kalan en küçük hâtıraya bile bu denli duyarlı, bu denli titiz olan bir cemaat ve bu denli uyanık bir nesil.”²²⁸

²²⁸ Gülen, *Sonsuz Nur*, 2/496.

Ebû Hüreyre (radiyallahu anh)'den rivâyete göre Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “Sizden önce yaşamış ümmetler içinde kendilerine ilham olunan kimseler vardı. Şayet ümmetim içinde de onlardan biri varsa, hiç şüphesiz o Ömer'dir.”²²⁹ Ayrıca, Müslim'de, Hz. Ömer'in şu sözü geçer: “Rabbime üç konuda muvâfık düştüm. Makâm-ı İbrahim, örtünme meselesi ve Bedir esirlerine yapılacak muamele.” Bu konulardaki âyetler Hz. Ömer'in görüşüne uygun inmesine rağmen, Hz. Ömer edebinden dolayı sadece “Ben muvâfık düştüm” demektedir. İhtimal ki kendisi için en önemlileri bunlar olduğu için sadece bu üçünü saymıştır. İbn Hacer, bu uygunluğun on beş tanesine vâkif olduk demesi, Süyûtî'nin ise bunu yirmi bire çıkarması, bunun çok daha fazla olduğunu gösterir.²³⁰

Büyüklerin Edebi

Harîrî der ki: “20 yıldır halvetteyken bile ayağımı uzatmadım. Çünkü edeb, Allah'a karşı olursa daha makbûl ve daha evlâdır.”²³¹ Derler ki, el-Cerîrî Mekke'de itikafa girdi. Ne yiyor, ne de uyuyor, ne herhangi bir duvara dayanıyor ve ne de ayağını uzatıyordu. Böyle bir tâkâti, mâneviyatının güçlü olmasında buluyordu. Yâni bâtını sıdk ile dopdolu olan bir kimse, zâhirî anlamda güçlü oluyor.²³² Hz. Cüneyd de, halvette iken yirmi sene ayağını uzatmadı. Ve yine bu yüzden Hz. Cüneyd şöyle derdi: “Allah, huzurunda edebli

²²⁹ Buhârî, *Fedâilü's-sahâbe*, 6; Müslim, *Fezâilü's-sahâbe*, 23; Tirmizî, *Menâkıb*, 17.

²³⁰ Tecdîd Tercümesi, 2/346; Abdullah Parlıyan, *Açıklamalı Tam Riyazu's-Sâlihîn Tercümesi*, s. 431.

²³¹ *Sfatü's-safve*, 2/447; Târih-u Bağdâd, 2333.

²³² *Sfatü's-safve*, 1/280.

olunmaya (yani Allah'a karşı edeb) başkalarından daha lâyıktır.”²³³

Hz. Cüneyd der ki: “Serıyyü's-Sakatî, altmış sene kadar yaşadı, gece-gündüz asla ayaklarını uzatmadı.”²³⁴ Harîrî'den nakledildiğine göre: “20 yıldan beri yalnız kalmasına rağmen Serıyy-i Sakatî hiç ayağını uzatmadı.”

Tabîb, İmâm-ı Âzam'a ayaklarını uzatmasını söyleyince ters istikâmete uzatır. Sebebini sorduklarında: “Ayağımı uzatmamı emrettiğiniz tarafta, hocam Hammad'ın evi vardı. O yüzden böyle davrandım.” buyurur. Hicrî 918 yılında, Şemseddin Dimyâtî, yolda bir âmâyı görür görmez hayvanından iner, ellerini öpüp ikramla yolcu eder. «Bu zât kimdir?» dediklerinde: “Bu, ben henüz küçükken, kendisinden bir miktar Kur'ân dersi aldığım üstâdımdır.” der.

Hak dostlarından birisinin yanından talebelerinden biri at üzerinde geçer. Bu saygısızlığının cezasını, tam üç ay feyz-i ilâhîden mahrumiyetle çeker. “Kâmil insanların huzurunda hafifçe selâm vermek, az oturmak, az konuşmak edebdendir. Hacca giden bir veliye, başka bir zât refakatçı olarak evlâdından birini tahsis eder. Hacc dönüşü, “Evlâdımızı nasıl buldunuz efendim.” dediğinde, “Kesret-ü kelâm” (çok konuşuyor) buyurur. Evlâdına, “Ne konuştunuz hazretle?” der. O da, “Hiç konuşmaya fırsat olmadı. Çünkü Efendi Hazretleri hep tâatle meşguldü. Sadece ilk vardığımda ismimi sordu, ben de “Ali oğlu Veli.” dedim. Üstadı der ki: “Bak yavrum! Sana adını sormuş, sen

²³³ Şerh-u Nehcü'l-Belâğa, 11/233.

²³⁴ Bağdâdî, Târih-u Dimaşk, 3/10.

babanın adını da eklemiştir. Demek ki konuşursa, çok kelâm edecekmışsin!” buyurur.

Süfyân-ı Sevrî, mescide girerken, bir defasında, sol ayağıyla girince: “Yâ Sevr! Niçin sağ ayağınla girmezsin?” îkazını duyunca baygın düşer. Ayılınca yüzüne birkaç tokat vurup, “Bir sünneti terk ettin, adını Sevr (sığır) koydular. Daha fazla edepsizlik edersen acaba ne derler?” diye hayıflanmıştır.

Hak dostları, bir caminin inşasında tozlu topraklı da olsa mescide ayakkabılarıyla girmezlerdi. Rahatsızlıklarına rağmen ömür boyu hiçbir sünneti ihmâl etmemişlerdir. İsim ve lâkaplarda, incitecek ifadeler kullanmazlardı. Kimsenin hatasını yüzüne vurmaz, varsa eksikleri gedikleri bir vesile ile hatırlatırlardı. Bu güzellikler, enbiyânın, evliyânın ve ulemânın fitratlarında mevcut temizlikten ileri gelmektedir.

Ecdâdımızın Edebi!

Medîne'nin, Osmanlılar tarafından idare edilmesi, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesiyle başladı ve 414 yıl devam etti. Mekke Emîri Berakât, Haremeyn-i Şerîfeyn'in (Kâbe ve Mescid-i Nebvî) anahtarlarını ve kutsal emanetleri Mısır'da bulunan Sultan Yavuz'a gönderdi. Abbâsî halîfesi de, hilâfeti teslim edince Mekke ve Medine'nin idaresi Osmanlılara geçmiş oldu. Hilâfetin merkezi ve kutsal emânetler İstanbul'a taşındı. Yavuz Sultan Selim'in Halep'te kıldığı bir Cuma namazında, Hutbe okuyan hatîbin, Sultan Selim'den bahsederken “Hâkimü'l-Haremeyn eş-Şerîfeyn” tabirini kullanması

üzerine, Sultan Selim hemen müdâhale eder ve: “Hâşâ! Hâkimi değil, hâdimi. Biz Haremeyn-i Şerîfeyn’in hizmetçisi olmakla şeref duyarız.” demişti.²³⁵

Yine Kânûnî Sultan Süleyman, Mescide bir mihrap yapılmasını emrettiği zaman, Peygamberimizin namaz kıldığı yerde bir mihrap olduğu, ikinci bir mihraba gerek olmadığı hatırlatılınca; “O Nebiyyi Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm’ın namaz kıldığı yerde durmaktan hâyâ ederim!” demişti. Medîne’de Osmanlılar döneminde Sultan Süleyman tarafından şehrin etrafına surlar yapılmış, I. Abdülmecid tarafından da Mescid-i Nebevî’nin yeniden inşaatı gerçekleştirilmiştir. İstanbul’dan gönderilen mühendis, mimar ve ustalardan oluşan yüzlerce sanatkâr, Mescid’in genişletme ve tamir çalışmalarını 12 yılda bitirdiler.

Mescid’in inşası için Medine’ye yakın bir yerden kırmızı taşlar kesilmiş, mermerleri ise Anadolu’dan getirilmiştir. Bu taşlar “Rûh-u Resûlillah, çekiç sesinden rahatsız olmasın!” düşüncesiyle Mescit’ten uzak bir yerde şekillendirilir, yeşil ipeklere sarılır, Yâsin’ler, Fatiha’lar, İhlâs’lar okunarak tekbir ve salât-u selâmlarla Mescid-i Nebevî’ye götürülür, tâ’zim ve hürmetle yerine konulmuş. Taşlar yerine yerleştirilirken, az da olsa çekiç darbelerinden çıkan seslerin Resûlullah Efendimiz’i rahatsız etmemesi için çekiçlere keçe sarılırmış. Yine Hücre-i Saadet’lerinin üzerinde bulunan ve “Kubbet-ül Hadrâ” (Yeşil Kubbe) diye bilinen bugünkü kubbe de, Sultan II. Mahmud’un emriyle 1817 yılında yaptırılmış, 1837 yılında ise yeşile boyanmıştır. Hicrî 1326 (1908) yılında Sultan II. Abdulhamid devrinde

²³⁵ Tetik, Gaffar; Dünden Bugüne Mescid-i Nebevî ve Medine-i Münevvere, s. 7.

İstanbul'dan Şam'a, Medîne'ye ve Mekke'ye bağlanan "Hicaz Demiryolu"nun inşası Osmanlıların Harameyn'e hizmetinde önemli olaylardan biridir. Sultan Abdülhamid Han'ın talimatıyla, Allah Resûlü'nün kabrinde rahatsız edilmemesi için istasyon şehrin kenarına yapılmış, rayların altına keçeler döşenmiştir.

Hicaz demiryolunun inşasına paralel olarak Medîne'ye tren istasyonu ile yanına bir mescid yapılmıştır. Anadolu'dan gelen buğday, un, şeker, yağ, pirinç, soğan, patates gibi ihtiyaçlar depolanıp oradan halka dağıtılmış. Bir nevi anbar görevi ifa eden bu semte halk arasında "Anbariye" adı verilmiş. Buradaki mescid de Anbariye Mescidi olarak anılır olmuştur. "Medine halkı Peygamber soyundandır. Peygamber soyuna da sırtına un çuvalı, eline yağ tenekesi alıp taşımak uygun olmaz." düşüncesi ile yiyecekleri evlere Osmanlı askerleri dağıtmış. Ecdadımız Medine halkına saygıda kusur etmez, çok ikramlarda bulunur, itibarlı davranırlarmış. Medine halkından vergi alınmaz, askerlik görevinden muaf tutulurlarmış.²³⁶

Ecdâdımız, Peygamber Efendimiz'i çok seviyordu. O ve O'na ait her şeye derin bir muhabbet besliyorlardı. Asırlar süren ömründe de bunu hemen her fırsatta göstermiştiler. Daha gencecik iken, O'nun getirdiği kitaba saygısızlık olur diyerek, bütün bir gece, Kur'ân'ın bulunduğu odada ayaklarını uzatıp yatmamıştı. Tarih boyunca onlarca devletin, kapısına gelip gelip hüsrân içinde geri döndüğü İstanbul'u, sırf O'nun müjdesine ermek için fetih etmişlerdi. Bu güzel beldeyi alınca, "Kendinize bir saray

²³⁶ Tetik, Gaffar; Dünden Bugüne Mescid-i Nebevî ve Medine-i Münevvere, s. 119-121.

yaptırmayacak mısınız?” diye sorduklarında, “O güzel Peygamberin mihmandarını bulup, ona bir türbe yaptırmadan kendime bir saray yaptırmaya hayâ ederim.” demişlerdi.

Ecdâdımızın fikrinde hep O güzeller güzeli olduğu gibi, zikrinde de, faaliyetlerinde de hep O vardı. O’nun yüzyıllar evvel verdiği müjdeyi gerçekleştirme şevkiyle İstanbul’a yüklendiklerinde, Boğaz’ı tutmak için Rumeli yakasına bir kale inşa etmeleri gerekince, kale duvarlarını, Kûfî hatla “Muhammed” yazarak inşâ etmişlerdi. Bu anlamlı davranışıyla, Diyâr-ı Rûm’u, O mübarek isimle mühürleyerek Diyâr-ı İslâm hâline getirmişlerdi.

Pâdişahlar, ülkeyi yönetme vazifesi alınca, vazifenin bilincinde olarak ilk önce Yüce Peygamber’in mihmandarı Ebû Eyyub el-Ensari’nin huzuruna gitmiş, cedit Osman Bey’in kılıcını O’nun huzurunda kuşanmışlardı. Aslında imkân olsa, gider, o mübarek kılıcı Sevgililer Sevgilisi’nin huzurunda, Ravza-yı Mutahhara’da kuşanırlardı; ama halkın selâmeti için fedakârlık yapmaya, başkaları için yaşamaya mecburdular ve İstanbul’dan da ayrılamazlardı. Bu sebeptedir ki, Hicaz’a hiç gidemediler, oralara yüz süremediler. Ecdâdımızı oralarda, hep rüyalarda, yakazalarda gördüler. Ama onlar, hep, oraların hicranıyla yandılar. Onlar; “Ben senin bastığın yerlerin hâdimiyim.” demiş, bunu söylerken samimiyetini gösterme adına da, Kâbe’nin avlusunu süpürttüğü tavus tüylelerinden birini tacına takmışlardı. Bununla da yetinmemiş, O’nun mübarek ayak izini, “N’ola tâcum gibi başımda taşısam dâim..” demişlerdi.

Her işinde o güzel Resûl'ün işaretini beklemişlerdi. Kıbrıs fethedilip bunun şükrünü eda etme adına bir cami yaptırmak istediğinde, camiye inşa edecekleri yeri bile “O” söylemişti ecdâda. Sultan Ahmet Camii'ne, altıncı minareyi, O'nun mescidine yedincisini ekletmeden yaptırmayı saygısızlık addetmişlerdi.

Mısır'ı fethettikleri zaman, Kutsal Emanetler ile Hicaz Emiri bağılılığını bildirdiğinde, gözlere sürme bu emanetlerin başında, kesintisiz Kur'ân okumayı başlatmışlar, bu iş için otuz dokuz hafız görevlendirmiş, kırkıncı hafız olarak da Osmanlı Sultanı kendini vazifeli kılmıştı. O gözlere sürme Sakal-ı şerîfleri, cam ampullere bir bir koydurarak, Güzeller Güzeli'nin bu mübarek hâtıralarını her insan görsün diyerek, dünyanın dört bir yanına dağıtmışlardı. Onlar, O'na ait her şeye düşküdüler. Hz. Peygamber'in Kâb b. Züheyr'e hediye ettiği mübarek hırkası, dönüp dolaşıp Anadolu'ya geldiğinde, ecdâdımız heyecanlanmış, onu muhafaza için hemen bir cami yaptırmışlardı. Hırka-ı Şerîf adıyla anılacak bu camide korunacak olan Peygamber Hırkası, bundan böyle halka buradan sergilenecekti.

Ecdâdımız, O'nun adına da müştaktı. Bu nedenledir ki her yerde O'nun adını anmış, O'nun türkülerini söylemişlerdi. Çocuklarını bile O'nun adıyla uyutmuş, O'nun adıyla büyötmüşlerdi. Çocuklarına hep O'nun ve sevdiklerinin adlarını vermiş, çevrelerini Ahmetlerle, Mahmutlarla, Mehmetlerle süslemişti.

Topkapı Sarayı avlusunda, o Güzeller Güzeli'nin sancağını selâmlamadan hiçbir sefere çıkmazlardı. Avrupa'da O'nu alaya alan bir oyun sergilendiğinde, hasta haliyle

bile kükre miş ve: “Tiz o oyunu kaldırın, yoksa tüm Âlem-i İslam’ı aleyhinize ayaklandırırım.” diyerek vefanın en güzel örneğini sergilemişlerdi.

O’nun ümmetidir diyerek, her sene Sürre Alayları ile Hicaz halkına altın ve mücevher dağıtırlardı. Sürre Alayları’na o kadar çok önem veriyordular ki, kervanların İstanbul’dan ayrılma zamanı geldiğinde, bütün işlerini bir yana koyuyor, onları uğurlamak için bizzat Sultanlar yollara çıkıyordu. Sürre Alayları’nı uğurlama vazifesinden ecdâdımızı, en ağır hastalıklar bile alıkoyamazdı. I. Abdülhamid’in hastalığının en ağır döneminde, Sürre Alayı’nın çıkış gününü bir gün öncesine aldırarak onları uğurlama törenine katıldığını, tören bitiminde de daha Topkapı Sarayı avlusundan ayrılmadan bir köşeye yığılarak Hakk’ın rahmetine kavuştuğunu târihler yazıyor.

Mısır seferine çıkmıştı. Yazın sıcağında, dünyada hemen hiçbir canlının göze alamayacağı bir şeye girişmişlerdi. Kavurucu Sina çölünü, dev bir ordu ile geçeceklerdi... Çölün ortalarında Hz. Peygamber’i önünde, orduya yol gösterirken görmüştüler. Sultan öyle saygılıydı ki; hemen atından inmiş, kavurucu kumları yürüyerek katetmeye başlamıştı. Sultan attan inince, kalabalık ordunun tamamını atından inmiş ve padişahı takip etmişti. Allah Resûlu, ecdâdımızı oralarda da yalnız bırakmamıştı...

Hârûn Reşîd’in Şâirinin Edebi

Denilir ki; Abbâsî Halîfesi Hârûn er-Reşîd’in (ö. 193/809) annesinin adı Hayzürân bint Atâ idi.²³⁷ Hayzüran, çöl-

²³⁷ Mevsûatü'l-arabiyye, s. 116.

de bulunan dikenli bir bitkinin adıdır. Bir şâir, Halîfe'nin huzurunda onun ailesini meth ü senâ ederken, Hayzüran ismini hiç kullanmayıp Hârûn Reşîd'in annesini başka kelimelerle yâd edince iltifat görmüştü. Edîb orada edebli davranmış; “dikenli çöl bitkisinin oğlu” şeklindeki bir çağrışımı hâsıl edebilecek olan ismi katiyen kullanmamıştı.

“Ahmet Bey’e Lâyık Malımız Kalmadı!”

Anlatırlar ki, İstanbul'un o güzel dönemlerinde, zât-ı muhteremin birisi bir dükkân kiralayarak bal ticaretine başlamış. Adamın dostlarından Mevlevî dervişi Ahmed Efendi de tevâfuken oradan geçerken burayı görmüş ve “Hayırlı ve mübârek olsun!” diyerek nezâket icâbı siftah olsun diye bir kilo bal istemiş. Balını alan Ahmed Efendi, hayır bereket duaları ile oradan ayrılmış. Birkaç gün sonra dükkâna başka birisi gelmiş ve “Ahmed Efendi'nin selâmı var, bir kilo daha bal istiyor!” demiş. Balcı da tabii olarak vermiş. Sonra iş devam etmiş ve üç dört günde bir “Ahmed Efendi'nin selâmı var, iki kilo bal istiyor... Ahmed Efendi'nin selâmı var bir kilo...”

Adam böyle böyle bu hatırlı referansı kullanarak epeyce bal götürmüş. Aradan bir ay kadar geçmiş-geçmemiş, birgün Ahmed Efendi yine oradan geçerken dostuna selâm verip: “Nasıl işler epey açıldı mı?” diye hâlini hatırını sormuş. Balcı da “Efendim teşekkür ederim; galiba bizim başlıca müşterimiz siz oluyorsunuz?” deyince Ahmed Efendi pek bir şey anlamamış. Bunun üzerine balcı da olan biteni tefaruatlıca anlatmış. Tabii sonunda mesele

açığa kavuşmuş. Dükkânın arka tarafında bunlar konuşulurken tevâfuka bakın ki, o edeb yoksulu arsız yine gelip “Ahmed Efendi’nin selâmı var, iki kilo bal istiyor!” diye talepte bulunmuş.

Dükkân sahibi de, adamı gizlice Ahmed Efendi’ye göstererek: “İşte yine geldi. Ne emredersiniz efendim, adama haddini bildireyim mi?” deyince, bir edeb âbidesi olan Mevlevî dervîşi, karşısındaki bir edepsiz dahi olsa aybını ortaya döküp mahcup etmek istemeyerek, Sümbülzâde Vehbî’nin: “*Setrederdi ayıbını insanın hep; Ne güzel câme imiş seub-i edeb*” beytinde anlamını bulan şu karşılığı vermiş: “Hayır! Bu adamın yaptığı çok edepsizce olsa da, insanı utandırmak bize yakışmaz. Sen yine ne istiyorsa ver, hesabın tamamını çıkar, ben öderim. Ancak bundan sonra tekrar gelirse: Ahmed Efendi’ye lâayık malımız malesef kalmadı; kendisine hürmetimizi bildiriniz!” diyerek başından sav ve ayağını burdan kesmeye çalış!”

Edebin Oğluyum!

Edeb ve terbiye kimde bulunursa, onun derecesini yükseltir, mertebesini yüceltir, insanlar arasında onu değerli kılar, herkes ona hürmet eder, saygı gösterir. Onun için “kişinin edebi zehebinden, yani altınından daha hayırlıdır” denilmiştir.

Anlatıldığına göre bir çocuk, Abbâsî halifelerinden Me’mûn’un huzurunda güzel konuşup kendisine sorulan sorulara iyi cevaplar vermişti. Halife ona: “Sen kimin oğlusun?” diye sormuş, çocuk da, “Ben, edebin oğluyum!” diye cevap vermişti. Bunun üzerine Halife, “Edeb ne

güzeldir!” demiş ve şu beyitleri söylemiş: “Kimin oğlu olursan ol, fakat edeb ve terbiye kazan; Edebin güzelliği seni nesebe muhtaç etmez. Asıl yiğit “İşte ben buyum!” diyendir. Yoksa “Babam filanca kimsedir!” diyen, hakîki delikanlı değildir.”²³⁸ Yani soyla soplâ öğrenmek yerine, insanın şahsiyet kazanması ve bu şahsiyetin en nirengi noktasının da edeb-ahlâk ve saygı olması gerektiğine vurgu yapmıştı.

Çalışmamızı bir dua ile noktalayalım:

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الْمُتَأَدِّبِينَ بِآدَابِ حَبِيبِكَ وَأَصْحَابِهِ

“Allah’ım! Bizi, Habîb-i Edîb’inin ve O’nun güzîde ashâbının edebiyatıyla müteeddip eyle!”

²³⁸ el-Hidâye Dergisi, Eylül-Ekim 1982 sayısı, s. 33.

İSTİFÂDE EDİLEN KAYNAKLAR

Acîunî, İsmâ'îl b. Muhammed, (ö. 1162/1749); *Keşf'ül-Hafâ' ve Müzîl'ül-İlbâs Amme's-tehera min'el-Âhâdîsi alâ elsineti'n-nâs*, I-II, Dâr-u İhyâi't-Türâs'il-Arabî, Beyrût 1351, 3. Baskı, Nşr. Ahmed el-Kalâş.

Ahmed ibn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. M. eş-Şeybânî, (241/855); *Müsned*, Daru'l-Fikr, Beyrût 1991.

Ahmed Rufâî, *el-Burhânü'l-Müeyyed (Kurtarıcı Öğütler)*, Çev. Yrd. Doç. Dr. Sıtkı Gülle, 1997 İstanbul.

Ahmed Sirhindî, (İmâm-ı Rabbânî); *Mektûbât*, Fazilet Neşriyât, (Arapça basım) İstanbul, Trs.

___, *Mektûbât-ı Rabbânî*, (Çev. Abdulkâdir Akçiçek), Çile Yayınları, İstanbul 1977.

Akyavaş, A. Ragıp; *Âsitâne I*, s. 22, TDVY, İkinci Baskı, Ankara 2004.

Ali el-Kârî, Ali b. Sultân Muhammed el-Herevî, (ö. 1014/1605); *Kitâbü'l-Masnû' fî Mârifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû'*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 1404, 4. Baskı, Nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde.

Arslan, Ahmet Turan (Prof. Dr.); *Son Osmanlı Âlimlerinden Mehmet Zihnî Efendi*, İFAV, İstanbul 1999.

- Attas**, Seyyid Nakib; *Modern Çağ ve İslâmî Düşünüşün Problemleri*, (Çev. M. Erol Kılıç), İnsan Yay., İst., 1989.
- Ayhan**, Hâlis; *Eğitime Giriş*, Şûle Yay., İst., 1995.
- Ayverdi**, İlhan; “*Misâlli Büyük Türkçe Sözlük*”, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2008.
- Azîm-Âbâdî**, Ebû't-Tayyib Şemsülhak M. b. Emîr Ali Azîm-âbâdî; *Avnu'l-Ma'bûd*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1415.
- Bağdâdî**, Abdülkadir b. Ömer b. Beyâzid; *Hizânetü'l-edebe ve lübbu lübab-i lisâni'l-Arab*, 1093/1682, Beyrut, Dâr-u Sadır, [t.y.].
- Bağdâdî**, Hâtîb; *Târih-u Bağdât*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût.
- Bayraktar**, M. Faruk; *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, MÜİFAV Yay., İst., 1984.
- Beyhakî**, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn, (d. 384; ö. 458/1066); *Kitâbu'z-Zühdi'l-Kebîr*, Müessesetü'l-Kütüb'is-Sekâfiyye, Beyrût 1996, Nşr. Şeyh Âmir Ahmet Hayder.
- , *Şu'ab'ül-Îmân*, Daru'l-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrût 1410/1990, Nşr. Ebû Hâcer Muhammed es-Sa'îd Besyûnî Zağlûl.
- Bilkan**, Ali Fuat; *Nâbî Divanı*, MEB Yayınları, İstanbul 1997.
- Bilmen**, Ömer Nasûhî; *Büyük İslâm İlmihâli*, Şâmil Yayınları, İstanbul.
- Buhârî**, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâ'îl, (ö. 256/870); *Sahîhu'l-Buhârî*, Nşr. Dr. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâr-u İbn Kesîr, 1987.
- Bursevî**, İsmail Hakkı; *Tefsîr-u Rûhi'l-Beyân*, Osmanlı Yayınları, 2005 İstanbul.
- Bûtî, Saîd Ramazan**; *Kur'ân Eğitiminin Eşsiz Metodu (Çev. Şükür Özen)*, **Madve Yay., İst., 1987.**
- Büyükörükçü**, Tâhir; *İslâm'da Edeb*, Bedir Yayınevi, İstanbul, trsz.

- Can**, Şefik; *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî*, Tercüme: Şefik Can, Ötüken Neşriyat.
- Canan**, İbrahim (Prof. Dr.); *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları.
- Çağrırcı**, Mustafa; “Edeb”, Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, DİA, X, s. 413.
- Çelebioğlu**, Âmil; *Kanûnî Devri Türk Edebiyatı*, MEB Yayınları, 1994.
- Cürcânî**, Ebû'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. M. b. Ali Cürcânî, (ö. 816/1413); *et-Tâ'rifât*, Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, İbrâhîm el-Ebyârî, 1405.
- Davudoğlu**, Ahmed; *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1973.
- Devellioğlu**, Ferit; *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, 19 Baskı, İstanbul 2002.
- Deylemî**, el-Hemezânî, (d. 445; ö. 509); *el-Müsned*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1986, Nşr. es-Sâîd b. Besyûnî Zağlûl, 1. Baskı.
- Uludağ**, Mustafa; “Edeb”, Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, DİA, X, s. 414, 415.
- Ebû Nuaym**, Ahmed b. Abdullah el-Esbehânî; *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, I-X, Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405, 4. Baskı.
- Elmalılı**, Hamdî Yazır; *Hak Dini Kur'ân Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul 1995.
- ____, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, Diyanet İşleri Reisliği, 1935.
- Esed**, Muhammed; *İslâm'da Yönetim Biçimi*, Trc. M. Beşir Eryarsoy, Ankara tarihsiz.
- Feyyûmî**, Ahmed b. Muhammed Ali el-Mukrî; *el-Misbâhu'l-Münîr*

Fî Garîbi'ş-Şerhi'l-Kebîr, thk. Muhammed Beşîr, Mektebetü'l-İlmiyye, II Cild, Beyrût 1998.

Fîrûzâbâdî; *el-Kâmûsü'l-Muhît*, “edb” md., Kâhire, 1332.

Gazzâlî; *İhyâ-i Ulûmi'd-dîn*, trc. A. Arslan, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1971.

Gölpınarlı, Abdülbâkî; *Mesnevî ve Şerhi*, Ankara, 2000.

___, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri* [EDEB], Abdülbâkî Gölpınarlı [İnkılap Yay.] Yıl 2004.

Gülen, M. Fethullah; “Edebten Edebiyata İnce Bir Çizgi” (Yağmur Dergisi, Ocak-Mart 2005)

___, *Asrın Getirdiği Tereddütler*, (1, 2, 3, 4 cilt), Nil Yayınları, İzmir 2000.

___, *İkinci Yağmurları*, İstanbul 2006, GYV Yayınları.

___, *Işığın Görüldüğü Ufuk*, Nil Yayınları, İstanbul 2002.

___, *Kalbin Zümrüt Tepeleri 1-3*, Nil Yayınları, İzmir 2001.

___, *Örnekleri Kendinden Bir Hareket*, Nil Yayınları, İstanbul 2004.

___, *Sonsuz Nur 1-2-3*, Nil Yayınları, İzmir 2004.

Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, (ö. 405/1015); *el-Müstedrek alâ's-Sahihayn*, Haydârâbâd, 1334-1342.

Heysemî, Nüreddîn Ali b. Ebî Bekir, (ö. 807/1404); *Mecme'uz-Zevâid ve Menbe'ul-Fevâid*, Dâru'r-Reyyân li't-Türâs ve Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî, Kâhire ve Beyrût 1407.

İbn Cevzî, Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed Ebu'l-Ferec; *el-Müntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, Dâr-u Sâdır, Beyrût, 1. Baskı, 1358, 10 cüz.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, 597/1201; *Sıfatü's-Safve*.

___, *el-Müntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, 6/175, Dâr-u Sâdır, Beyrût, 1. Baskı, 1358, 10 cüz.

İbn Hacer, Şihâbeddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, (d. 773; ö. 852/1448); *el-İsâbe fi Temyîz'is-Sahâbe*, VI-55, Dâru'l-Cil, Beyrût 1992-1412, Nşr. Ali Mahmûd el-Becâvî.

İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. M. eş-Şeybânî; *Müsned*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1991.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim, 751/1350; *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire trs.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâ'îl b. Ömer, (d. 700; ö. 774/1372); *Tefsîr-u İbni'l-Kesîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1401.

___, *Tefsîr'ul-Kur'âni'l-Azîm li'l-hâfiz İbn Kesîr*, Thk. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ, Muhammed Ahmed Âşûr, *Abdülazîz Ğu-neym*; Kahramân Yayınları, İstanbul 1992, (I-VIII).

İbn Manzûr, el-İmam el-Allâme Ebi'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükrim el-Arfikî el-Mısırî; *Lisânü'l-Arab*, “edb” md., Dâr-u Sâdır, 1. Baskı, Beyrût 1956.

İslâm Ansiklopedisi, Millî Eğitim Basımevi, 4. Cilt, İstanbul 1965.

İz, Mâhir; *Tasavvuf*, Rahle Yayınları, İstanbul, 1969.

Kannûcî, Ebu't-Tayyib M. Sıddîk b. Hasan Hân, (1307/1890); *Ebcet'ül-Ulûm*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1978, Nşr. Abdülcebâr Zekkâr.

Kurtubî, Ebû Abdullah, (ö. 671); *Tefsîru'l-Kurtubî*, Dâru'ş-Ş'âb, Kâhire 1373-2, Nşr. Ahmed Abdülalîm el-Berdûnî.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin, (h. 376-465); *er-*

Risâletü'l-Kuşeyriyye; Tahkîk: Abdülkerîm el-Atâ, Mektebetü'l-Esed, Dîmaşk, 2000.

Kutub, Muhammed; *İslâm ve Materyalizme Göre İnsan*, Trc. Kemal Sandıkçı, İst., II. baskı, tarihsiz.

Kuzâî; *Şihâbü'l-Ahbâr Tercümesi*, çev. Prof. Dr. Ali Yardım, İst. 1999.

Erdoğan, Latif; *Küçük Dünyam*, Ufuk Kitap, 2006 İstanbul.

Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî; *Mesnevî, Tercüme ve Şerh: Tâhiru'l-Mevlevî*, İst. 1964.

Mübârekfûrî, Ebü'l-Ali Muhammed, (d. 1283; ö. 1353/1934); *Tuhfetü'l-Ahvezî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye*, Beyrût 1964.

Muhâsibî, Hâris b.Esed; *Risâletü'l-Müsterşidîn*, Thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Haleb, 1384.

Mukri', Ebu'l-Fazl; *Ahâdîs-ü fî zemmi'l-keâm ve ehlih*, V/218, (Dârü'l-Atlas li'n-neşri ve't-tevzî', Riyâd, 1996, 1. Baskı, Tahkîk: Dr. Nâsır b. Abdurrahman b. Muhammed b. el-Cedî'; 5 eczâ).

Münâvî, Abdurraûf, (ö. 1031/1622); *Feyzu'l-Kadîr Şerh'ul-Câmi's-Sağîr, el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ*, Mısır 1356, 1. Baskı, (6 Cilt).

Müslim, Ebü'l-Hüseyyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, en-Nisâburî; (ö. 261/875); *el-Câmi'us-Sahîh*, Nşr ve tahkîk: Fuâd Abdülbâkî, Mısır 1374/1955.

Müttakî, Ali; *Kenzü'l-Ummâl*, Beyrût 1412.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Meriyy, (631/676); *Şerh-i Nevevî alâ Sahîh-i Müslim*, Dâr-u İhyâ-i Tûrâsî'l-Arabî, Beyrut 1392, 2. Baskı.

___, *Riyâdu's-Salihîn*, Trc. Hasan Hüsnü Erdem, Ank. 1980, (6. baskı).

- Nursî**, Bediüzzaman Saîd (ö. 1960); *Risâle-i Nûr Külliyyâtı'ndan, Lem'alar, Sözler, Şahdamar Yayınları, İstanbul 2008.*
- Parlıyan**, Abdullah; *Açıklamalı Tam Riyazu's-Salihin Tercümesi.*
- Rafîî**, Sâlim; *Davâbitü'l-İhtilâfu'l-Câiz ve'l-ihtilâfu'l-muharrem, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1998.*
- Sâbûnî**, Muhammed Ali es-Sâbûnî; *Safvetü't-Tefâsir, Ensâr Neşriyat 2000.*
- Sâfûrî**, Abdurrahman; *Nüzhetü'l-Mecâlis ve Müntehâbü'n-Nafâis, Mısır, 1357.*
- Selvi**, Dilaver (Dr.); *Kaynaklarıyla Tasavvuf, Semerkand Yayınları.*
- Şener**, H. İbrahim; *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Na't-ı Şerîf-i Nâbî'si ve Tahlîli, İstem Dergisi, Sayı: 1.*
- Sönmez**, Mehmet Ali (Dr); Maurice Bucaille, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'ân, Trc. Dr. Mehmet Ali Sönmez, Konya, 1979.*
- Sühreverdî**, Ömer; *Avârifü'l Maarif, (İhyâ'nın sonunda ek). Beyrut, tarihsiz.*
- Sürmeli**, Mehmet; *Yenidünya Dergisi, Mayıs 1998.*
- Suyûtî**, Celaledîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir, (ö. 911/1505); *Şerh'us-Suyûtî (Şerh'ul-Hâfız Celâledîn es-Suyûtî li's-Süneni'n-Nesâî), Meketebü'l-Matbû'ât el-İslâmiyye, Haleb 1986, Abdülfettâh Ebû Gudde, 2. Baskı.*
- Taberî**, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr; *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân, tarihsiz.*
- Tirmizî**, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, (ö. 279/892); *Sünen, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Trs.*
- Uğurluel**, Talha, *Sızıntı Dergisi, Aralık 2002, Yıl: 24, Sayı: 287.*
- Uludağ**, Süleyman; *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalıcı Yayınevi, 2002 İstanbul.*

Ünal, Ali; *Allah Kelâmı Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali*, Define Yayınları, 2006.

Wan Muhammet Nor; “*el-Attas'ın Eğitim Felsefesi ve Metodolojisinin Genel Hatları*”, Çev. Yasin Ceylan, İslâmî Araştırmalar.

Yazan, Ümit Meriç; *Türkiye Kanatlarımızın Altında*, İz Yay., İstanbul.

Yıldız, Vehbi; *Aklın Gözyaşları*, Işık Yayınları, 2000.

Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî (ö. 748/1347); *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1995, Nşr. Şeyh Ali Muhammed Muavvaz ve Şeyh Âdil Ahmed Abdülmevcûd, 1. Baskı.

Ziriklî, Hayruddîn; *el-A'lâm*, Kahire, 1954-59.

Züleyha Münif; 12.6.1978 tarihli Tercüman Gazetesi, 3 Sual, 3 Cevap köşesinden alıntı.